

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**RİSÂLET KAVRAMININ KELAM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA DUYAR

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. SÜLEYMAN KOYUNCU**

AKSARAY 2023

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

RİSÂLET KAVRAMININ KELAM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA DUYAR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. SÜLEYMAN KOYUNCU

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ema

Soyadı : Duyar

Bölümü :

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Risâlet kavramının kelam bağlamında değerdendirilmesi

İngilizce Adı : Evaluation of the concept of rîsâlat in the context of theology

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Esmâ DUYAR

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Esma DUYAR tarafından hazırlanan RİSÂLET KAVRAMININ KELAM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU

İmza

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Doç. Dr. Mustafa KARABACAK

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 20/09/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

.....

TEŞEKKÜR

Tezimde kıymetli tavsiyeleri ve rehberliği ile emeğini ve desteğini her zaman hissettiğim kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU'ya, tez izleme sürecinde nezaket içinde bana tavsiyeler veren ve beni tez süreci boyunca yüreklendiren kıymetli hocam Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN'a, Tezimin şekillenmesinde büyük emeği olan ve her zaman örnek alacağım kıymetli hocam Doç. Dr. Mustafa KARABACAK'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte varlıklarıyla bana güç veren kıymetli babam Hacı Ahmet DUYAR'a ve değerli annem Fatma DUYAR'a, üzerimde büyük emekleri olan sevgili dedem İbrahim DUYAR'a ve amcam Ömer DUYAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RİSÂLET KAVRAMININ KELAM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Esmâ Duyar, Aksaray 2023

ÖZET

Çalışmamız insan sorumluluğu ile yakından bağlantılı olan peygamberlik kurumuna ilişkindir. Peygamberlik Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan dinin temel müesseselerinden biridir. Kur’ân-ı Kerîm’de ise bu kavram “nebi” ve “resul” olarak nitelendirilmiştir. Bu mükemmel müesseseyi idrak etmek, ondan istifade etmek insanlığa büyük faydalar sağlayacaktır. Zira insanın âlemle olan ilişkisinde, en sağlıklı koordinatları peygamberler temin etmiştir. Risâleti reddeden düşüncelere karşılık kelimacılar, nasları esas alarak risâletin gerekliliğini ortaya koymuş ve peygamberliğe yöneltilen eleştirilere karşı savunmacı bir rol üstlenmişlerdir. Risâlet konusu kelâmın ve aynı zamanda felsefenin ortak konusu olmuştur. Kelâm tarihinde mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemlerine bakıldığında zamanlarının önde gelen âlimleri çeşitli argümanlarla nübüvvet meselesini temellendirmeye çalışmışlardır. Çalışmamız İslâm’ın şekil ve muhtevasını farklı çerçevede yorumlayan kelâmî, tasavvufî ve felsefî düşünce sistemlerinin nübüvvete dair görüşlerini karşılaştırmalı olarak sergilemeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple alanında otorite sayılabilecek şahısların görüşlerine de yer verilmiştir. İslâm filozoflarının peygamber tasavvuru ile kelâmın peygamber tasavvuru arasındaki benzer ve farklı yönleri mukayese edilmiştir.

Bilim Kodu : 60405
Anahtar Kelimeler : Allah, Hz. Muhammed, Risâlet, Resul, Nebi, Peygamber, Kelâm,
Sayfa Adedi : 95
Danışman : Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
EVALUATION OF THE CONCEPT OF RĪSĀLAT IN THE CONTEXT
OF THEOLOGY

(Master Thesis)

Esma Duyar, Aksaray 2023

ABSTRACT

Our study concerns the institution of prophecy which is closely related to human responsibility. Prophecy is one of the basic institutions of religion that provides communication between Gad and human, this concept is described as “Nebi” and “Resul”. Understanding this perfect institution and benefiting from it will provide great benefits to humanity. Because the prophest provided the healhiest coordinates in human’s relationsship with the world. They revealed the necessity of the prophecy and assumed a defensive role against the criticism directed at prophethood. The subject of the prophecy has been a common subject of kalam and also of philosophy. Considering the former and the latter periods in the history of Kalam, the leading scholars of their time tried to base the issue of prophethood with various arguments. It aims to present the views of the theological, mystical and philosophical thought systems comparatively which interpret them in different frome Works on prophecy. For this reason, the views of people who can be considered as authority in the field are also included. The similar and different aspects of the İslamic philosopher’s conception of the prophet and the prophetic conception of theology are compared.

Science Code : 60405

Key Words : Allah, Muhammad, Rasul, Nabi, Prophethoot, Kalam, Prophet

Page Number : 95

Supervisor : Assoc. Prof. Süleyman KOYUNCU

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
RİSÂLET İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Risâlet ve Nübüvvetin Anlamları.....	5
1.1.1. Risâlet Kavramı.....	5
1.1.2. Nübüvvet Kavramı.....	7
1.2. Peygamber -Vahiy İlişkisi (sayfa başından başlat)	9
1.3. Peygamber ve Mucize İlişkisi.....	13
1.3.1. Mucize Türleri.....	15
1.3.1.1. Haberi Mucize.....	15

1.3.1.2. Hissi Mucize	16
1.3.1.3. Manevi (Akli) Mucize.....	16
İKİNCİ BÖLÜM	18
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE RİSÂLET	18
2.1. İslam Filozoflarına Göre Risâlet.....	19
2.2. Tasavvuf Disiplinine Göre Risâlet	28
2.3. Şîa'ya Göre Risâlet.....	37
2.3.1. Şîa'nın İmâmet Anlayışı	48
2.4. Mu'tezile'ye Göre Risâlet	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	56
EHL-İ SÜNNET KELAMINA GÖRE RİSÂLET	56
3.1. Eş'arîyye'ye Göre Risâlet.....	57
3.2. Mâtürîdîyye'ye Göre Risâlet.....	60
3.3. Peygamberlerin Genel Özellikleri	66
3.3.1. Peygamberlerin Sıfatları	69
3.3.1.1. Sıdk	69
3.3.1.2. Emânet.....	71
3.3.1.3. Tebliğ	72
3.3.1.4. Fetânet	75
3.3.1.5. İsmet.....	76
3.4. Risalet Olan İhtiyaç	78
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	87

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	95
--------------------------------------	-----------

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

a.s	Aleyhisselam
AÜİF	Ankara Üniversite İlahiyat Fakültesi
c.	Cilt
c.c	Celle celalühü
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
md.	Maddesi
MÜİFVY	Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
S.	Sayı
s.a.v.	Sallallahü aleyhi ve sellem

ÖNSÖZ

Her ilmin bir menbâ olduğu gibi dünya üzerinde insanların yaptığı, ortaya koyduğu eserlerin de bir kaynağı vardır. Yeryüzündeki bütün eserlerde bir kaynak arama ihtiyacı mevcut olduğuna göre bugün elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in de bir kaynağı vardır. Kur'ân'ın kaynağı ilahi vahiydir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i kulu ve Resulü Hz. Muhammed'e vahiy olarak indirmiş, Oo da bu yüce Kelâm'ı sıdk ile tebliğ etmiştir. Hz. Peygamber tarafından ne bir eksiklik ne de bir fazlalık yapılmadan insanlığa duyurulmuştur. Peygamberler, doğru yoldan ayrılmış toplumları hidayet çizgisine çekmek için gönderilmiş rehberlerdir. Asıl görevleri Allah'tan aldıkları ilahi emir ve yasakları, hükümleri insanlara ulaştırmaktır. Onlar fert ve toplumun huzuru için görevlendirilmiş, örnek alınacak kişilerdir. İnsan Allah'ın kendisine bahşettiği akıl vasıtasıyla kudret sahibi Yüce Allah'ın varlığını bulabilir, iyiyi kötüden ayırabilir. Ancak insanî değerlerin hepsini keşfetmesi ve bulması zor olacaktır. Bu nedenle insanlara Allah'ı doğru bir şekilde öğretecek; ahlak kurallarını, dini yükümlülükleri bildirecek, kısacası insanların dünya ve âhiret mutluluklarını sağlayacak peygamberlere ihtiyaç vardır. Ruh ve bedenden oluşan insanın, fiziksel ihtiyaçları olduğu gibi, inanma, ibadet gibi ruhi ihtiyaçları da vardır. İnsan bilim ve teknolojiye ne kadar ilerlerse ilerlesin din ve ahlaka her zaman ihtiyacı olacaktır. Bu yüzden kalp ve ruh doyurulması gereken boşluk kabul etmeyen unsurlardır.

GİRİŞ

Allah'ın varlığı birliği, Allah-âlem ilişkisi, âlemin sonlu ve sınırlı bir yapıda olması ve nübüvvet gibi itikâdî meseleler din sahasının içinde yer alır. Bu nedenle kelimelerin ilminin önemli konularından biri de nübüvvet meselesidir. İslam düşüncesinde önemli bir rükün olarak kabul edilen nübüvvet meselesi farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. İnsan vahiy aracılığı ile sorumluluklarının ve bilincinin farkına varır. Yüce Allah yaratılmış olan her şeyin doğru anlaşılmasını sağlamak ve yegâne yaratıcı olarak kendini tanıtmak için elçiler göndermiştir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de nebiler ve resuller şeklinde tanıtılmaktadır. Hz. Âdem'den sonra gelen bütün peygamberler yanlışların ve sapmaların olduğu, insanların bozulduğu, toplumsal çözümlerin ve zulümlerin olduğu dönemlerde insanları aydınlatmak, doğruluğa ve ilahi mutluluğa ulaştırmak için gönderilmiştir. Peygamberlik makamına seçilenler beşeri ve nebevi yönü olan, fıtrat ve karakterleri temiz, yüksek ahlaki vasıflara sahip önder kişiliklerdir. Bu yüzden tüm karakter özellikleri doğruluk dürüstlük ve asalet üzerinedir. Peygamber insanları dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştıran uyulması gereken bir rehber ve yol göstericidir.

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte farklı inanç ve kültürlerle iletişim haline geçilmiş, peygamberliğin imkânı ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar Müslümanları İslam'ın prensiplerini korumaya ve fikir üretmeye itmiştir. Dini tartışmalar zamanla itikâdî ekollerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Risâlet konusu, peygamberliğin imkânı, gerekliliği, hikmeti, açısından tartışılmıştır. Peygamberliğin imkânı ve gerekliliği ile ilgili öne sürülen sorular, risâlet konusundaki tartışmaları derinleştirmiştir. İslam inancının en temel konularından biri olan nübüvvet kelamı, tasavvuf ve felsefe alanında önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü dini anlamada ve hayatı anlamlandırmada nübüvvet makamı insanlık için büyük bir ihtiyaçtır. Din yaşamı şekillendiren donatan bir hayat tarzıdır. Peygamberler tarihine bakıldığında, gelen dinlerin daha sonraları mensupları tarafından bozulduğu ve tahrip edildiği görülmektedir. İnsanlar tarihi süreç içerisinde dini

aslından uzaklaştırmış hevâ ve heveslerine uydurmuş, kişisel istekleri doğrultusunda kullanmışlardır. Allah'ın kendilerine lûtfettiği dine batıl akîde ve düşünceler karıştırmışlardır. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde açıklanmaktadır: *“İnsanlar tek bir topluluktan ibaretti, sonra aralarında inanç farklılığı oluştu. Eğer Rabbinin katından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı, ayrılığa düştükleri konuda aralarında hüküm verilir, iş bitirilirdi.”*¹

Araştırmanın Konusu

Risâlet kavramının kelim bağlamında değerlendirilmesi, tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Çalışma, İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan itikâdi ekolleri: Mu'tezilî, Eş'ârî, Mâtürîdî ve Şîî düşüncenin nübüvvet meselesine yaklaşımlarını kelim sistematığı içerisinde ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda İslam filozoflarının ve tasavvufçuların peygamberlik müessesesini ifade ediş biçimleri değerlendirilmiş, savundukları ilkeler bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada Hz. Muhammed'in (sav) ve diğer peygamberlerin dindeki konumu ve misyonu ortaya konulmuş, doğruluk, güvenilirlik gibi temel özelliklerine değinilmiştir.

Risâlet konusu İslami disiplinler açısından önemlidir. Çünkü peygamberlere iman İslam'ın inanç esaslarından biridir. Nübüvvet müessesesi Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ahkâm bilgisinin kaynağı olması hasebiyle de önem arz etmektedir. Çalışmada risâlet, nübüvvet ve vahiy kavramları ele alınarak, peygamberlik kurumu açıklanmaya çalışılmıştır. Vahyin ilk muhatabı olan peygamberlerin özelliklerini bilmek onları örnek almak, dindarlar tarafından dini hayatın nasıl anlamlandırıldığını çözümleyebilmek için önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmadarisâlet kavramına, Hz. Muhammed'inve diğer bütün peygamberlerin genel sıfatlarına değinilmiş, örneklerle kavramların netleşmesi sağlanmıştır.

Bütün ilahi dinler Allah'a iman etme ve peygamberlere inanma esası üzerine kurulmuştur. Ancak daha sonra kurumsal din içerisinde nübüvvete yer vermeyen sadece tanrı anlayışını esas alan inançlar ortaya çıkmıştır. Birçok dinde olduğu gibi İslam dini içerisinde de farklı fraksiyonlara dayalı düşünüş biçimleri ortaya çıkmıştır. Kurumsal dini merkeze alan kelim âlimleri ve ekolleri bu farklı düşüncelerle karşılaşmış ve İslam'ın temel prensiplerini korumaya çalışmışlardır. Bu bağlamda kelimcilerin, tasavvufçu veİslam filozoflarının risâlet ile ilgili görüşlerini çalışmamız boyunca hatırdı tuttuk. Tüm bu mukayese ve

¹ Yûnus, 10/19

değerlendirmeler neticesinde toplumsal değişimde önemli bir etken olan peygamberlerin gerekliliğine dair elde ettiğimiz bilgileri ifade ettik.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Peygamberlik ve peygamberliğe dair konuların doğru öğrenilmesi, İslâm'ın evrensel mesajının da iyi idrak edilmesi noktasında bizlere katkı sağlayacaktır. Peygamberlik makamı Yüce Allah'ın insanlığın hayır ve mutluluğu için ihdas ettiği, insana verdiği bir makamdır. İslâm'ın temel esaslarından biri olan nübüvvet konusu, peygamberlerin fonksiyonu ile ilgili tartışmaların yapıldığı güncel konulardan biridir. Kelam ve felsefe tarihinde risâlete dair konular farklı mezhep ve fırkalar tarafından ele alınmış, her bir düşünürün kendi sistemi etrafında yaptığı farklı temellendirmelere dayanan risâlet anlayışları ortaya çıkmıştır. Risâleti reddeden Berâhime, Sümenîyye, Dehrîyye gibi akımlara karşı kelamcılar onların söylemlerini ve iddialarını çürütmek için birçok eser yazmış; yorum geliştirmişlerdir.

Ekollerin görüşlerini risâlet bağlamında değerlendirerek sunduğumuz bu çalışmada temel gaye vahiy ve insan arasındaki köprüyü tekrar kurabilmek ve gerek felsefi gerekse tasavvufi bakış açısıyla risâlet kavramını açıklamaya çalışmaktır. Tezde, risâlet kavramına dair farklı disiplinlerdeki bakış açılarını ortaya koymak ve bunu kelam bağlamında ifade etmek amaçlanmıştır. Konuya farklı perspektiflerden bakılmış ve bu çalışmada düşünürlerin, farklı disiplinlerin risâlet ile ilgili yorumları, peygamberlikle ilgili bazı kavramlar ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Risâlet kavramının kelam bağlamında değerlendirilmesi adlı çalışmamızda araştırma ve literatür aşamasında yararlanılacak kaynak eserlere ulaşılmış ve nasıl bir metot izleneceğine karar verilmiştir. Gerekli kaynak ve literatür taraması yaptıktan sonra edinilen kaynaklar etrafında izlenecek adımları belirleyerek çalışmamızın yazım aşamasına başladık ve çalışmayı iki bölüme ayırdık.

Çalışmanın giriş bölümünde konuyu daha anlaşılır hale getirmek adına peygamberlik müessesesi ile ilgili kavramlar olan risâlet, nübüvvet, vahiy, mucize konularının terim ve lügat manalarına değinilmiştir. Kavramların açıklanabilmesi, tahlillerinin yapılabilmesi için Arapça sözlüklerin yanında Kur'an-ı Kerîm'den de mümkün ölçüde istifade edilmiştir.

Birinci bölümde İslam düşüncesinde risâlet başlığında İslam filozoflarında ve tasavvuf disipliniinde risâlet konusu anlatılmıştır. Bu kısımda İslam filozoflarından Fârâbî ve İbn Sînâ'nın risâlet ile ilgili anlayışlarına yer verilmiştir. Fârâbî'nin nübüvvetle ilgili olarak Faal Aklın kazanılmış akla taşması ve sudûr teorisi ele alınmıştır. Tasavvuf disiplini açısından İbnü'l-Arabî ve Sadrettin Konevî'nin risâlet ile ilgili anlayışları açıklanmıştır. Tasavvufi bilgilerin kaynağı daha çok keşf ve ilhamdır, iki düşünür de nübüvvet konusunu bu şekilde ele almışlardır. İslam düşüncesinde ortaya çıkan diğer bir yorum Şîa'dır ve nübüvvetle dair görüşlerine tezde yer verilmiştir. Şîa peygamberlik ve imametle ilgili olarak bu iki kavramı da gerekli görüp inanç esasları olarak kabul etmiştir. Kelam okullarından nübüvveti ispat etmeye yönelik akılcı yorumlar getiren Mu'tezile'nin mucize, nübüvvet ve vahiy risâletin kesbîliği veya vehbîliği ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde risâlet, Ehl-i Sünnet kelamı açısından incelenmiştir. Bu kısımda Mâtürîdî ve Eş'arî düşüncede risâlet konusu ele alınmış, bu düşünce sisteminin risâlet ile ilgili görüşlerine mukayeseli olarak yer verilmiştir. Çalışmamızın ana konusunu peygamberlik kavramı oluşturmaktadır. Son bölümde peygamberlerin sıdk, emânet, tebliğ, fetânet, ismet sıfatları açıklanmış, peygamberde olması gereken vasıflara değinilmiştir.

Risâlet kelam, felsefe ve tasavvuf disiplini açısından ele alınmıştır. Bu disiplinlerin peygamberlikle ilgili görüşleri için kelam kitaplarından, görüşlerine yer verdiğimiz düşünürlerin kaynaklarından, mezhep imamlarının kendi görüşlerini beyan ettiği akîde ve kelam metinlerinden, makâlat türü eserlerden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSÂLET İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Risâlet ve Nübüvvetin Anlamları

Risâlet konusu İslam ve diğer semavi dinlerin kaynaklarında üzerinde durulan önemli bir konudur. Bu konuya dair bilgileri daha iyi kavrayabilmemiz için peygamberliğe ilişkin çeşitli kavramların bilinmesi gereklidir. Konunun ileriki bölümlerinin daha iyi anlaşılması için giriş bölümünde nebi, resul, kavramlarının ıstılah anlamı üzerinde durduk. Aynı zamanda risâlet kavramıyla doğrudan ilişkili olan vahiy ve mucize kavramları açıklanmıştır.

1.1.1. Risâlet Kavramı

Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlikle ilgili kullanılan en genel kavramlardan biri de Resul kavramıdır. Resul ve risâlet kavramları aynı kökten gelen iki Arapça kelime olup Peygamberliği ifade eder. “Resul” yumuşaklık ve kolaylık üzere göndermek gibi anlamına gelen “Risî” kökünden gelmektedir.²

Resul kelimesinin mastarı ise “ırsal” şeklinde gelir. Bu kalıbın ism-i mefûlu olan ‘mürsel’, resul kelimesiyle aynı anlama gelmektedir. Resul elçi anlamına gelir, Kur’ân-ı Kerîm’de ise ‘önemli bir iş için gönderilen elçi’ anlamında kullanılmıştır.³ Şuarâ Suresi’nde “*Haydi Firavun’a gidip deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbi’nin elçisiyiz,*”⁴ ayeti ve Tâhâ Suresi’nde “*Eğer biz bundan önce onları bir azapla helak etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden*

² Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr. “rsî”, *Lisan’ül Arab* (Beyrut: 1414/1994).

³ en-Neml, 27/35

⁴ eş-Şuarâ, 26/16

önce ayetlerine uysaydık”elçi, resul manasında kullanılmıştır.⁵ Resul kelimesinin çoğulu “rusul”dür.⁶ Peygamberlikle ilgili bir terim olan ‘resul’ “Allah’ın insanlara emir ve nehiylerini anlatması için görevlendirdiği kişiye denir. Allah’ın davetini insanlara tebliğ edenlere “resul” denir. Ayetlere de bakıldığında “resul” mutlak anlamda elçi, risâletise elçilik anlamında kullanılmıştır.

Risâlet Kur’ân’da elçi, Allah’ın özel bir görevle gönderdiği melekler ve Allah’ın davetini insanlara tebliğ eden insanlar için kullanır.⁷ Ahmet Hamdi Akseki’ye göre Allah tarafından kendi emirlerini iradelerini, kanunlarını, şeriatını kullarına bildirmek vazifesiyle memur edilmiş olan büyük insanlara resul denir.⁸ Resul kelimesinin mastarı risâlettir. “Risâlet” kelimesi “gönderilen mesaj, peygamberlik görevi, görev” anlamlarına gelir.⁹ Bu bağlamda risâlet, Yüce Allah’ın kulları arasından birini tebliğ etmekle görevlendirip insanlara göndermesidir. Sözlükte elçi, mesaj, vb. anlamlara gelen resul kelimesi terim olarak, “Allah’ın vahyettiği ilahi önerileri tebliğ etmekle yükümlü olan ve kendisine bir kitap ve şeriat verilen peygamber demektir.”¹⁰

Allah’ın davetini insanlara tebliğ etmekle görevli olan kişilere resul denir.¹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerin dışındaki kişiler ve varlıklar için de elçi resul kelimeleri kullanılmıştır. Örneğin “Gökleri ve yeri yaratan var eden melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı resuller yapan Allah’a hamdolsun.”¹² ayetinde resul kelimesi elçiler anlamında olup burada melekler için kullanılmıştır. “Resullerimiz Lut’a gelince onlar için kaygılandı, Onlar: Ey Lut! Biz senin Rabbinin resulleriyiz dediler.”¹³ Bu ayette geçen resul kelimesi “melekler” anlamına gelmektedir. Buradan da bu ifadenin sadece peygamber olarak görevlendirilen insanlar için değil aynı zamanda melekler için de kullanıldığını görmekteyiz. Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran resûller gelmedi mi?”¹⁴ gibi pek çok ayetten de anlaşılacağı üzere Kur’ân-ı Kerîm’de resul kavramı peygamberlerle birlikte diğer varlıklar

⁵ Tâhâ, 20/134

⁶ Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu’t-Târifat*, çev: Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 111

⁷ Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kuran* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 3/ 223

⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Dini* (Ankara: DİB Yayınları, 1993), 84.

⁹ İbn Manzûr, *Lisan’ül Arab*, “rsl” md.

¹⁰ Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 16

¹¹ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’an*, 3/ 223

¹² el-Fâtır, 35/1

¹³ Hûd, 11/77

¹⁴ el-En’âm, 6/130

için kullanılmaktadır. “Resullerimiz İbrahim’e müjde getirip ‘selam’ demişlerdi.”¹⁵ Ayetindeelçilerimiz kelimesi ile kastedilen meleklerdir. Melekler Allah’tan aldıkları buyrukları elçiye iletmekle görevlidirler. Kur’ân’da en belirgin örneği Cebrâil (as.) meleğidir. “Muhammed, ancak bir Resuldür. Ondan önce de resuller gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”¹⁶Bu ayette Hz. Muhammed’in bir resul olduğu ve kendisinden öncede resullerin geldiği bildirilmektedir. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere resul kelimesiKur’ân-ı Kerîm’de peygamberleri, melekleri ve habercileri nitelemek için kullanılmıştır.Sonuç olarak “resul” kelimesi bir görev için gönderilen elçi anlamlarına gelmekte olup Yüce Allah’ın göndermiş olduğu peygamberler için kullanılan özel isimdir.

Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberi ifade etmek için bazı kısımlarda nebi, bazı kısımlarda resul kelimesi kullanılır. Birçok âlim bu iki kelimenin farklı mı yoksa benzer anlamlara mı geldiği üzerine görüş beyan etmişlerdir. Bir kısmının bu kelimelerin aynı manaya geldiğini ifade ettiğini, bir kısmının ise delillendirmeler yaparak bu kelimelerin farklı manaya geldiğini ifade ettiklerini görüyoruz. Tezimizin konusu itibariyle detaylı bir şekilde bu ayrıma girmeyip nübüvvetin kavramsal açıklamasını yapacağız.

1.1.2. Nübüvvet Kavramı

“Nebî” ile “Nübüvvet” aynı kökten gelen iki Arapça kelimedir. Haber verici demektir. “Nebî” çok önemli bir haber manasına gelen “en-nebeu” şeklinde hemzeli kökten türemiş isimdir.¹⁷Nübüvvet de bu kökten türemiştir ve sözlükte “haber vermek ulaştırmak” manasına gelir, “Nebî” ise haberi veren kimsedir. “Nebe” faydalı ve önemli bir haber demektir. Örneğin“De ki: Bu çok önemli, ilim ifade eden ve faydalı bir haberdur.”¹⁸ayetinde bu şekilde kullanılmıştır.

Nebi kelimesinin anlamıyla ilgili birçok tarif yapılmıştır. Konumuz itibariyle biz bir kısmına değineceğiz. “Nebî” Allah-ü Teâlâ’nın melek vasıtası ile veya kalbine ilham vermek suretiyle vahyettiği veyahut rüyayı sâliha şeklinde haber verdiği kişidir.¹⁹

¹⁵ Hûd, 11/69

¹⁶ Âl-i İmran, 3/144

¹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 1030

¹⁸ Sâd, 38/67

¹⁹ Cürçânî, *Kitâbu't-Târifat*, 237

İlahi vahiyle kendisine Allah tarafından bir şeriat tebliğ edildiği halde bunu halka yayması için memur olmayan zata nebî denir.”²⁰“Nebî, kendisine vahyedilenitebliğ için Allah’ın insanlara gönderdiği kimse” olarak da tarif edilebilir.²¹

Nebî kelimesinin mastarı “nübüvvettir”. Nübüvvetin tanımı ise:“Yüce Allah ile akıl ve irade sahibi kulları arasında elçilik görevi yapmaktır.” Yüce Allah ile yarattıkları arasındaki ilişkiyi ve iletişimi ifade eden müesseseye nübüvvet denir.²²Allah peygamberler vasıtasıyla kullarına her şeyi bildirmiştir ki “Böylece insanların dünya ve âhirette herhangi bir mazeret ileri sürmeleri mümkün olmayacaktır.”²³

Türkçemizde, risâlet ve nübüvvet kavramlarından daha çok Farsça’dan dilimize geçmiş olan peygamber kelimesi kullanılır. Kur’an-ı Kerîm’de açıkça belirtildiği üzere peygamberler her şeyden önce Allah’ın elçisidirler. Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberler ifade edilirken resul, nebi, elçi gibi kavramlar kullanılmaktadır. Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) Cüveynî (ö.478-1085) gibi bir kısım İslam âlimi nebî ve resul kavramları arasında fark olmadığını söyler. Kelam âlimlerinin çoğunluğu ise resul kelimesinin ihtiva bakımından daha geniş olup nebî kelimesinden farklıdır der. Peygamberlik dendiğinde genel olarak elçilik kurumu kastedilir. Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerden bahsedilirken kimi zaman nebi kimi zaman resul kavramları kullanılmaktadır. İki şekilde de kullanıldığından dolayı nebi ile resul kavramlarının farklı mı yoksa aynı mı olduğu tartışma konusu olmuştur.²⁴

Nebî ve resul birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır diyenler; kendisine kitap ve müstakil şeriat verilen peygamberler resul olarak anılır der. Bu bakımdan her resul aynı zamanda bir nebidir. Fakat her nebî resul değildir. Nebîler resullerin şeriatını devam ettirmek üzere gönderilir, ayrı bir kitap ve şeriat ile gelmezler. Âlimlerin ortaya koyduğu görüşler neticesinde resul ve nebi kavramlarının ortak yanları olmakla birlikte farklı olarak anlaşılması da mümkündür. Şunu ifade etmeliyiz ki genel boyutta baktığımızda ve görevleri açısından baktığımızda hepsinin de görevi kendilerine indirilen ilahi vahyi insanlara tebliğ etmektir.

²⁰ Akseki, *İslam Dini*, 144

²¹ Şerafeddin Gölcük, *İslam Akaidi* (Konya: Esra Yayınları, 1999), 141.

²² Yusuf ŞevkiYavuz, *İslam’da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları), 161–162

²³ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l- Kur’an*, 1031

²⁴ Recep Önal, “İslâm Kelâmında Nübüvvet’in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”*İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (2013), 125.

1.2. Peygamber -Vahiy İlişkisi (sayfa başından başlat)

Peygamberlik ve vahiy kavramının bir bütünlük içinde anlaşılması gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in tamamı vahiy ürünüdür. Vahiy peygamberliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü peygamberin insanlara tebliğde bulunabilmesi yaratıcısıyla irtibat kurmasına bağlıdır. “Vahiy” Arapça bir kelime olup “v-h-y” kökünden türemiş mastardır. Kök anlamı itibariyle “gizlilik içinde bir haber iletmeyi” ifade eder. Bu bildirim sözlü işaret, amblem, sembol ve şifrelerle konuşmak, üstü kapalı biçimde maksadı anlatmak, imalı konuşmak, söz anlamlarına gelir.

“Vahiy” Allah’ın kullarına iletmek istediği bir takım mesajları ya da bildirileri, peygamberine doğrudan veya dolaylı olarak göndermesidir. Vahiy Yüce Allah’ın peygamber’e, insanlara tebliğ edilmek üzere gönderdiği bilgilerdir.²⁵

Süleyman Ateş’e göre “vahiy” süratli işaret demektir. Vahiy kelime olarak sürat anlamını içerdiğinden dolayı hızlı iş için kullanılır.²⁶Bir başka tanıma göre “vahiy” “Allah’ın nebilerine ve resullerine ulaştırmak istediği bilgileri kelâm, söz ve mana olarak bildirmesidir.”²⁷

Vahiy, Kur’ân-ı Kerîm’de farklı kavramlarla ifade edilmiştir. “*Biz Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhîm’e, İsmâîl’e, İshak’a, Ya’kûb’a, torunlara, İsâ’ya, Eyyûb’a, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a vahyettik. Dâvûd’a da Zebûr’u verdik.*”²⁸Ayetinde“vahiy” anlamında kullanılmışken, “*Ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin*”²⁹ayetine “ilham” manasında kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de, peygamberler haricinde diğer bazı kimselere de ilahi mesajın geldiği ifade edilir. Bunlardan bir tanesi Hz. Mûsa’nın annesine bildirilen vahiydir, burada ilham manasında kullanılmıştır. “*Musa’nın annesine vahyettik.*”³⁰Yine bunun dışında Hz. Meryem’e de vahyolunduğu bildirilmiştir.³¹ Kur’ân-ı Kerîm’de başka bir yerde ilahi hitabın ateşe yöneltildiğini görmekteyiz. “*Ey ateş!İbrahim’e karşı serin ve selamet ol dedik.*”³²Ve

²⁵ Hüseyin Atay, *İslam’ın İnanç Esasları* (Ankara: AUİF Yayınları, 1992), 179

²⁶ Süleyman Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi* (İstanbul: Kuba Yayınları, 1997), 65–66.

²⁷ Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitabevi, 1998), 318.

²⁸ en-Nisâ, 4/163

²⁹ en-Nahl, 16/68

³⁰ el-Kasas, 28/7

³¹ Âl-i İmran, 3/42

³² el-Enbiyâ, 21/69

yine Kur'ân'da yerve göğe de ilahi hitabın yöneltildiği görülmektedir.³³Yüce Allah'ın meleklerle, canlı ve cansız varlıklara, peygamberlere ve peygamberler dışındaki kişilere de vahyettiği, ayetlerde açıkça ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı anlamlara bakılarak vahyin lügat anlamı bu şekilde değerlendirilmektedir.Yüce Allah'ın “*Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder.*”³⁴ Sözünde beyan ettiğine göre vahiy birkaç şekilde gerçekleşir:

- 1- Vahiy getiren elçinin bizzat görülmesi ve konuşması şeklinde gerçekleşen vahiybir meleğin peygambere gelerek onunla konuşup vahyi aktarması ve peygamberin de onun söylediklerini kavraması şeklinde gerçekleşir. Zaten bu olayın ve bildirinin çok hızlı gerçekleşmesinden dolayı “vahiy” olarak adlandırılmıştır. Çünkü vahyin kelime anlamı hızlı ve çabuk olmaktır.³⁵ Örneğin Hz. Peygamber'e Cebrâil çoğu zaman genç bir delikanlı olarak Hz. Dihye'nin suretinde görünerek gelmiştir.³⁶ Cebrâil vahiy olgusu içinde bir aracı olarak görev yapmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Cibrîl, ³⁷ RûhulEmin³⁸, RûhulKudüs³⁹ gibi isimler verilmiştir. Cebrâil işlevi açısından vahyin vazgeçilmez bir parçasıdır.Bu yüzden kendisine vahiy meleğinde denilmiştir. Meleğin görünmeden çingirak veya zil sesiyle vahiy getirmesi de elçi vasıtasıyla gelen vahye örnektir.
- 2- Vahiy, ilham yoluyla doğrudan hâsıl olmaktadır. Peygamber rüyada veya uyanırken doğrudan kalbine ilham şeklinde olur. Sözü açıkça duyulması şeklinde de olabilir. Hz. Musa ve Hz. Peygamber'in Allah ile konuşması⁴⁰ doğrudan hâsıl olan vahye örnektir.
- 3- Vahiy Peygamber uyanık iken, bir perdenin arkasından veya doğrudan Allah ile konuşması şeklinde gerçekleşebilir.⁴¹

³³ el-Zilzâl, 99/4-5; el-Fussilet, 41/12

³⁴ eş-Şuarâ, 42/51

³⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2018), 1/103-104.

³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh, Bed'ül-Vahiy*, 3

³⁷ el-Bakara, 2/97

³⁸ eş-Şuarâ, 26/193

³⁹ el-Bakara, 2/87

⁴⁰ en-Nisâ, 4/64

⁴¹ en-Nisâ, 4/164

- 4- Meleğin gözükmeyen bir çingırak veya zil sesiyle Hz. Peygamber'e vahiy getirmesidir.⁴² Hz. Peygamber en zor vahiy şeklinin bu olduğunu ve zil sesinden sonra vahyin kendisine ulaştığını belirtmiştir.⁴³

Vahiy mahiyet olarak düşünüldüğündesınırsız olan yaratıcı ile sınırlı bir varlık olan insan arasında gerçekleşen son derece üstün ve hayranlık uyandıran gizemli bir olaydır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm ve diğer kutsal kitaplar Yüce Allah tarafından peygamberlere gönderilen vahyin ürünüdürler. Vahiy alma peygamberin özelliklerinden bir tanesidir ve onları diğer insanlardan ayıran en önemli özellik budur. Zira Hz. Peygamber “*Bende sizin gibi bir beşerim ancak bana vahyolunuyor*”⁴⁴ diyerek buna dikkat çekmiştir. Vahiy sürecinde Allah ile elçisi arasında yakın bir bağlantı kurulmuş ve bu vazifede elçi yalnız bırakılmamıştır. Özellikle Mekke döneminde Allah Hz. Peygamber'in geçirdiği iç sıkıntıları aşmasında vahiyle onu desteklemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm Kadir Gecesi'nde inmiştir.⁴⁵ Ve Cebrâil bu vahiy sürecinin içinde bir vasıta olarak görev almıştır. Bu nedenle kendisine vahiy meleği denmiştir. Cebrâil Kur'ân ayetlerini tek bir seferde değil, Rasulullâh'ın zihnine ve kalbine yerleşmesi için parça parça tebliğ etmiştir.⁴⁶ Kur'ân Allah tarafından Hz. Peygamber'in hafızasına yerleştirilmiştir. Vahiy, peygamberleri diğer insanlardan ayıran en önemli özelliktir. Muhakkak ki her peygambere vahiy gelmiştir. Bu da peygamberlerin en belirleyici ortak özelliklerindendir. Vahyin gönderiliş amacı ise insanları iyiliğe, doğruya ve güzelliğe yöneltmektir. “*Allah, mesajlarını onlara iletme, onları arındırmak ve onlara ilahî kelâmı ve hikmeti öğretmek için, içlerinden bir elçi çıkararak müminlere lütufta bulunmuştur; hâlbuki daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı*”⁴⁷ ayetinden yola çıkarak Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden bir kimsenin, onun peygamberler göndereceğine de inanması gerekir diyebiliriz. Yüce Allah dilediğini elçi olarak seçer, bu tercih Allah'ın tasarrufundadır. Peygamberler Allah tarafından vahiy almaya memur oldukları gibi, aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ etmeye de memur edilmişlerdir. Risâlet kavramı ile vahiy kavramı bir bütünlük içinde algılanmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı vahiy ürünüdür ve Allah'ın iradesi ile gerçekleşmiştir. Allah bütün peygamberlere emir ve yasaklarını, yukarıda ifade ettiğimiz

⁴² Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), 678

⁴³ Buhârî, *Bed'ul-Vahiy*, 1; Müslim, *Kitabu'l-Fedail*, 23

⁴⁴ el-Fussilet, 41/6

⁴⁵ el-Kadir, 97/1-3

⁴⁶ el-Furkân, 25/32

⁴⁷ Âl-i İmran, 3/164.

çeşitli yollarla gelişen vahiy aracılığı ile bildirmiştir. Vahiy peygamberi diğer insanlardan ayıran, peygamberlik için gerekli bir unsurdur.

1.3. Peygamber ve Mucize İlişkisi

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok peygambere mucizeler verildiği ifade edilir. Mucizeler sadece peygamberlere has bir olgudur. Mucize peygamberlerin elinde cereyan eden, alanında uzman olanların bile güç ve kudretinin ötesinde öğrenilme yoluyla da ortaya konulması mümkün olmayan harikulade olaylardır”⁴⁸ Mucizeler peygamberliği ispat eden, bir beşerin benzerini getirmekten aciz kaldığı olağanüstü olaylardır.

Kudretin karşılığı olan mucize kelimesi “a-c-z” kökünden türemiştir. “İcaz” masterından türetilen ismi fail olarak sözlükte “aciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz, benzeri yapılamayan, harika anlamında kullanılan bir terimdir.”⁴⁹ Gerçekte kudret veren ve aciz bırakan sadece Allah’tır. Mucizeler karşısında da insanları acze düşüren de O’dur. Fakat meydana gelen harikulade olay, insanların aciz kalmalarına sebep olduğu için mucize olarak isimlendirilmiştir.⁵⁰ Mucize kelimesi Kur’ân’da geçmez ancak onun kökü olan “acz” kelimesi ve onun türevleri geçer.⁵¹ Mucizeyi ifade etmek için daha çok; “ayet, ” “beyyîne, ” “burhân, ” “hak” ve “furkân” gibi kelimeler kullanılmıştır.⁵² Kur’ân-ı Kerîm’de bu tür olaylar “ayet” olarak isimlendirilir. Örneğin Âl-i İmran Suresi’nde “ *Ayetlerimizi yalanladılar bunun üzerine Allah onları günahları nedeniyle yakalayiverdi*”⁵³ mucize ayet manasında kullanılmıştır. Mucize gösterebilme peygamberlere Allah tarafından verilen bir ispat gücüdür.

Mucize peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, peygamberliğini kabul etmeyenlere karşı, peygamberin elinde ortaya çıkan ve maddenin alışılmış kurallarına aykırı olarak meydana gelen, muhataplarını benzerini meydana getirmekten aciz bırakan ve nübüvvet iddiasını doğrular nitelikte olan fiil veya durumdur.⁵⁴ Sâbuni’ye (ö.580/1184) göre mucize, inkar edenlere meydan okuduğu sırada peygamberlik iddia eden kişinin elinde, doğa kanunlarına aykırı bir olayın, benzerini meydana getirmekten inkar edenleri aciz bırakacak tarzda gerçekleşmesidir.⁵⁵

⁴⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-tevhîd* (İstanbul: İSAM, 2021), 189

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, “aceze” mad; Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992), 18.

⁵⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1997), 171.

⁵¹ el-Mâide, 5/31; el-En’am, 6/134; et-Tevbe, 9/2-3

⁵² Halil İbrahim Bulut, *Kur’an Işığında Mucize ve Peygamber* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 24–43

⁵³ Âl-i İmran, 3/11

⁵⁴ Halil İbrahim Bulut, “Harikulade Olması Açısından Keramet ve Mucize ile ilişkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 3(3), 329-350.

⁵⁵ Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud es- Sâbûni, *el Bidaye*, çev: Bekir Topaloğlu, *Maturidiyye Akaidi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 105.

Fahrettin er-Râzî'ye (ö.606/1210) göre mucize geleneği yırtan bir iş, karşı çıkılmayacak bir meydan okumadır. Geleneğin dışında olmasından amaç ise iddia edenin başkasından ayırt edilmesini sağlamaktır. Karşı çıkılmayacak olması demek, sihir, göz boyamadan ayırt edilmesidir.⁵⁶

Mâtürîdî mucizeyi, “Peygamberlerin elinde meydana gelen, benzer konularda uzman olanların bile gücünü aşan ve öğrenim yoluyla meydana getirmeimkânı bulunmayan bir olay olarak tanımlar.⁵⁷ Bütün bu tanımlardan hareketle diyebiliriz ki mucizeler peygamberler eliyle gerçekleşen olağanüstü olaylardır, fizik ve tabiat kanunları dışında cereyan eder. Kelamâlimleri bir olayın mucize olabilmesi için bazı durumları şart koşmuşlardır, aşağıda bunlara değineceğiz. Bu özellikler dikkate alınarak gerçek manada peygamber olan veya yalancı kimselerin ayrımı yapılabilir. ⁵⁸

- 1- Mucize gerçekte Allah’a ait bir fiildir.⁵⁸ Mucizenin O’ndan olduğuna hükmedilecek olması gerekir. “*De ki: O mucizeler ancak Allah’ın katındadır. Doğrusu ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.*”⁵⁹ ayeti mucizelerin yalnızca Allah’ın iradesiyle gerçekleştiğine delildir.
- 2- Mucizenin olağanüstü bir olay olması gerekir. Bir hadisenin mucize sayılabilmesi için tabiat olaylarının üstünde harikulade bir şey olması gerekir. Tabiat kanunlarına ters olmayan bir olay mucize sayılmaz.⁶⁰ Nitekim Allah Hz. Peygamber’e gönderdiği Kur’ân-ı Kerîm mucizesine inanmayanlara karşı şöyle der: “*Eğer kulumuz üzerine parça parça indirdiğimizden şüphe ediyorsanız haydi onun benzerinden siz de bir sure getiriniz.*” Diyerek onların acizliğini ortaya koymuştur. Çünkü mucizeler insanların benzerini yapmada aciz kaldıkları hadiselerdir.
- 3- Elçinin davasına uygun olmalıdır.⁶¹ Ortaya çıkan olay peygamberi desteklemeli, iddiasını yalanlamamalıdır. İddiası ile çelişkiye düşmemeli, söylemde ne ise gerçekte de öyle olmalıdır.

⁵⁶ Fahreddin er- Râzî, *el-Muhassal, Kelama Giriş*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: AÜGF Yayınları, 1978), 207

⁵⁷ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, çev: Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM, 2005), 186.

⁵⁸ Komisyon, *İlmihal* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 1/114

⁵⁹ el-Ankebût, 29/50

⁶⁰ Mehmet Baktır, *Bir Dini Otorite Olarak Hz Peygamber* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005), 44–45

⁶¹ İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 316

- 4- Peygamberlik iddiasından önce ya da sonra olmamalıdır.⁶²Mucizenin bizzat peygamberin elinde zuhur etmesi, yalancı bir kimsenin gösterilen mucizeyi sahiplenmesinin önüne geçmek içindir.

Mucizeler peygamberin hak olduğuna delil kılınmıştır. İslam âlimleri, mucizeleri konu ve içerik olarak tasnif etmişlerdir. Bu kısımda mucizenin çeşitlerine değineceğiz.

1.3.1. Mucize Türleri

1.3.1.1. Haberi Mucize

Bu tür mucizeler Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmediği halde geçmiş ve geleceğe dair vermiş olduğu haberlerdir.⁶³ Bunlar doğrudan Allah'tan aldıkları vahye dayanarak verdikleri haberlerden oluşur. Hz. Peygamberin eski kavimlerin hallerini, geçmiş peygamberlerin kıssalarını bildirmesi buna örnek olarak verilebilir. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Şuayb'ın gönderildiği ölçü ve tartıda hile yapan Medyen halkının durumunu ve helakını, Lût peygamberin gönderildiği Sodom halkının (taş) yağmuru ve gökten bir azap ile helak edilişinden⁶⁴ haber vermektedir. Hz. Sâlih Hicr bölgesinde yaşayan Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Halkı;

“Kendisinin büyülenmiş bir kişi olduğunu iddia edip eğer doğru söylüyorsa kendilerine bir mucize (âyet) getirmesi gerektiğini söylediler. Allah da onlara mucize olarak bir dişi deve verdi. “Sakın ona bir kötülük dokundurmayın, yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar” diyerek onları uyardı. Fakat onlar deveyi kestiler. Bundan pişman olsalar da azap onları yakaladı.”⁶⁵

Semûd kavmi Hz. Sâlih'in mucize olarak gösterdiği deveyi kesmeleri sonucunda şiddetli bir sarsıntıyla helak edilmiştir.⁶⁶ Allah Hz. Nuh'a kendisine inananlarla birlikte gemi yapmasını emretti. Kavmi ise Hz. Nuh ile alay ediyor ve inkarcı tavrını her seferinde gösteriyordu. Geminin inşası bitince Hz. Nuh kendisine inananları ve hayvanları gemiye aldı. Şiddetli yağmurla birlikte her yersularla kaplandı. Gemidekiler kurtulurken, diğer bütün inkarcılar suda boğuldu. *“Allah yeryüzüne suyunu utmasını, gökyüzüne de suyunu tutmasını emretti. Sular çekildi”⁶⁷* Nuh tufanı Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de haber verdiği büyük helaklardan bir tanesidir.

⁶² Komisyon, *İlmihal*, I/114

⁶³ Yavuz, *İslam'da İnanç Esasları*, 175–176

⁶⁴ el-Ankebût, 29/30

⁶⁵ eş-Şuarâ, 26/155-157

⁶⁶ Hûd, 11/65

⁶⁷ Hûd, 11/45

1.3.1.2. Hissi Mucize

Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemde insanlara, duyu organlarıyla algılanabilen olağanüstü olaylar göstermesine hissi (kevn ) mucize denir.⁶⁸ Beş duyu ile algılanabilmeli, en önemlisi de gözle görülebilir olmasıdır. Hissiyat duyarımızdır, hissedilebilir, gözle görülebilir demektir. İsrâ ve mir  ⁶⁹ olayı bu mucizeye örnektir. Bu tür mucizeler Allah'ın tabiatta her an müdahale edebileceğini gösteren ilahi fiiller olup insanların içindeki inanma hissini etkilemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçmişteki peygamberlerin mucizelerinden bahsedilmektedir. Hz. Mûsa'nın değneğinin ejderhaya dönüşmesi,⁷⁰ Firavun ile olan mücadeleleri ve Kızıldeniz'in yarılmaması anlatılmaktadır. Hz. İbrâhim, putları kırdığı için Nemrut tarafından ateşe atılmış, ancak Allah ateşe, "*Ey ateş, İbrâhim'e serinlik ve esenlik ol*"⁷¹ diye emredince ateş Hz. İbrâhim'i yakmamıştı. Bu sayede Hz. İbrâhim  lmekten kurtulmuştur. Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı kuş heykelinin canlanması,⁷² yine Hz. İsa'ya gökten sofr  indirilmesi,⁷³ k r ve alaca hastaları iyileřtirmesi⁷⁴ gibi olaylar hissi mucizeye örnek olarak verilebilir.

1.3.1.3. Manevi (Akli) Mucize

İnsanların idraklerine hitap edip onları düşünmeye sevk eden mucizelerdir. Bu mucizeler insanın aklını kullanmak suretiyle elde edebileceği bilgilerdir. Mesela bütün peygamberlerin güvenilir, sadık, örnek oluşları, iyiliğe yöneltmeleri açıkladıkları ilahi mesajın her yönden mucize olması gibi konular akli mucize kapsamındadır.⁷⁵ Hz. Peygamber  mmi olduğu halde dönemin bütün şairlerine meydan okuyabilmiş dili, üslubu ve anlattıklarıyla Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzerini getirmede müşrikleri aciz bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerîm manevi bir mucizedir.⁷⁶ İşlam  limleri Hz. Muhammed'e bahşedilen en büyük mucizenin Kur'ân-ı

⁶⁸ Komisyon, *İlmihal*, 1/16

⁶⁹ el-İsrâ, 17/1

⁷⁰ el-A'raf, 7/107

⁷¹ el-Enbiya, 21/67

⁷² el-Mâide, 5/113-115

⁷³ el-Mâide, 5/110

⁷⁴  l-i İmran, 3/49

⁷⁵ Halil İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet İşl m Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 30/350-352.

⁷⁶ Baktır, *Bir Dini Otorite*, 45-49

Kerîm olduğu konusunda hem fikirlerdir. Zira Kur'ân-ı Kerîm her zaman ve her mekanda, çağlar üstüdür, hatta her devirde geçerli olacak bir mucizedir. Kur'ân-ı Kerîm gerek üslubuyla gerekse verdiği mesajlarla akla ve gönüllere hitap eden bir kitaptır. Mucize ile ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak; görüldüğü gibi mucizeler risâletin sıhhati ve peygamberlerin sözlerini doğrulamak içindir. Aynı zamanda İslam âlimlerinin üzerinde ittifak ettiği bir konudur. Bütün Ehl-i Sünnet âlimleri mucizeyi nübüvveti ispat eden teyit hadisesi olarak kabul ederler ve onu Allah'ın peygamberin elinde yarattığı olağanüstü bir hal olarak değerlendirirler.⁷⁷ Mucize Allah'ın iradesiyle sadece peygamberlerde gerçekleşebilen bir şeydir yani vahyin kontrolündedir.

⁷⁷ Gölcük - Toprak, *Kelam*, 307-309

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE RİSÂLET

İnsan akıl sahibi bir varlıktır ve mükemmel özelliklerle yaratılmıştır. Yaratılmış olması sebebiyle de onu yaratan yüce bir varlığa muhtaçtır. İnsanın yaratılışı ile başlayan bu ihtiyacı dünya hayatında da devam edecektir. Yüce Allah insanoğlunu yaratılışı itibariyle iyiliğe de kötülüğe de meyyal bir özellikte yaratmıştır.⁷⁸ İnsandan iyiliği ve hayırlı olan yolu seçmesini istemiş ve sonunda kurtuluş vaad etmiştir. Akıl, her ne kadar iyi ve kötüyü ayırt edebilse de duygular ve nefis gibi bir takım etkenlerle yanılabilmektedir. Bunun için Yüce Allah rahmetinden ve lütfundan dolayı peygamberler göndermiştir.⁷⁹ Bu durum ilk insan Hz. Âdem'den son resul Hz. Muhammed'e kadar süregelmiştir. Bu yüzden insanların doğru yolu bulmalarında peygamberlerin önemi büyüktür. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de *“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız”*⁸⁰ buyurmaktadır. İnsanı bu derece mükemmel yaratıp iyi tanıyan Yüce Allah'ın onu dünyada rehbersiz ve tek başına bırakması düşünülemez bu yüzden ilahi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla insanlara kendini tanıtmış ve doğru yolu göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'de insan için nankördür, hırslıdır, aceleci ve sabırsızdır gibi özelliklerinden bahsedilmektedir.⁸¹ İnsanın şeytan ve nefsi ile mücadelesi ilk insandan beri devam etmektedir. Yüce Allah insanın zaaflarına ve olumsuz özelliklerine işaret eder. Bu açıdan baktığımızda insanın bütün bu zaaflarıyla ilahi bir desteğe, yol göstericiye ihtiyacı vardır.

“İnsanlar tek bir ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri konularda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, kendilerine apaçık

⁷⁸ el-Beled, 90/10

⁷⁹ Muhittin Akgül, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber* (İstanbul: Işık Yayınları, 2002), 20

⁸⁰ Kâf, 50/16

⁸¹ Hûd, 11/9; el-İsrâ, 17/11

deliller geldikten sonra, aralarındaki zulüm ve hasetten ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerine ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi.⁸²

Ayette ifade edildiği üzere insanlar arasında birtakım ihtilafların oluşması peygamberliğin gerekliliğini ortaya koyan sebeplerden biridir. Önceki ümmetlerin dini konularda ve dünyevi meselelerde fikir ayrılıklarına düştükleri ve bozulmaların, adaletsizliklerin olduğu Kur’ân-ı Kerîm’de bahsedilmektedir. Toplumsal psikoloji açısından da düşündüğümüzde kargaşa ve kaos durumlarında sözüne itibar edilir insanların duruma müdahalesi gereklidir ki insanlar yatışsın ve sakinleşsin. İşte peygamberler de bu durumlarda bulundukları toplumda bir rehber, sağlıklı ve erdemli toplumlar inşa etmede örnek liderlerdir. Fârâbî bu konuda şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: O erdemli toplumu bir bedene benzetir. Erdemli bir toplumdaki yöneticilerin de sıradan insanlardan değil, Allah’tan vahiy alan mükemmel insanların peygamber olabileceğini söylemiştir.⁸³

İbn Haldûn, İnsan toplulukları için devlet ve yöneticinin gerekli olduğunu dolayısıyla peygamberliğin ve onun getirdiklerinin toplumdaki düzeni sağlamak, düşmanlık ve saldırıları ortadan kaldırmak için bir yasa koyucu olarak zorunlu olduğunu söyler.⁸⁴ Allah-ü Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’de “ *Her toplumun bir uyarıcısı vardır*”⁸⁵ buyurarak peygamberleri topluma yol gösteren bir rehber konumunda ifade etmiştir. Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak hidayete ulaştırmak peygamberlerin tebliğlerine bağlanmıştır.⁸⁶

2.1. İslam Filozoflarına Göre Risâlet

Kur’ân ve Sünnet etrafında biçimlenen İslam medeniyeti, bir bütün olarak düşünceleri, eylemleri ve kurumları içerir. İslam’ın ayetleri ve hadisleri, insana ve varlıkla ilgili geliştirilen teorilerde belirgin etki göstermiştir. İslam düşünürlerinin felsefi öğretileri İslam’ı ve ayetler arasındaki ilişkiyi tarih boyunca sürdürmeye çalıştıkları, ikinci yüzyılın başında Arapçaya çevrilen felsefe eserleri üzerinden görülür. Kindî (ö. 252/866) ilk İslam filozofu olarak kabul edilir ve bu bağlamda, vahiy ve peygamberlik konusunda İslam düşüncesini derinlemesine ele almıştır. İslam düşünürlerinin vahiy ve dinin işlevi üzerine yaptığı açıkla ve teorilere bakıldığında, genellikle Kindî’nin vahyi ilahi bilgi olarak adlandırdığı ve diğer tüm insan bilgisinden üstün gördüğü düşünülür. Ancak Fârâbî (ö.870-950) daha sonra

⁸² el-Bakara, 2/213

⁸³ Ebû Nasr el-Fârâbî, *el-Medinetü’l Fazıla*, çev. Ahmet Aslan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 69-82

⁸⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 103-104

⁸⁵ er-Ra’d, 13/7

⁸⁶ el-Bakara, 2/151

İslam’da bir otorite olmuş vahyin ve dinin doğası hakkındaki açıklamalarıyla felsefi düşünme biçiminin öncüsü olmuştur.⁸⁷ Bu konuda aşağıdaki pasaj dikkate değerdir:

Meşşai felsefenin en önemli temsilcilerinden olan Farabi’nin nübüvvet hakkındaki görüşleri kendi sistematığı içinde ele alındığı zaman daha iyi anlaşılacaktır. Farabi’ye göre alem Allah’tan zorunlu olarak sudur etmiştir. Çünkü Allah’ın bilmesi demek, işlemek ve yaratmak manasındadır. Allah kendi kendini bilmek suretiyle sonsuzda, sonsuz bir varlık yaratır. Bu ilk varlık ilk akıldır. Fakat Allah’a nisbetle ikinci varlıktır. İlk akıldan Ukul’ul-Eflak-is Semaniye (sekiz feleğin akılları) çıkar ki bundan da semavi cisimler sudur eder. Ondan da Faal Akıl sudur eder ki bu da ulvi alem ile süfli alemleri birbirine bağlar. Faal Akıl’dan da Nefs, Suret ve Madde sudur eder.⁸⁸

Yani nübüvvet tabii bir şeydir ve özü bakımından mümkündür. Fârâbî’nin eserlerinde, vahyin, peygamberliğin ve dinin doğasına ilişkin ilk ciddi teorik açıklamalar görülür. Fârâbî’ye göre vahyin teşekkülü şöyledir: Bilgi, dış ve iç duyuların sağladığı hazırlık ve aktif aklın sunduğu bilgi nedeniyle insan zihninde oluşur. Akli bilginin oluşumu, zihinden duygusal yetilere geçerken, hissetme, işitme ve görme gibi duyu yetenekleri ile algılanabilir hale gelir. Başka bir deyişle, zihinden duygusal yetilere geçen bilgi, bu yeteneklerin algılayabileceği şekilde dönüşüme uğrar. Vahiy bu süreci kapsar, akli bilginin duygusal hale dönüştürülmesi ve bu yetenekler tarafından algılanmasıdır. Ancak, akli bilginin duygusal hale dönüştürülmesi genellikle vahiy olarak kabul edilse de tüm duygusal eylemler vahiy olarak adlandırılmaz. Akli bilginin duygusal hale dönüştürülmesi, sadece peygamberlere özgü bir durum olmadığı için, her insan bu durumu belirli bir ölçüde yaşar. Aslında, düşünme ve hayal etme, insanların ortak bir özelliğidir. Bu nedenle, akli bilginin duygusal hale dönüştürülmesi de insanların ortak bir özelliği olarak kabul edilir. Bu bağlamda, bilgi, zihinde var olan akli gerçeklik veya doğruluğun ismiyken, iç duyuların algıladığı duygusal imajlar ve fiziksel dünyadaki obje ve olaylar bu akli gerçekliğin somutlaşmasıdır. Ancak, vahyin diğer deneyimlerden ne şekilde ayrıldığı sorusu hala geçerlidir. Fârâbî, bu soruyu, mizaç, tahayyül ve hazırlık şeklinde cevaplar: Peygamberin mizacı, ona başka hiçbir insanda bulunmayan bir mükemmellik kazandırır. Bu mükemmellik, peygamberin diğer insanlardan farklı iki özelliğini oluşturur. Birincisi, mizacının doğru olması ve hayal gücünün güçlü olması sayesinde, aktif aklın bilgisini herhangi bir hazırlık yapmadan kabul eder. İkincisi, aktif aklın bilgisinin herhangi bir hazırlığa ihtiyaç duymadan zihinden duygusal yeteneklere, duygusal yeteneklerden dış duyulara geçmesi ve dış duyulardan fiziksel dünyaya yansır.⁸⁹ Mükemmel itidal ve mizaca bağlı olarak gelişen tahayyül bu teorinin anahtarıdır. Anlamlar, dış dünyadaki nesneler ve olaylar tarafından tahayyül aracılığıyla aklımıza

⁸⁷ İsmail Erdoğan, “İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mucize”, *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996), 436.

⁸⁸ Erdoğan, “İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mucize”, 436.

⁸⁹ Ömer Tutar, “İslam Felsefesinde Nübüvvet Teorileri”, *Sabah Ülkesi*, 52 (1997), 24-29.

yansıtılır ve aynı zamanda akıl tarafından kavranan bu anlam, yine tahayyül yardımıyla duyusal bir forma sokulur. İtidal derecesinin mükemmelliği ve sonucunda gelişen tahayyül, hem dış dünyadan algılanan anlamların aklımıza defalarca görünmesini hem de bu anlamların duyusal bir forma sokulmasını mümkün kılar.

Fârâbî'ye göre mütehayyile gücü, muhayyile duyu organları ve akıl arasında bulunan bir güçtür ve fiziksel bir özellik olduğu için, onun idrak edebileceği şeyler sadece makulün duyusal formlarıdır, bunları akıl tarafından idrak edebiliriz. Akıl yalnızca bilgiye dönüştürülmüş olan mütehayyilin idrakının formunu bilebilir. Genellikle insanlar, tam anlamıyla idrak etme kapasitesine sahip olmadıklarından, peygamberler, feyzi Faal Akıl'dan alıp onu mütehayyil gücünün anlayabileceği bir forma dönüştürür ve insanlara sunarlar. Bu nedenle, peygamberin vahiy şeklinde sunduğu bilgi, yalnızca felsefi temellerine geri döndüğümüzde doğru anlaşılabilir. Sonuç olarak, din pratik aklın alanına girer ve fıkıh, kelam gibi dini disiplinler, temelde peygamberin sözlerini çıkarım yapma amaçlı kullanır, bu Fârâbî'nin ifadesiyle, medeni bilimin alt dallarıdır.⁹⁰

Tahayyül, makulün duyusal hale dönüştürülmesi sürecini gerçekleştiren bir güçtür ve bu da hakikat bilgisinin bireyler ve toplum için yönetime dönüştürülmesi sürecini sağlayacaktır. Söz konusu durumda, peygamberin en temel görevi, hakikat bilgisini en elverişli ve işlevsel yasaya dönüştürmektir.⁹¹ Fârâbî, risâleti yasa kavramıyla ilişkilendirmiştir ve insanların hakikate ulaşabileceği bir toplumsal düzenin tesis edilmesi için hakikat bilgisinin yasaya dönüşmesini sağlayabilecek bir peygambere ihtiyaç olduğunu iddia etmiştir. Ona göre sadece makul bilgisine sahip olan bir filozof, böyle bir görevi yerine getiremez.⁹²

Fârâbî, yasa koyucu vasfına sahip peygamberi, kendi döneminin şartları çerçevesinde yasayı üreten peygamberden ayırmıştır. Ona göre makul olanın yanı sıra mütehayyil formları idrak edebilen peygamber “kurucu reis “er-reîsü’l-evvel” niteliğine sahiptir. Kurucu reis niteliğine sahip peygamber, bir topluluğa iman etmeleri ve uygulamaları gerekli inanç ve eylemler konusunda yol gösterir. En üstün insanlar ise hem makulü hem de mütehayyeli idrak edebilen kişilerdir. Bu tür bir kişi, hem filozof hem de peygamber olabilir. Fârâbî'ye göre, aklın tahayyülün üzerinde olması, bu hiyerarşinin zorunlu bir sonucudur.⁹³ Burada kurucu

⁹⁰ Fârâbî, *İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Divan Kitap, 2019), 48-120.

⁹¹ Muhammed Abid, Cabirî, *Felsefi Mirasımız ve Biz* (İstanbul: Kitabevi, 2000), 224.

⁹² Salih Aydın, “Fârâbî'nin Sisteminde Nübüvvet ve Filozofî”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2011), 287-300, 291- 292.

⁹³ M. Cüneyt Kaya, “Peygamberin Yasa Koyuculuğu: İbn Sinâ'nın Amelî Felsefe Tasavvuruna Bir Giriş Denemesi”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (2009), 57-91.

reis ile Hz. Peygamber'i kastetmiştir çünkü Fârâbî Hz. Peygamber'i diğer peygamberlerden daha üstün bir mevkiye koyar. Fârâbî'ye göre peygamberlerin rolü toplumun düzenlenmesinde ve hakikat bilgisinin yasaya dönüştürülmesinde kritik bir öneme sahiptir. Onlar topluluklara yol gösterir ve düzeni sağlarlar. Bu nedenle, peygamberlerin hem makulü hem de mütehayyeli idrak edebilen kurucu liderler olduğunu düşünür. Bu, onların toplumun ihtiyaçlarını anlamaları ve hakikati pratik bir şekilde uygulamaları için önemlidir.

İslam filozofları, peygamberlik konusunu hem dinî metinlerin diliyle hem de sudûr teorisiyle açıklamaktan çekinmemiştir. Her iki dili de kullanarak peygamberlik fenomenini kapsamlı bir şekilde ele almışlardır. Fârâbî'nin sudûr teorisine göre bütün varlık ilahi bilginin bir tezahürüdür. Tanrı'nın özü, saf varlık, akıl, bilgi ve güçten oluşur. Bütün varlıklar, bu ilahi bilginin basamakları boyunca gerçekleşen varlık kazanma ve belirginleşme süreçlerinin sonucudur. Bu açıdan bakıldığında, peygamberlerin üstün tahayyül ve sezgileri, onlara ilahi inayet olarak bahşedilen bir lütuftur. Oluş ve bozuluş dünyasından bakıldığında tesadüf ve kesb gibi görünen özellikler, ilahi mertebeden bakıldığında inayet ve lütf olarak değerlendirilir. Bu teoriye göre, İlk Sebepten Faal Akıl'a gelen ay üstü âlemdeki düzen ay altı âlemde de devam eder. Ay altı âlemdeki varlıkların düzenleyecek yasalarını Faal Akıl ile irtibatlı nübüvvet sistemi sağlayacaktır. İlk Neden nasıl ki evrenin en yetkilisi ise peygamber de toplumda en yetkilidir. İnsanlar içinde en erdemli kişi peygamber olduğu için bireyin mutlu olabilmesi için peygamber gereklidir. Erdemli toplum yasalarla oluşur ve bu yasaları peygamber koymalıdır çünkü nebi insanların idrak edemeyeceği seviyede farklı alanlara dair bilgiler getirmektedir.⁹⁴ Fârâbî ilahi sistemin işleyişinden yola çıkarak bu şekilde toplumda peygamberin konumunu açıklamaktadır.

Peygamberlik için müstefâd akla sahip olmak gereklidir. Bu akıl dışsal yollardan nefiste canlanan maddeden mücerret bir mahiyettir.⁹⁵ Fârâbî'ye göre aklın üçüncü basamağı müstefâd akıldır. Bir insanın gösterebileceği en yüksek başarı, gerçek mutluluk ilahi âlemle karşı karşıya gelmektir. Bunu en yüksek düzeyde gösterenler ise peygamberler ve gerçek filozoflardır.⁹⁶ Peygamberliğin vehbiliği ve kesbiliği konusunda detaylı bir açıklamaya girmemekle birlikte bu konuda Fârâbî'nin vahiy için gerekli donanıma sahip her insanın vahiy alabilecek pozisyonda olabileceğini ifade ettiğini söyleyebiliriz.⁹⁷ Fârâbî bu teorisi ile peygamberliği insanların metafizik şuura ulaşmasını sağlayabilecek bir makam ve bu şuuru

⁹⁴ Fârâbî, *Kitâbü'l-Mille*, çev. Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 66

⁹⁵ Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü* (Ankara: Elis Yayınları, 2003), 287.

⁹⁶ Ebu Nasr el-Fârâbî, *el-Medinetül fadila*, 26

⁹⁷ Yaşar Aydın, *Fârâbî'de Tanrı-insan ilişkisi* (İstanbul: İz Yayınları, 2008), 136

bireysel olduğu kadar toplumsal düzeyde sürdürmeyi sağlayacak bir zorunluluk haline getirmiştir.⁹⁸

Fârâbî'nin risâlet teorisi, İslam filozofları arasında önemli bir etki oluşturmuş ve sonraki düşünürlerin hareket noktası olmuştur. Fârâbî'nin teorisinde zımnen ifade edilen sezgi kavramını, İbn Sînâ'da(ö.428/1037)ön plana çıkarmıştır. Onun düşüncelerine göre, Kutsi Akıl, tahayyül seviyesinde gerçeklik bilgisini anlama yeteneğine sahip olan ve bu yeteneğini neredeyse hiçbir hazırlık yapmadan, doğrudan akıl mertebelerini geçerek elde eden bir güçtür. İbn Sînâ'nın ittisal fikri, Gazzâlî'de(ö.1111) ve sonuç olarak İslam tasavvufunda etkili olmuştur. Gazzâlî, ilhamın doğrudan Allah'tan geldiğini iddia ederken, Fârâbî i bu ilhamın Faal Akıl aracılığıyla edinildiğini savunur. Ancak bu, yalnızca şekilsel bir farktır. Çünkü İslam filozoflarına göre, Faal Akıl, insanla Rabbi arasında bir aracı konumunda olan ve onları birbirine yaklaştıran manevi bir merhalelerdir. Tüm feyiz ve aydınlanma aslında Allah'tan kaynaklanır.⁹⁹

Fârâbî'de ittisâl, kişinin arzu etmesi durumunda insanın ilahi akılla birleşebileceği imkanını hatırlatmaktadır. İttisâlde insan ruhunun Faal Akıl ile birbirine erişmesi ve böylece irtibat kurabilmesi mümkündür. Cebrâil hakikat arayışında rehberlik eden bir unsurdur. İttisâl için ise zâhirî çaba ile birlikte uygun anlayış ve ön şarttır. Bu bağlamda Fârâbî'nin bakış açısında ilham ve vahiy noktasında nazarî olgunluğun ve amelî hayatın olmazsa olmaz nitelik taşıdığı anlaşılmıştır.¹⁰⁰

İbn Sînâ, Kutsi Akıl kavramını kullanarak, Fârâbî'nin filozof-peygamber kavramında, filozof kısmına ihtiyaç duymadan, peygamberliği, insani idrakin en yüksek noktası olarak konumlandırmıştır. Ona göre, peygamber, hem teorik felsefenin ilkelerini öne çıkarır, hem de pratik felsefenin gerekliliklerini tamamen yerine getiren bir pozisyonda bulunur. Bu anlamda, İbn Sînâ, Fârâbî'nin düşüncelerini geliştirerek, bir yandan vahyi insani idrakin en yüksek seviyesi olarak konumlandırırken, öte yandan teorik ve pratik felsefenin, bu yüksek idrakin önemli bir bileşeni olduğunu vurgular. İbn Sînâ'nın bu yaklaşımı, Fârâbî'nin teorik yaklaşımının ötesine geçerek daha geniş bir çerçeve sunar.¹⁰¹

⁹⁸ Aydın, "Fârâbî'nin Sisteminde Nübüvvet", 291- 292.

⁹⁹ Muhsin Cevadi - Sedat Baran, "Farabi'nin Saadet Nazariyesinin Analiz ve Eleştirisi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/15 (2016), 207-221.

¹⁰⁰ Mehmet Aydın, *Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Saadet Kavramı, İslam Felsefesi Yazıları* (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000), 319.

¹⁰¹ Tutar, "İslam Felsefesinde Nübüvvet Teorileri", 25.

İbn Sînâ'ya göre peygamberlerin iman ilkelerini, ibadetleri öğretme ve adaleti sağlama misyonları vardır. Bütün bunlarda vahiyle öğrenilir. İbn Sînâ, Fârâbî gibi peygamberliği muhayyile ile açıklar ve aynı şekilde o da Faal Akı Cibrâil ile özdeşleştirir.¹⁰² İbn Sînâ peygamberliğin imkanını insanın toplumsal ihtiyaçlarından biri olarak görür. Toplumun yasalara ihtiyacı vardır; bu da nebi ile gerçekleşir. Yasa koyucunun ise insan olması ve kendini insanlara dinlettirebilecek bilgide olması gerekir.¹⁰³ İbn Sînâ, Fârâbî tarafından “mizaç” kavramı ile ifade edilen olguya karşılık gelen şeyi “sezgi” kavramıyla ortaya koymuştur. Sezgi, külli idrake ulaşma sürecinde bir yöntem ihtiyacı duymadan gerçekleşen bir idrak gücüdür. İbn Sînâ ittisal sürecinde nazari bir gayrete gerek duymaz, çünkü sezgi sayesinde kemale eren kişinin bu sezgi sayesinde bir öğretiye ihtiyacı yoktur. Hakikate bu sezgi sayesinde erebilir.¹⁰⁴ Fârâbî, mizaçla ilgili olarak nazar yöntemine ilave bir yöntem zikretmezken, İbn Sînâ sezgi gücünün, belirli bir yöntem ihtiyacı duymadan külli idrake ulaşabileceğini düşünmüş ancak yakın mizaçların tefekkürle riyazet pratiklerine yönelmesiyle külli idrake ulaşabileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle riyazet yöntemini kullanmak amacıyla ona bir alan açmıştır.¹⁰⁵ İbn Sînâ müşahade ve riyazet yöntemlerini hakikati keşfetme yolunda değerli bir araç olarak kabul etmiştir. İbn Sînâ, külli idrakin gerçekleştirilmesinde riyazet yöntemine önem verirken, Fârâbî ise nazar yöntemine daha fazla vurgu yapmıştır. Her bir düşünür, kendi bağlamında ve anlayışı çerçevesinde bu konuları ele almış ve farklı bakış açıları sunmuştur.¹⁰⁶

İbn Sina'nın mucize anlayışını, O'nun determinist görüşleri doğrultusunda ele almak lazımdır. O'na göre peygamberlerden mucize ve velilerden kerametlerin zuhur etmesi imkansız değil, bilakis bu determinizmin neticesine bağlı olarak tabii bir seyirdir. Nasıl ki mümkün olan alem zorunlu olan Allah'tan sudur etmiş ve O'na nispetle zorunlu olmuşsa, peygamberlerin de mucize göstermeleri bu süreç içinde değerlendirilmesi gereken tabii bir durumdur. Yani peygamberlerin mucize göstermeleri her ne kadar görünüşte olağanüstü bir durum ise de aslında bu imkansızlıkbeşer içindir. Yoksa peygamber için öyle bir durum söz konusu değildir. Onların göstermiş oldukları bu harikuladelikler zaten yaratılıştan mevcut

¹⁰² Hasan Akkanat, *Klasik Dönem İslâm Felsefesinde Tümmeller* (İstanbul: Karahan Kitabevi, 2017), 231.

¹⁰³ İbn Sînâ, *Kitâbü'ş-Şifâ, Metafizik*, 482.

¹⁰⁴ İbn Sînâ, *Risâletü ahvâli'n-nefs*, 125.

¹⁰⁵ Adnan Gürsoy, “İbn Sînâ'nın Nübüvvet Teorisinde”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2 (2014), 10.

¹⁰⁶ Sedat Baran, “İbn Sînâ'da İdrak Mertebeleri ve İkinci Felsefî Ma'kûller”, *Tasavvur*, 6/1 (2020), 291-312, 293-294.

olan şeylerdir. Yoksa normal tabii sürecin dışına çıkan, onların akışını değiştiren bir hadise değildir.¹⁰⁷

Fârâbî'nin nübüvvet teorisi nesnel bir açıklama modeli üzerine kuruludur ve risâletin sonu veya Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu gibi kavramlar anlamsızdır. Çünkü Fârâbî'ye göre risâlet, tahayyül gücüne dayanır ve bu gücün belirli bir insan grubuna tahsis edilmesi mümkün değildir. Ona göre risâlet sürekli olarak var olacaktır, çünkü insanlar tahayyül gücüne sahiptir ve dolayısıyla risâlet de her zaman mümkün olacaktır. Öte yandan, İbn Sînâ, risâleti daha farklı bir şekilde ele almış ve nebevi tanıklığa dayanarak Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu iddia etmiştir. Onun açısından, dinî düşünce geleneğinin peygamberlikle ilgili ortak kabulleri, felsefî açıklamalarında da yer bulmuştur. İbn Sînâ, tahayyül gücüne dayalı bir risâlet anlayışını tercih etmek yerine, peygamberlik fenomenini dinî geleneğin öğretileri ve kabulleriyle uyumlu olarak ele almıştır. Fârâbî'ye göre ise, nübüvvet bir üst aklın, yani Faal Aklın bir tecellisidir ve insanların sahip olduğu sıradan akıl ile değil, özel bir ilahi ilham yoluyla elde edilen bir bilgidir. Yani nübüvvet, salt akıl yoluyla elde edilemeyen bir makamdır. Bu nedenle, nübüvvet makamı sıradan insanların ulaşabileceği bir hedef değildir, kişinin yatkınlığı gereklidir ve yalnızca Allah'ın takdiriyle belirlenir.¹⁰⁸

İbn Sina'ya göre de;

“nefis çok güçlendiğinde, duyular ve akıl gücü ile mutehayyileyi denetler ve fizik ötesi âlemden bilgi alabilir duruma gelebilir. Aslında nefsin gücü arttıkça, duyularla olan ilişkisi azalır ve fizik-ötesi âleme yönelişi kolaylaşır... Nihayet duyulardan ve başka yerlerden gelen engeller ortadan kalkınca bir an metafizik âleme yönelebilir. Kısaca nefis, fizik âleme dair bilgi edinebildiği gibi metafizik âleme dair de bilgi kazanabilir. Çünkü insani nefisler semavi akıllar ve nefislerle ilişki kurabilirler.”¹⁰⁹

Bu farklı yaklaşımlar, İslam felsefesinde ve düşünce geleneğinde peygamberlik ve risâlet konusunda farklı düşüncelerin gelişmesine ve tartışılmasına yol açmıştır. Her iki düşünür de dinî geleneğin öğretileriyle felsefî düşünceleri arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır. Bu da İslam düşünce tarihindeki çeşitlilik ve zenginliğin bir yansımasıdır.

İhvân-ı Safâ, vahyin, semavi varlıklardan gelen ve kazanılmasına ihtiyaç duyulmayan açık ve kesin bir hakikat bilgisi olduğunu öne sürmüştür. Bunun yanı sıra, onlara göre vahiy, burhâni bilginin yetersiz kaldığı durumlarda, insan idrakinin tamamlanmasında önemli bir

¹⁰⁷ Erdoğan, “İslam Filozoflarına”, 439

¹⁰⁸ Hidayet Peker, “Fârâbî ve İbn Sina'nın Felsefelerinde Vahyin Kavramsal Muhtevası”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008), 157-176, 174-175.

¹⁰⁹ Recep Aydoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet* (İstanbul: Klm Yayınları, 2021), 47

rol oynamaktadır.¹¹⁰ Âmirî(ö. 991), peygamberliği en yüksek anlayış seviyesi olarak kabul eder. Ona göre, peygamberin bilgisi, saf olarak Külli Nefs'ten kaynaklanır ve peygamber, bu bilgi sayesinde Külli Akıl seviyesine yükselir. Âmirî'nin bakış açısında, insanın ruhu, sudûr sürecindeki diğer tüm varlıklardan farklı olarak, Külli Akıl gibi, doğrudan Allah tarafından yaratılır.¹¹¹ Ancak Sühreverdî, peygamberleri ve sûfileri, riyazet yöntemiyle aydınlanmayı deneyimleyen ve bu sayede hakikate ulaşan bir grup olarak tanımlar. Sühreverdî'ye göre, riyâzet yoluyla hakikate ulaşabilen bir kişi, sadece mantıksal çıkarım yoluyla hakikate ulaşan birinden daha üst bir seviyede bulunur. Bu, riyazet ve müşâhedenin, hakikati anlama ve ona ulaşma konusunda derin bir kişisel deneyim ve iç görü sağladığı anlamına gelir. Bu deneyim ve içgörü, mantıksal çıkarımın sağlayabileceği anlayıştan daha kapsamlı ve tam olabilir. Bu nedenle, Sühreverdî, hakikate ulaşma sürecinde, riyazet ve müşâhedenin, istidlâle dayalı düşünce biçiminden daha yüksek bir seviyede olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünce, hem sûfilerin hem de peygamberlerin hakikate ulaşma sürecinde yaşadıkları kişisel deneyimlerin önemini vurgulayan bir perspektif sağlar.¹¹²

Sühreverdî, hakikatin en kapsamlı bir şekilde anlaşılmasının soyut düşünce yoluyla gerçekleşeceği görüşündedir. Fârâbî'nin 'nazârî idrak' olarak adlandırdığı ve müşâhedenin yalnızca mütehayyil gücüyle mümkün olacağını belirttiği durum, Sühreverdî tarafından 'teellüh' olarak nitelendirilir. Sühreverdî, ruhun, hayal gücü aracılığıyla değil, doğrudan müşâhede yoluyla teellühün peşinden gitmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, bireyin bilgiye ulaşma sürecinde daha aktif bir rol almasını gerektirir ve kişinin bilgisi ve anlayışı üzerinde daha derin bir etkiye sahip olabilir. Bu, soyutlamayla gerçekleşen bir teellüh ve hakikatin en üst idrakine ulaşma çabasında önemli bir yer tutmaktadır. Fârâbî ve Sühreverdî, soyutlama ve müşâhedenin önemini vurgulayarak peygamberlik fenomenini ve hakikate ulaşmayı farklı perspektiflerden ele almışlardır.¹¹³

Peygamberlik, İslam filozoflarına göre, üstün bir tahayyül veya sezgi gücünü gerektirir. Dolayısıyla, peygamberlik, kişinin doğasından gelen belirli yeteneklere dayanabilir. Ancak, deterministik bir varlık hiyerarşisi içerisinde, Tanrı'nın belirli bir kişiyi peygamberliğe seçmesi ve ona uygun vasıfları sağlaması, anlaşılması zor bir durumdur. Peygamberliğin doğasını ve kişinin bu mertebeye nasıl ulaştığını anlamak, kişinin peygamberliğin doğasına

¹¹⁰ Bayram Ali Çetinkaya, *İhvan-ı Safa'nın Dini ve İdeolojik Söylemi* (Ankara: Elis Yayınları, 2003), 36.

¹¹¹ Ali Arslan, "Âmirî ve Hârizmî'nin İlimler Tasnifinde Hadis İlminin Yeri", *Diyanet İlmî Dergi*, 56 (2020), 359-380

¹¹² Eyüp Bekir Yazıcı, "Şihabuddin Sühreverdî'nin Nübüvvet Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014), 117-128, 124-125.

¹¹³ Yazıcı, "Şihabuddin Sühreverdî", 125-126.

dair genel anlayışını şekillendirecektir. Bu, peygamberliğin, kişinin doğuştan gelen yetenekleri ve çabaları sonucu mu, yoksa Tanrı'nın belirli bir kişiye özel bir lütuf ve seçim ile mi verildiğine dair bir sorun yaratır. Bazı İslam filozofları, peygamberliğin kişinin doğuştan gelen yeteneklerinin bir sonucu olduğunu savunurken, bazıları ise bu durumun, Tanrı'nın belirli bir kişiye özel bir seçimle gerçekleştiğini düşünür. Bu durum, peygamberliğin doğasını ve kişinin bu mertebeye nasıl ulaştığını anlamak için çeşitli teorilerin oluşturulmasına yol açmıştır. Ancak, bu konuda bir fikir birliği olmamıştır ve bu soru, peygamberliğin doğası ve kaynağı hakkındaki tartışmaların merkezinde kalmıştır.

Filozofların peygamberlik makamına olan yaklaşımını İbn Sînâ'nın şu sözleri özetler:

“Adalet nazari erdemin dışındadır, erdemlerin başı iffet, hikmet ve şecaattir. Bu erdemlerle birlikte nazari hikmete sahip olan kimse kesinlikle mutlu olmuştur. Bunun yanı sıra nebevi özellikleri de kazanan kimse, neredeyse insani bir rab hâline gelir ve neredeyse Allah'tan sonra ona ibadet etmek helal olur. O, yer âleminin sultanı, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.”¹¹⁴

İbn Sînâ ve Fârâbî gibi İslam filozoflarının, risâlet konusunda görüşlerinde benzerlikler veya farklılıklar olabilir. İbn Sînâ peygamberlik konusunda Fârâbî'nin sistemine benzer düşünceler açıklamış ve peygamberi ispat edici deliller ortaya koymuştur.¹¹⁵ Her ikisi de, nübüvvetin insanın içsel ruhsal gelişimiyle ilişkili olduğu konusunda ortak bir anlayışa sahiptirler, ancak İbn Sînâ daha evrensel bir yaklaşım benimserken, Fârâbî bu makamın özel ve lütufkâr bir nitelik taşıdığına vurgu yapmıştır. İkisi de İslam düşünce geleneğinde önemli filozoflar olarak kabul edilir ve nübüvvetin doğasını anlamaya çalışmışlardır. Fârâbî nübüvveti felsefi bir bakış açısıyla ele almış ve akıl aracılığıyla elde edilen bir bilgi olarak değerlendirmiştir. Ona göre, nübüvvet makamı, kişinin aklının olgunlaşması ve yücelmesi sonucunda elde edilen bir üst düzey tahayyül gücüne dayanmaktadır. Faal Akıl ile ilham alındığını ve bu sayede bir kişinin nübüvvet makamına ulaşabileceğini düşünmüştür. İbn Sînâ'ya göre, risâlet özel bir kabiliyet gerektirmez ve herkes potansiyel olarak bu makama yükselebilir. İnsanlar doğuştan farklı mizac ve kabiliyetlere sahip olabilirler, ancak hepsi aynı temel akli kullanarak nübüvveti anlayabilirler. Genel olarak filozoflar tarafından vehbi değil kesbi olduğu görüşüne eğilimlidirler. Bu bağlamda, nübüvvet, insanların ruhani gelişimine bağlı olarak kazanılabilen bir makamdır. İslam düşünce tarihinde her iki filozofun görüşleri de önemli bir yer tutar ve nübüvvet kavramının anlaşılması açısından katkılar sağlar.

¹¹⁴ İbn Sînâ, *Kitâbu's-Şifâ Metafizik*, çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 2/204.

¹¹⁵ İlhan Kutluer, *Akıl ve İtikad* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 86

İslam filozofları arasında risâlet teorileri farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Fârâbî'nin risâlet teorisi, İbn Sînâ ve diğer İslam filozoflar tarafından önemli bir şekilde geliştirilmiş ve tartışılmıştır. Her filozof, kendi perspektifinden peygamberliği ve vahyi farklı yönlerden ele almış ve felsefe ile din arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmıştır. Bu çeşitlilik, İslam düşüncesinde zengin bir felsefi geleneğin oluşmasına katkı sağlamıştır.

İslam filozofları ile kelimciler nübüvvet konusuna farklı yönden bakmışlardır. Bu düşüncelerin dayandığı farklı prensip ve ilkelerden kaynaklanmaktadır. Allah-âlem ilişkisini açıklama tarzları yönüyle birbirinden kısmi olarak ayrılmaktadırlar.

2.2. Tasavvuf Disiplinine Göre Risâlet

Tasavvuf, İslamî ilimlerin en derin ve ayrıntılı olanıdır. Kelimenin kökeni hakkında pek çok teori olsa da asıl önemli olan terimin kazandığı anlam ve tanımıdır. Tasavvuf, dünyevi bağlardan soyutlanarak Allah'a yönelmek, bedensel arzuları kontrol altına almak ve maddi dünyayla bağları zayıflatmaktır. Tasavvuf, farklı yaşam alanlarında etkisini gösteren ve bireysel zevklerin tatmin edilmesine yardımcı olan bir yol olarak algılanmaktadır. Bu özelliğiyle, tasavvuf çok sayıda birey için büyük bir değere sahiptir. Bu değer, yalnızca bireylerle sınırlı kalmamakta; minik topluluklar ve belirli kültürel gruplar için de geçerliliğini korumaktadır. Tasavvufun günlük yaşamın çeşitli boyutlarına hitap etmesi ve bireysel haz duygusunu desteklemesi, onun çekiciliğini ve etkileyiciliğini arttırmaktadır.¹¹⁶

Tasavvufun merkezinde insan vardır. Tasavvuf, insanın gelişimi ve olgunlaşması için bir araçtır. Tasavvuf, İslamî erdemlerin en üst düzeyde yaşandığı bir yolculuktur. Sevgi, hoşgörü, tevazu, bağışlama, cömertlik, kardeşlik, hüsn-i zan gibi güzel değerler burada en yüce hale gelir. Nefsi mağlup etmek, tasavvufun temel prensibidir ve en büyük becerisidir. Nefisle mücadele, nefsin arzularına karşı direnmek ve onu kontrol altına almak önemlidir. Dünya nimetlerine karşı tutumluluk ve ilgiyi kalpten silmek, nefsi kontrol etmenin ilk adımıdır.¹¹⁷

Tasavvuf yoluna girenler arasında bu mücadeleyi başarıyla geçenler olduğu gibi, bazıları da zorluklarla karşılaşır ve başlangıçta daha uzun bir yolu olduğunu fark ederler. Bu süreçte sabır ve azim önemlidir. Tasavvuf, içinde bulunduğumuz dünyada yaşanırken dünya nimetlerine karşı tenezzül etmemenin, nefsi denetlemenin önemli adımlarındandır. Yûnus

¹¹⁶ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 235.

¹¹⁷ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 158.

Emre'nin hikayesinde olduğu gibi, tasavvuf yolunda ilerleyenler zaman zaman nefislerine karşı mücadele eder ve olgunlaşma sürecini tamamlamak için daha uzun bir yol olduğunu anlarlar. Bu yolculukta sabır ve istikrar önemli olup, sürekli olarak Allah'a yönelmek gereklidir. Tasavvufi yaşam, psikolojik süreçlerin birleşimini ifade eder ve dindarlıkla ilişkili manevi ve ruhsal tezahürlerin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bir platformdur.

¹¹⁸Tasavvuf ilmi, diğer ilimler gibi teorik açıklamalardan oluşur ancak pratiği tarikatlarda uygulanmıştır. Tarikatlar, bir tasavvuf büyüğünün liderliğini benimsemiş ve onun yolunda ilerleme üzerine kurulmuştur. Her tarikatın kendi yöntemleri ve geleneği sonradan oluşmuştur.¹¹⁹ “Mutasavvıf”, “velî” veya “sûfî” adı verilen kişiler Allah dostu olarak ifade edilir. Hz. Peygamber'e velilerin kimler olduğu sorulmuş, O da: “Gördüklerinde Allah hatıra gelen kimselerdir” buyurmuştur.¹²⁰

Tarikatlarda herkesin kabul edilmesi, kimseyi dışlamama ve herkese kucak açma esas alınır. Tarikat liderinin özel adı “mürşit”tir, yani “yol gösteren” anlamına gelir. Gösterilen yol ise Allah'ın yoludur. Mürşit, güneş gibi herkese rahmet ve nimet sunan, insanlar arasında ayırım yapmayan bir kişidir. Tarafgirlik yapan ve fark gözetken bir mürşit olamaz. Bündâr es-Sayrafi şöyle der: “İnsanlarla çekişme, anlaşmazlık ve hor görme; Allah onları kulluğa kabul etti, sen de onları kardeşliğine kabul et.”¹²¹ Tasavvuf, dine derinlik katan bir boyuttur. Tasavvuf, dini yaşamın içsel boyutuna odaklanır ve insanın ruhsal gelişimini sağlamak için bir yol göstericidir. Bu nedenle tasavvuf, dinin derinliklerine inen ve manevi tecrübelerle zenginleşen önemli bir ilimdir.¹²²

Tasavvuf alanında otorite sayılabilecek Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) terminolojisinde, “risâlet”, “velâyet”, “nübüvvet” gibi kavramlar hem genel hem de özel anlamlarda kullanılır. Tasavvufi felsefesinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Muhyiddin İbnü'l -Arabî'nin nübüvvet hakkındaki görüşlerini “Fusûsü'l Hikem” ve “el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye” isimli eserlerinden öğrenmekteyiz. Örneğin risâleti, husûsî bir anlamda şeriat ve hüküm koyma ile ilişkilendirir.¹²³ Bu çerçevede, İbnü'l-Arabî'ye göre “velâyet, ” en geniş kapsamlı olan kavramdır ve peygamberlerle birlikte veliler için de kullanılır. Aynı şekilde,

¹¹⁸ Hayrani Altıntaş, “Din Psikolojisi ve Tasavvuf”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (1980), 171.

¹¹⁹ Muammer Cengil, “Tasavvuf ve Tarikatlara Yöneliş Psikolojisi”, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velayet, Keramet*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer, 2017), 173.

¹²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el- Kazvîni, *es-Sünen, Zühhd* 4.

¹²¹ İsmail Özcan, “Bir Hoşgörü ve Kardeşlik Disiplini: Tasavvuf”, *Gazete Birlik* (28 Haziran 2016), <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/bir-hosgoru-ve-kardeslik-disiplini-tasavvuf>

¹²² Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2015), 11.

¹²³ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013), VII, 236-237.

“nübüvvet” kavramını dâgenel ve özel anlamlarında kullanır; nebîler için olduğu gibi veliler için geçerli olduğunu ve hatta tüm mahlûklara teşmil edilebilecek kadar geniş bir kapsama sahip olduğunu ifade eder. İbnü’l-Arabî sürekli olarak umûmî ve husûsî olan arasında ayırım yapar. Nübüvvet kavramını, özel anlamıyla Hz. Peygamber ile son bulan “nübüvvetü’t-teşrî” ya da “nübüvvetü’s-şerâî” olarak ifade eder veya onu “nübüvvet-i âmme” ya da “nübüvvetü’l-velâye” şeklinde umûmî bir anlamda kullanır.¹²⁴ Bu, nübüvvetin kıyamete kadar sona ermeyecek ve hatta âhirette de sürecek bir makamı işaret ettiği anlamına gelir. İbnü’l-Arabî’nin terminolojisinde bu tür kavramlar, geniş ve derin bir manevi dünyanın anlamını taşır, umûmî ve husûsî anlamlara gelen bu kavramların dengesi ve doğru bir şekilde anlaşılması önemlidir. Bu kavramların anlam dünyasındaki zenginlik, İbnü’l-Arabî’nin felsefi ve tasavvufî yaklaşımının karmaşıklığını ve derinliğini yansıtmaktadır.¹²⁵

İbnü’l-Arabî’ye göre “velâyet” makamı asla son bulmaz ve bu geniş kavrama, “umûmî nübüvvet” anlamı denir. Daha özel bir anlama işaret eden “nübüvvet” ve “risâlet” ise Hz. Muhammed ile birlikte son bulmuştur. Bu, "nebî" veya "resul" isminin başka bir kişi için kullanılmasını kesin bir şekilde engeller. Şer’î hükümleri tebliğ etmek üzere verilen bu özel vahiy, sadece nebîlere has bir imtiyazdır.¹²⁶ Ancak, İbnü’l-Arabî’ye göre umûmî nübüvvet özü bâtını itibarıyla sürekli ve devamlıdır. Bu umûmî nübüvvet, âlemin varlığının korunması ve devam etmesi için gerekli olan Allah’ın ilahi vahiy ve inzalâtıyla beslenir. Dolayısıyla âlem, bu umûmî nübüvvetle yaşayarak varlığını sürdürür. Tarihî ve zahirî olarak sonaeren teşrî nübüvvet ise bu umûmî nübüvvetin bir parçasıdır.¹²⁷

Resuller, beşeriyet içinde en yüce ve en şerefli konumda bulunan kişilerdir. Resuller, bu üstün durumlarından dolayı, imamlar ve liderlerdir. Her resul aynı zamanda bir nebî, bir velî ve bir mü'mindir, ancak aynı şeyin tersi her zaman geçerli değildir. Yani, bir mü'min her zaman bir velî olabilir; fakat birvelî her zaman bir nebî olmayabilir; her nebî, aynı zamanda bir resul olmayabilir. İbnü’l-Arabî’nin eserlerindeki bu farklı ifadeler, makam ve şahıslar arasındaki ayrımı vurgulamak ve her kavramın kendine özgü önemine dikkat çekmek içindir.¹²⁸ Burada önemli olan ayırım, makamlarla kişiler arasındadır. Eğer makamlar ele alınırsa, "velâyet" en geniş çerçeveyi oluşturur. Ancak, kişilere odaklandığımızda, hem

¹²⁴ İbnü’l-Arabî, *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 118, 128, 382.

¹²⁵ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, “İbnü’l-Arabî’nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye’nin Bu Husustaki Eleştirileri”, *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9/21 (2008), 213-255.

¹²⁶ İbnü’l-Arabî, *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 6.

¹²⁷ İbnü’l-Arabî, *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 351

¹²⁸ Çakmaklıoğlu, *İbnü’l-Arabî’nin Nübüvvet*, 226.

nübüvvet hem de velilik niteliklerine sahip olan resuller, bu en geniş çerçeveyi meydana getirirler.

İbnü'l-Arabî, velâyet makamının nübüvvet ve risâlet makamlarına göre daha geniş ve kapsayıcı olduğunu açıklarken, bu makamın Allah'ın "Velî" isminin bir tezahürü olduğunu vurgular. Ona göre, velâyet öncelikle ilâhî bir sıfattır ve bütün ilâhî vasıfların genel olarak taalluk ettiği bir kavramdır. Velâyet, nübüvvet ve risâletin aksine bir sonu olmayan ve dünya ve âhirette sürekli olarak devam eden bir makamdır.¹²⁹ İbnü'l-Arabî'ye göre, risâlet ve nübüvvet yoluyla tebliğ edilir ve sadece bu dünya için geçerli olan özel şariat hükümleri, dünya hayatının sona ermesiyle birlikte sona erer. Ancak, velâyet, Allah'ın sürekli olarak devam eden "Velî" isminin bir yansımasıdır ve hem dünya hayatında hem de âhret hayatında kullar için devam eder. Bu yüzden velâyet, risâlet ve nübüvvetin ötesinde bir kalıcılık sağlar ve âhret hayatında da geçerliliğini sürdürür.¹³⁰

İbnü'l Arabî'ye göre, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Allah'ın velî kullarına verdiği özel bir pay vardır. Umûmî anlamda nübüvvet bir velîde gizli bir şekilde devam ederken, özel anlamda nebîlerde müşahade edilen hükmü Hz. Peygamber ile birlikte sona ermiştir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in vefatından önce bir halife tayin etmemesi, umûmî anlamıyla nübüvvetin Hz. Peygamber'den sonra da devam edeceğine işaret eder. İbnü'l Arabî'ye göre Hz. Peygamber, ümmetinden bazılarının Allah'tan ilim elde ederek şer'î hükümlere uygun bilgiye sahip olabileceklerini ve bu yönleriyle onlara halifelik vasfının verileceğini bildiği için halife tayin etmemiştir.¹³¹

Risâlet ve nübüvvetin sona erdiği, Hz. Peygamber'den sonra kimse bu özel anlamlı nebî ve resul terimleriyle anılamaz. Ancak, Allah'ın takva sahibi kullarını belirtmek için genel bir isim olarak "velî" kelimesi kullanılır. Zira Allah, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, şariat hükümlerini tebliğ etme işlevi olmayan genel nübüvveti, yani velâyet pozisyonunu kaldırmıştır. Bu nedenle Allah'a yakın olan, O'nun dostu olan ve O'nun velî isminin tecellisiyle bu makamda olan kullar, velî olarak isimlendirilirler. Bu makam, Allah'ın lütuf ve merhametiyle muamele ettiği kulları içerir ve sürekli olarak devam eder.¹³² Velilik Allah ile salih kulu arasındaki dostluk makamıdır.

¹²⁹ İbnü'l Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, 136.

¹³⁰ Çakmaklıoğlu, *İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet*, 226-226.

¹³¹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*. Çev. Nuri Gencosman (İstanbul: MEB Yayınları, 1992), 163.

¹³² İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, 135, 136.

İbnü'l-Arabî ve onun selefi olan büyük sûfiler, "velâyet, risâlet ve nübüvvetten daha yüksektir"¹³³ ifadesini kullanmıştır, bu ifadeye göre bu özelliklere sahip olan bir peygamberin velîlik niteliğinin, onun nebîlik özelliğinden daha ağır bastığı belirtilmektedir. Bu, bir velînin ona bağlı olduğu nebîden daha üstün olduğu anlamına gelmez. İbnü'l-Arabî, peygamberlerin velî, âlim ve ârif olma niteliklerinin, elçilik özelliğinden daha üstün ve kapsayıcı olduğunu özellikle vurgulamıştır. Bu nedenle, peygamberler beşerî kemâl mertebelerinin en üstünde bulunan varlıklardır ve velâyet makamı, nübüvvet ve risâlet makamından daha geniş ve daha yücedir. Bu yönüyle peygamberler, Allah'ın seçkin kulları ve O'nun ilâhî sıfatlarının en mükemmel yansımalarıdır.¹³⁴ İbnü'l-Arabî, velâyet makamının diğer mertebeleri kuşatan geniş bir makam olduğunu ve içinde risâlet, kurbîyet ve siddîkiyet gibi farklı üstünlüklerin bulunduğunu vurgular.¹³⁵ Ancak bu konudaki görüşleri, diğer sûfilerin düşüncelerinden farklılık gösterebilir ve Hz. Ebû Bekir'in ayrıcalıklı bir mertebeye sahip olduğunu belirtir.¹³⁶

İbnü'l-Arabî'nin bir velîyi Hz. Peygamber'den veya bir nebîden üstün bir konumda görmek gibi bir eğilimde olmadığı açıktır. Aksine, velâyet mertebesini nübüvvet mertebesinden üstün bir kemal derecesi olarak vurgular ve şahısları değil mertebeleri esas alır. İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerine göre, risâlet ve nübüvvet, peygamberlerin geniş kapsamlı velâyet makamlarından türemiştir ve bir nebînin velâyet boyutu, nübüvvet boyutundan daha ağırlıklıdır. Onların velâyet yönleri, onları ilahi varlığın yakınlığına taşır ve müşahede makamına erdştirirken, nübüvvet yönleri dünya hayatında zıtlıkları müşâhede etmelerine yol açar ve tebliğ ile sınırlıdır. Velâyet makamı sürekli ve devamlıdır, ancak nübüvvet dünya hayatıyla ve tebliğ göreviyle sınırlıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in, velâyet ve marifet makamlarını kendi üzerinde toplayan ve kemal mertebesinde yer alan yönü, nübüvvet yönünden üstündür.¹³⁷ İbnü'l Arabî nebilerin bütün hal ve hareketlerinde Allah'ın koruması altında olduklarını zira onların şârî vasfına sahip olmaları nedeniyle masum olmalarının gerekli ve doğal olduğunu vurgular.¹³⁸

"Nebî", "risâlet ve tebliğ sahibi" anlamına gelir, bu da onun bir nübüvvet sahibi olduğunu gösterir. Nebî, Allah tarafından alınan mesajları tebliğ eden, doğruluğundan kuşku duyulmayan bir elçi veya resul anlamına gelir. Bu, nebi kelimesinin fevkalade değerli bir

¹³³ İbnü'l Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, 135

¹³⁴ Çakmaklıoğlu, *İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet*, 230.

¹³⁵ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 130.

¹³⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 295.

¹³⁷ Çakmaklıoğlu, *İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet*, 233.

¹³⁸ Cağfer Karadaş, *İbnü'l Arabî'nin İtikadî Görüşleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 28-31.

haber verici, hatta bir peygamber anlamına geldiği sonucuna götürür.¹³⁹ Öte yandan, “resul” Allah tarafından gönderilen elçi veya haberci anlamına gelir. Kendisini gönderenin haberlerini doğrulukla aktaran ve risâlet ile tebliğ vazifelerini yerine getiren kişi olarak tanımlanır. İnsanlara Allah’tan gelen haberleri doğru bir şekilde iletme görevine sahip olan kişi demektir.¹⁴⁰ İbnü'l Arabî'ye göre nübüvvet müktesep olmayıp, Allah vergisidir¹⁴¹ O nübüvvet makamını tamamen Allah’ın bir ihsanı ve lutfu olarak görmüştür.

Sadreddin Konevî (ö.673-1274) Tanrı-âlem ilişkisinde ifade ettiği metafizik anlayışını sistematik bir şekilde ele almıştır. Konevî'ye göre, “nebi” kelimesi hem hemze ile hem de hemzesiz olarak okunabilir. Eğer kelime hemzeli şekilde okunursa, “nebee”den türemiş olup “haber vermek” anlamına gelir. Fakat kelime hemzesiz okunduğunda, “neba-yenbu”dan türemiş olup “yükselmek” anlamına gelir. Bu, nebi kelimesinin hem bir bilgi kaynağı hem de ruhani anlamda yükselmiş bir varlık olduğunu gösterir.¹⁴²

Allah’ın, peygamberleri aracılığıyla bir şeyi haram veya helal kılmak, sadece kullarına duyduğu şefkatten kaynaklanır. Bir şeyin haram veya helal ilan edilmesi, insanların kalplerinin, ahlaklarının ve niteliklerinin hatta bunlara tabi olan bedenlerinin ilahi bir tedaviye tabi tutulmasıdır.¹⁴³

Allah’ın Hz. Âdem’i peygamber olarak seçmesi, Konevî'ye göre peygamberliğin kesbî olduğuna işaret eder. Allah’ın “el-Bais” ismi de bunu destekler.¹⁴⁴ Davut (a.s.) gibi diğer büyük nebi ve resuller, Konevî'ye göre, Allah’ın bildirimiyle kâmil hale gelmişlerdir. Bu ifadeler, Konevî’nin nübüvvetin, kesbî bir nitelik olmadığını, aksine vehbî gerçekleştiğini düşündüğünü gösterir. Nitekim hocası İbnü'l-Arabî de peygamberliğin kesbî olmadığını birçok kez açıklamıştır.¹⁴⁵

Nübüvvetin bir bedeni ve ruhu olduğuna inanan Konevî'ye göre, nübüvvetin bedeni teşrî’dir. Teşrî, üç bölüme ayrılır. İlk bölüm, kendi için belirlenen şariat ile Allah’a ibadet eden herkes için geçerlidir. Bu kişi, bu şariat üzerinden yol alır ve Rabb’ine bu şariat çerçevesinde ibadet eder. Şariat bir yol anlamına gelir. İkinci bölüm, belirli bir topluluğu aydınlatmak üzere

¹³⁹ Durmuş Özbek, *SaduddinTeftazanî ve Nübüvvet Görüşü* (Konya: Sebat Ofset, 2002), 97.

¹⁴⁰ Özbek, *SaduddinTeftazanî*, 98.

¹⁴¹ Muhyiddin İbnü'l Arabî, *El Fütühat-el Mekkiyye*, haz. Nihat Keklik (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 1/115

¹⁴² Sadreddin Konevî, *Fususul-Hikemin Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2002), 99.

¹⁴³ Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), 27.

¹⁴⁴ Sadreddin Konevî, *Esma-i Hüсна Şerhi*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), 151.

¹⁴⁵ Nihat Keklik, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kainat ve İnsan* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1967), 138.

görevlendirilen resullerin sahip olduğu şeriattır. Bu durumda, bir resulün nübüvvetinin etkisi, ona bağlı olan kişiler için zorunlu olur. Ancak bu resulün şeriatı genel bir nitelik taşımaz. Üçüncü bölüm ise Hz. Peygamber'in risâletine odaklanmaktadır. Çünkü O'nun risâleti, tüm vahiy biçimlerini ve her türden şeriatı kapsar. O'nun getirdiği şeriat, kapsayıcıdır, geneldir, sürekli haldedir ve belirli bir sonu bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in şeriatının hükmü, ancak kıyamet gününde son bulur.¹⁴⁶Nübüvvetin ruhu ise, Allah'a yakınlık (kurbîyet) anlamına gelir. Bu, saflığı ve tam bir temizlenmeyi beraberinde getirir. Ardından, gerçek anlamda paralellik meydana gelir. Bu paralellik Allah'ı bilmeyi, O'nu gözlemlemeyi, O'ndan bilgi almayı ve haber verme yeteneğini gerektirir.¹⁴⁷

Nübüvvet, insanların içsel durumlarına, ruhani mutluluklarına ve manevi zevklerine ışık tutar; vahiy ve gerçek keşifler aracılığıyla, ümmetin kendi zekaları ile anlayamayacakları konularda ilerlemeleri için onları destekler. Nübüvvet; zarar ve fayda getiren sonuçların bilgisini sağlar, sınırlı ve sona erme hükmünün verilemediği konuları kapsar ve bu bilgiler aracılığıyla karakterleri düzeltmeye ve Hakk'a yönelik tüm dışsal unsurlara karşı zühd durumunu teşvik eder.¹⁴⁸

Peygamberlerin sayısı hakkında Konevî, 124 bin nebi geldiği yönündeki görüşten yana tavır almaktadır.¹⁴⁹Peygamberler, en yüksek seviye ve rütbelerin sahibidirler. Peygamberlerin altında yer alan insanların üstünlükleri ve seviyeleri, peygamberlere olan yakınlık veya uzaklıklarıyla orantılıdır. Peygamberler, hakikatin temsilcileridir. Onlar, halka karşı şefkatle davranmak üzere yaratılmışlar ve insanları sapmaktan, cehaletten ve kuşkulardan kurtarmak için görevlendirilmişlerdir. Onlar, insanların doğru yolu bulmakta en çok istekli olanlarıdır. Peygamberler tam bir anlayışa sahiptirler.¹⁵⁰

Yaratılmışların en temizleri resul ve velilerdir, zira onlar sürekli temizliklerini arttırırlar.¹⁵¹Peygamberlerde hile olmaz çünkü onlar aydınlatıcı ve mutluluk yolunu gösterici olarak gönderilmişlerdir.¹⁵² Âlimler, peygamberlerin varisleridir. Bazı âlimler, nübüvvetin dış yüzünden, yani hüküm ve şeriat ilimlerinden miras alırlar; bazıları ise, nübüvvetin iç yüzünden, yani sır ve keşif ilmine mirasçı olurlar.¹⁵³ Hz. Âdem bütün niteliklerin birleşimine

¹⁴⁶ Sadreddin Konevî, *Fatiha Suresi Tefsiri*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2002), 386.

¹⁴⁷ Konevî, *Fatiha Suresi*, 387.

¹⁴⁸ Konevî, *Fatiha Suresi*, 388-389.

¹⁴⁹ Sadreddin Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, çev. Ahmet R. Akyürek (İstanbul: İz Yayınları, 2002), 40.

¹⁵⁰ Konevî, *Kırk Hadis*, 55.

¹⁵¹ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, 152.

¹⁵² Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, 229.

¹⁵³ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, 240.

sahip olduğu için ilahi rütbenin sahibidir. Çünkü O, topluluk ve kapsama alanında ilk tamamlanmış olanıdır.¹⁵⁴Hz. Nuh risâletin belirgin hale geldiği ilk kişi, onun hükmünü kabul eden ilk birey ve tevhidin ilk çağrıcısıdır.¹⁵⁵ Hz. İbrâhim ilahi pozitif niteliklerin hükümlerinin ilk defa belirginleştiği ayna ve bu niteliklere göre ahlaklanan ilk kişi olup, Hz. Peygamber bu nitelikler ile gerçekleşmiştir.¹⁵⁶

Peygamberler, seviye ve rütbe farklılıklarına göre, bazen birbirlerine olan üstünlük durumlarına göre anılırlar; bu durum şu ayet ile belirtilmiştir: “*İşte bunlar Allah’ın elçileridir, biz onları kendi aralarında bazılarını bazılarına üstün kıldık.*”¹⁵⁷Elçilik ve peygamberlik görevindeki resul ve peygamberler, nitelik veya durumu taşımada eşittirler. Ancak Kur’ân’da Allah’ın ifadesiyle, kişisel açıdan birbirlerine üstünlükleri vardır. Bu durumda Ülü’l-Azm peygamberler Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsa, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed olarak bilinirler. Ancak Konevî, Ülü’l-Azm’ın tanımına farklı bir bakış açısı getirir ve bu tanımlı şöyle ifade eder: “Kılıç ile gönderilmiş olan her peygamber, Allah’ın elçisi ve bir Ülü’l-Azm peygamberidir. Çünkü Ülü’l-Azm ifadesinin gerçek anlamını pek az kişi bilir. Bu, Allah’ın mesajını aktaran ve insanları iman yoluna davet edenlerdir. Eğer insanlar direniyorsa, bu peygamberler onlarla mücadele etmek durumunda kalırlar. Bu durum, elçilikle gerçekleşmez, çünkü bir elçi atanıldığında, savaşma yükümlülüğü olmaz. Onun görevi yalnızca tebliğdir. Hz. Peygamber’in peygamberlik döneminin başı da bu şekildeydi. Ancak daha sonra durum değişmiş ve Hz. Peygamber, savaşmakla görevlendirilmiştir. Hz. Mûsa ve Harun’un durumu da benzer bir şekildedir.”¹⁵⁸Konevî’nin görüşüne göre; Hızır (a.s.) da bir peygamberdir ve peygamberliğini tanımayanlar gerçekleri görmekten mahrum olanlardır.¹⁵⁹

Hakk’ın tüm isim ve sıfatlarının toplandığı yer olması bakımından Hz. Peygamber, tahakkuk ve tahâllûk (ahlaklanma) açısından benzersizdir. Ancak peygamberlik, insanları doğru yola çağırmak ve onları kendisini gönderen Hakka davet etmek gerekliliği nedeniyle, Hakk’ın üzerinde en fazla hüküm sahibi ve galip olan sıfatı, hidayet ve el-Hâdîsmdir.¹⁶⁰ Sonuç olarak, O, tüm ilahi ahlakların, manevi niteliklerin aynası, sahibi ve hepsinin tecelli ettiği yer olmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁴ Sadreddin Konevî, *Fususü’l-Hikem Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2002), 37.

¹⁵⁵ Konevî, *Fusûsü’l-Hikem*, 31.

¹⁵⁶ Konevî, *Fusûsü’l-Hikem*, 38.

¹⁵⁷ el-Bakara, 2/253

¹⁵⁸ Konevî, *Fusûsü’l-Hikem*, 139.

¹⁵⁹ Konevî, *Fusûsü’l-Hikem*, 151.

¹⁶⁰ Konevî, *Kırk Hadis*, 143

¹⁶¹ Konevî, *Fusûsü’l-Hikem*, 50.

Hız. Muhammed'in birçok benzersiz özelliği bulunmaktadır. "Cevâmi'ul-Kelîm" özelliğiyle tanınan Hız. Peygamber, bilgi ve gözlem yeteneğiyle öne çıkar ve duaları genellikle kabul edilir. Peygamberler belirli bir topluluğa hitap etmek üzere, rahmetin bazı yönlerini birleştiren risâletle gönderilmişlerdir. Fakat Hız. Peygamber'in risâleti, rahmetin bütün unsurlarının bir araya geldiği bir yer olduğundan, evrenseldir. Her peygamberin şeriatı, mutlak şeriatın bir parçasıdır. Hız. Muhammed'in şeriatı ise, diğer tüm şeriatları içerir ve onların tüm güzelliklerini en mükemmel biçimde sunar. Bu durum, peygamberliğin ve şeriatın sonlandığını gösterir.¹⁶²Hız. Peygamber'in yaşam tarzı, şeriatının kapsayıcılığı, risâletinin geniş kapsamlılığı ve kitabının geçmiş, şimdiki ve gelecek kuşakların durumlarını kapsaması, onun geniş bir bakış açısına ve kapsayıcılığa sahip olduğunu gösterir.Hız. Peygamber'in durumları, tüm bunların niteliklerini, seviyelerini, hükümlerini ve eylemlerini kendi içinde özetleyen ve ümmeti için detaylandıran bir niteliğe sahiptir.¹⁶³ Hız. Peygamber insanların mürşidi, rehberi ve gaybların anahtarıdır. Onun nuruyla kalplerdeki şüphe pası ortadan kalkar.¹⁶⁴

Mucize, peygamberin Allah'ın yardımıyla doğa kanunlarına karşı olarak oluşturduğu, peygamberlik iddiasının gerçekliğini kanıtlamak için kullanılan ve başkaları tarafından taklit edilemeyen olağanüstü bir hadisedir. Ehl-i Sünnet kelamcıları, mucizeyi bir onaylama ve doğrulama süreci olarak görürler ve onu peygamberlik iddiasının bir kanıtı olarak kabul ederler.¹⁶⁵ Konevî, mucizeyi benzer bir şekilde kabul eder. Ancak onun görüşüne göre; peygamberlerin, her bir inanmayan kişi için mucize getirmeleri gerekliliği yoktur. Allah, peygamberlerine, her bir sorumlu kişi için her konuda mucize göstermelerini veya kesin bir delil sunmalarını emretmemiştir.¹⁶⁶ İster bir adet olsun, isterse birçok mucize olsunher bir peygamberin mucizeleri, risâlet ve nübüvvetinin ilahi kökenli hükümlerini temsil eder. . Her peygamberin sergilediği mucize, evrenin temel öğelerinden birine dayanır. Örneğin, Hız. Nuh'un mucizesi su üzerinde gerçekleşmiştir, Hız. İbrâhim'in mucizesi Kâbe'nin inşası ve ateş elementinde bir mucizenin yaratılmasıyla ilgilidir. Hız. Mûsa'nın peygamberlik döneminde gösterdiği mucizeler ateş, asa, ağaç, su, taş gibi elementlerle ilişkilidir. Hız. Hûd'un mucizesi rüzgarlaalakalıdır. Hız. Peygamber'in mucizesi kelam üzerine olmuştur. Hız. Peygamber'in kelamla ilgili mucizesi, onun peygamberliğinin ve risâletinin evrenselliği, tüm dünyanın ona mescit kılınması ve toprağının temiz sayılması gibi ayrıcalıklarından

¹⁶² Konevi, *Kırk Hadis*, 36, 46, 55, 111, 188.

¹⁶³ Konevi, *İlahi Nefhalar*, 91.

¹⁶⁴ Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, 8.

¹⁶⁵ Gölcük - Toprak, *Kelam*, 370, 374.

¹⁶⁶ Konevî, *Fatiha Suresi*, s.43

biridir.¹⁶⁷ İbnü'l-Arabî, Hakikat-i Muhamediye kavramıyla, insan ve peygamber arasında benzer bir seviye belirler ve bu kavramı metafizik tasavvurunun merkezine koyar. İnsana ve peygambere verdiği bu eşitlik, vahiy ve hakikat anlayışının geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlar. Bu geniş perspektif, İbnü'l-Arabî'nin insanın doğası ve peygamberlik konusundaki benzersiz bakış açısının bir parçasıdır.

2.3. Şîa'ya Göre Risâlet

Şîa'nın risâlet konusuna yaklaşımı, Mu'tezile mezhebinin yaklaşımıyla büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. Ancak risâlet konusunda Şîa'yı Mu'tezile'den ayıran şey, imâmeti risâlet meselesiyle irtibatlı kılması ve peygamberleri imamlarla kıyaslamasıdır. Şîilik'te risâlet konusu, imâmet düşüncesi çevresinde olgunlaşmış; risâleti, imâmetin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşım, peygamberliği Allah'ın bir eylemi olarak görmektedir. Bizatihi peygamberlik iyilik olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamda kulların hayrına görülmüştür. Bu nedenle de Şîa âlimleri, peygamberliğin Allah'a vacip olduğuna dair bir görüşe sahiptir. Vâcib olması ise onun rahmeti ve lütfu nedeniyledir. Yoksa Allah'ın zatı için zorunlu olan durum değildir. Bundan dolayı da peygamber göndermek adâlet, lütuf ve rahmet açısından Allah'a vaciptir.¹⁶⁸

Risâlet meselesi, Şîa mezhebine Mu'tezile'nin benimsediği "aslah" ilkesi çerçevesinde işlemekte ve özellikle "hikmet, ihsan, lütuf ve vücut" terimlerine dayanılarak savunulmaktadır. Bu kural bağlamında, Allah-ü Teâlâ'nın insanlar için iyi olanı yapması, en başta büyük bir lütuftur. Allah'ın söz konusu lütfu yarattığı insanlardan esirgemesi düşünülemeyeceği için bu durum, akli olarak zorunluluk arz etmektedir. Çünkü kulun yaratılış amacı çerçevesinde yücelmesi ve manevî anlamda bir olgunluğa ulaşması, sadece ilâhî teklifleri yapmakla mümkün olabilecek bir durumdur. Bu nedenle elçi tayin etmek Allah'ın bir lütfudur, Allah'ın insanlar için belirlediği amaçların gerçekleşebilmesi için Allah'a bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Yani bu ifadeler bağlamında peygamber göndermenin bir lütuf olduğu ortadadır. Lütuf ise Allah'a vacip olandır.¹⁶⁹ Bu anlamda Şîa mezhebinin peygamberliğin gerekliliği konusunda Mu'tezile ile paralel hareket ettiği anlaşılmaktadır.

¹⁶⁷ Konevî, *Fusûsü'l-Hikem*, 149

¹⁶⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 274

¹⁶⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 39.

Allah tarafından yaratılmış mahlûkatın fitratında çeşitli özellikler bulunmaktadır. Bir yanında bozgunculuk ve benzeri kötü fiilleri barındırması söz konusuysa bir yanında da hayırlı işleri kendisinde barındırmaktadır. Ayrıca kul, üstün olmayı istediği ve arzularının peşinden gittiği için dünyaya bağımlı hale gelmektedir. Nitekim Allah-ü Teâlâ: “Gerçekten nefis, kötülüğü pek fazla buyurur.”¹⁷⁰ “Gerçekten insan ziyandadır.”¹⁷¹ ayetlerinde de ortaya koyduğu gibi insan istek, arzu ve şehvetlerine düşkün bir varlıktır.

Ayrıca Allah, kullarına doğru yolu göstermek, güzel işler yapmalarını sağlamak için onlara akıl bahşetmiştir. Onlara kötü amellere karşı durabilen bir sağduyu da vermiştir. Kulun yaratılışında mevcut bulunan istek ve şehvet akılla çatışmaktadır. Kimi zaman akıl galip gelirken kimi zaman da istekler galip gelebilmektedir. Akıllı üstün çıkan insanlarda maneviyatın daha üstün olduğuna hükmedilmektedir. Arzuları galip gelmiş kulların ise insanlıktan uzaklaştıkları ifade edilmektedir. İşte bu sebeplerden ötürü peygamberlerin gelmesi gerekli bir durumdur. Bu halde Allah tarafından insanlara bir lütufla, “onların içinden, onlara ayetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten”¹⁷² hayırlı işlerden haber verip ona sevk edecek hangi konularda bozgunculuğa iteceklerini anlatacak bir elçiği göndermesi, onun lütfundan ve rahmetinden dolayı vaciptir.¹⁷³

Muhammed Rıza el-Muzaffer risâleti; Rabbânî bir sefirlik ve ilahî bir vazife olarak görmektedir. Allah, insanlara sahih olanı işaret etmek, iki dünyada da faydalarına olacak, onlara mutluluğun kapılarını açacak kuralları ortaya koymak, insanların hikmet sahibi olmalarını sağlamak üzere, lütfuyla belirlediği en kâmil ve yüce mertebeyi verdiği kulunu göndermektedir. Gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla hayır yollarını kullarına açıklamakta; insanların iki dünyada da derecelerinin yükselmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı peygamberlik, mutlaka gerekli bir makamdır.¹⁷⁴

Peygamberliği, Allah’ın bir fiili olarak gören Şîa’ya göre kullar için çok geniş yararları olmasından dolayı peygamberlik güzel bir olgudur. Bu nedenle Şîa, peygamberliğin Allah’a vacip olduğuna dair bir görüşe sahiptir. Vacip olma hali ise Allah’ın rahmetinin ve lütfunun bir gereğidir. Öte yandan Allah’ın zatı için mecburi bir durum değildir. Bundan dolayı peygamber göndermek adil olan, dolayısıyla rahmeti ve lütfu sınırsız Allah’a vaciptir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Yûsuf, 12/53

¹⁷¹ el-Asr, 103/2

¹⁷² Cuma, 62/ 2

¹⁷³ Muhammed Rıza Muzaffer, *Şîa İnançları*, çev. A. Baki Gölpınarlı (İstanbul: Zaman Yayınları, 1978), 39-40.

¹⁷⁴ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 38.

¹⁷⁵ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 274.

Şîa düşünce dünyasında risâlet inancı, “adl” yaklaşımının tezahürlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Aslah anlayışının gereği de budur. Peygamberlik vazifesi, bizatihi güzel olmasının yanı sıra hikmeti bakımından da vaciptir. Çünkü kendisini koruyabilmek için diğer insanlarla bir arada yaşamak zorunda olan insan, sosyal bir varlıktır. Hikmetin gereği olarak toplumlarda adil bir sistemin hüküm sürmesi gereklidir ki bunun gerçekleşmesi de ancak şeriatla mümkündür. Şeriatın da şüpheye yer bırakmayan doğruluğu mucize ve delillerle ortaya çıkan; böylece de emir ve yasaklar konusunda çok dikkatli olan bir kişi tarafından bildirilmesi gerekmektedir. İnsanın dünyevi konularda karşılaştığı güçlükleri aşmak için bir güce ihtiyacı vardır. Bu dünyevi zorunlulukların yanı sıra ayrıca kişinin uhrevî âlemde mutlu olmasını sağlayacak zikir, ibadet ve amellerin bildirilmesi bakımından da bir peygambere kati suretle gerek ve ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı İmâmiye’ye mensup âlimler, bütün devirlerde peygamber göndermenin vacip olduğu görüşündedirler. Çünkü bir peygamberden ve onun şeriatından mahrum bir zaman dilimi düşünülmesi mümkün değildir.¹⁷⁶

Şerif el-Murtazâ (ö. 436/ 1044); Allah, bazı fiillerinde insanlar için bir hayrın bulunduğunu ve bu hayırların bir lütuf olduğunu veya onların bünyesinde din açısından bozukluk bulunan bilgilerin yer aldığını bildiğinden, insan aklıyla bunların bilinmeyeceğinden dolayı da, Allah’ın insanlara bunu beyan etmesi için peygamber göndermesinin vacip olduğu kanısındadır.¹⁷⁷

Murtazâ, Allah’ın insanlar için namaz, oruç, zekat gibi ibadetlerde yararlar olduğunu; zina ve benzeri kötü fiillerde mefsedetin olduğunu bilmesinin doğal olduğunu bildirmektedir. Bu türden iyi ve kötü fiillere ve bilgilere insanın kendi aklıyla ulaşabilmesinin, bunları ayırt etmesinin imkânsız olduğu kanısındadır. İnsanları yapıp ettiklerinden dolayı sorumlu tutan Allah’ın maslahat ve mefsedetleri bildirmesi tabii bir durumdur. Bunun yerine getirilmesi de yalnızca peygamber vazifelendirmekle olmaktadır.¹⁷⁸

Câfer-i Sâdık (ö.148/765) Allah-ü Teâlâ ile kullar arasından aracı olan, insanların maslahatlarına olanları kullara öğretecek ve helak olmalarına yol açan şeylerle ilgili olarak insanlara uyarıda bulunacak peygamberlerin olmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir.

İnsanlar arasında Allah’ın gönderdiği, hikmet ve ilim sahibi, müjdecî ve uyarıcı peygamberlerin olmasının gerekliliği açık ve nettir. Allah’ın hikmet ile gönderdiği ve terbiye

¹⁷⁶ İbnü’l-Mutahhar el-Hillî, *el-Babü’l-hadî Aşere*, Meşhed: 1989, 19

¹⁷⁷ Mehmet Fatih Özerol, “Şerif el-Murtazâ’nın Nübüvvet Anlayışı”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 2021, 120

¹⁷⁸ Özerol, Şerif el-Murtazâ’nın Nübüvvet Anlayışı, 121

ettiği kişiler olan elçileri, fiziksel görünüşleri ve yaratılışları bakımından diğer insanlardan farklı olmamalarına rağmen, manevi özellikleri bakımından diğer insanlar ile ortak başka yönleri yoktur. Peygamberlerini her türlü günah ve hatadan koruyan Allah, onları hikmetiyle desteklemiştir.

Şîa, peygamberliğin rabbânî bir elçilik, ilahi bir vazife olduğu kanısındadır. Hikmeti ve adaleti açısından Allah’a vaciptir. Aklî olarak vacip olan bu durum Allah-ü Teâlâ’nın lutfunun bir icabıdır. Onlar, Allah’ın adalet ilkesinin bir gereği olarak bir elçi göndermesi halini vacip olarak kabul etmektedir. Ayrıca Şîa’nın peygamberliği rabbânî bir elçilik, ilahi bir vazife olarak görmesi, Sünni âlimlerle Şîa’ya inanan âlimler arasındaki temel farktır. Hikmet ve adalet sıfatının bir gereği olarak Allah’a vacip olan bir fiil olan elçi göndermek, aklen bir gereklilik ve Allah’ın lutfunun bir icabıdır. Sünni âlimler ise, elçi gönderilmesini ilahi ve beşerî olarak gerekli görmüş ve bunu zarûrât-i dîniyyeden kabul etmişlerdir. Ne var ki Allah’ın peygamberi elçi olarak gönderme hükmü hakkında “vücub” ifadesini kullanmayı tercih etmemişlerdir. Bu konuyu adaletin bir gereği olarak kabul eden Şîî âlimler ise, Mu’tezile yaklaşımındaki gibi Allah’ın peygamber göndermesinin vacip olduğu düşüncesindedirler.¹⁷⁹

Şîa çizgisinde olan âlimler risâletin gerekliliği hakkında Ehl-i Sünnet kelim âlimlerinden farklı yaklaşımları ortaya koyarak Allah için peygamber gönderme fiilinin vacip olduğunu ifade etmişlerdir.

Şîa, peygamberliğin akli olarak gerekli olduğu hakkında “hüsun” ve “kubuh” kavramlarını dikkate alarak değerlendirme yapmaktadır. Hüsun iyi ve yararlı olan, kubuh ise kötü ve müfsit olan olarak açıklanmaktadır. İyiliği ve kötülüğü kavramak ancak akılla mümkündür. Bundan dolayı aslah kuralı çerçevesinde iyi olanın vacip olması zorunlu bir durumdur. İnsanlarda akıl olmadan bir teklifin yapılması mümkün olamayacağına göre bu üzerinde düşünülmeden kabul edilmesi gereken tekliflerdir. Fakat Allah-ü Teâlâ peygamberleri, kullarda eksik bir şekilde mevcut bulunan akli kemale erdirmek üzere göndermiştir.¹⁸⁰

Şîa’da Allah’a itaatin nasıl gerçekleştirileceğini bilmenin yolu, sadece vahiyle mümkündür. Allah’tan doğrudan bilgi almak ise Allah’la görüşerek mümkün olmadığı için sadece alâmet ve eylemlerinde insanlar içinde temayüz eden bir elçi aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Risâlet konusunda Şîa deliller getirmek suretiyle konuyu akli bir eksene oturtmuştur.

¹⁷⁹ İbnü'l-Mutahhar el-Hilli, *Keşfü'l-Murâd fî şerhi Tecridi'l-itikad*. Kum, 1366/278.

¹⁸⁰ Abdülaziz Sachedina, Allah’ın Yelisi ve Peygamberin Vasisi: *On iki İmam Şîî. İnancında Ali Bin Ebi Talib* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 9

Şîa inancına göre; kulun aklı sınırlıdır; bu nedenle tüm nitelikleri, sırları bilmesi imkânsızdır. Ayrıca kulun hissi, içgüdüsü, şehveti, bu dünyaya olan düşkünlüğü ve menfaat duyguları genellikle aklına galip gelmektedir. “İnsanoğlunun böylesi durumlarda çok nankör ve zalim olması mümkün olabilmektedir.”¹⁸¹ Öyleyse kulun aklının yeterli olmadığı hallerde aklına rehberlik edebilecek, duygularını denetlemek suretiyle selamete eristirme özelliğine sahip bir yol koyması icap etmektedir. Bu yol ise risalettir. Allah, kullarına her iki dünyada mutlu olmalarını sağlayacak yolu elçileri aracılığıyla ortaya koymuştur.¹⁸² “Doğrusu biz ona (insana) gerçek yolu gösterdik. Ya şükreden olur ya nankör.”¹⁸³ “Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O’ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir.”¹⁸⁴ Demek ki insan boş yere ya da başıboş yaratılmış değildir, yaratılmasının bir hedefi vardır. Bu hedefe ulaşmakta aklın yalnız başına yeterli olamayacağı, risaletin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şîa’ya göre; insanın aklıyla bütün konuları tam olarak idraki imkânsızdır. Aksi durumda aklın mutlak hakemliğini kabul eden yaklaşımın peygamberlik kurumunu kabulü de pek mümkün değildir. Şîa, insan aklının her şeyi bilmesinin mümkün olamayacağı görüşündedir.¹⁸⁵

- İnsanların bu âlemde ve ahret hayatında maslahat ve menfaatlerini onlara bildirmek, bununla ilgili irşat görevini ifa etmek.
- İnsanları kötü ahlaktan ve fasit adaletlerden muhafaza etmek ve temizlenmelerini sağlamak.
- Kullarına marifet ve hikmeti öğretmek.
- Kulluğu layık olduğu yüksek derecelere ve olgunluk mertebesine ulaştırabilmek için gereken hayır ve huzur yollarını onlara tebliğ etmek.

Şîa tarafından ifade edilen bu maddeler, insanın aklının sınırları olduğu, her konuyu bilmesinin mümkün olamayacağı, özellikle teklif konusunda yetersiz kaldığı ve bu nedenle de risâletin vacip olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır.

¹⁸¹ İbrâhim 14/, 34.

¹⁸² Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Namaz* (İstanbul: Ali Taha Yayınları, 2005), 222.

¹⁸³ el-İnsân, 76/ 3

¹⁸⁴ el-Mü’minûn, 23/115-116.

¹⁸⁵ Halife Keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 117

Şîa, peygamberlik kurumunun çok yüce bir kurum olduğunu kabul etmektedir. Saygı duyulacak ve insanlar içinde ulaşılabilecek en yüce mertebedir. Bu nedenle tarihsel süreçte Müseyleme gibi peygamber olduğunu iddia eden yalancı peygamberler elçilik iddiasında bulunmuşlardır. Yalancı peygamberlerin ortaya çıkması gibi oluşacak büyük sorunların engellenebilmesi için peygamberlik gibi büyük öneme sahip olan bir konuyu açık bir delil görmeden kabul etmek akla ve mantığa uymaz. İbn-i Sîna, peygamberlik iddiasında olan kişiyi herhangi bir kanıt ve burhan olmadan kabullenen kişinin insan doğasından çıkacağını ifade etmiştir. Bu nedenle yalancı peygamberlik iddiasında bulunanların hakiki peygamberliğin ayrımının yapılabilmesi açık delillerin bulunması zorunludur. Mucize, bu bağlamda hakiki peygamberin delilidir.¹⁸⁶

Hâdî- İlelhakk Yahyâ b. Hüseyin; Peygamberlerin hiçbir insanın gösteremeyeceği mucizeleri, elçi olduklarında delil olarak gösterdiklerini belirtmiştir. Örnek olarak, Hz. İsa'nın daha beşikteyken konuşmaya başlaması gibi mucizeler vermek mümkündür.¹⁸⁷

“Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”¹⁸⁸

Şîa inancına göre elçilerin tamamı, yaşadıkları dönemde üst düzeyde kabul edilen en yaygın marifetlerden daha üstün, sihir ve büyü sanatının ustalarının hayrete düşmelerini sağlayacak mucizeler göstermiştir. Örneğin, Hz. Mûsâ döneminde büyücülük, büyük ilgi gören bir hünördü. Hz. Mûsâ, Firavunu ve kavmini ikna etmek amacıyla halkın karşısında büyücülere meydan okumuştur. Büyücülerin ellerindeki ip ve sopaları bir yılanla dönüştürdükleri sırada Hz. Mûsâ elindeki asayı yere atarak bir ejderhaya dönüştürmüş ve büyücülerin ipten ve sopadan yaptıkları yılanlarını yutmasını sağlamıştır. Daha sonra ejderhayı Hz. Mûsâ eline alınca ejderha yeniden asaya dönüşmüştür. Bu sayede peygamberin yaptığının bir mucize olduğu anlaşılmıştır. İsa peygamber zamanında tıbbın ileri seviyede olmasına rağmen çözemediği doğuştan âmâ insanların görmesini, sağırın işitmelerini sağlamak gibi mucizeler göstermiştir.

Hz. Peygamber devrinde yazıdan ziyade sözlü iletişim daha fazlaydı. Edebiyatta, özellikle şiir ileri düzeyde olduğu için Araplar, bütün olayları bir beyit ya da kasideyle açıklarlardı. Şairler ise şiirleriyle yarışarlardı. Okuma yazma bilmeyen Hz. Muhammed, Allah'ın onun

¹⁸⁶ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde*, 244.

¹⁸⁷ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde*, 244.

¹⁸⁸ Meryem, 19/22-33

şahsına bütün bilgileri verilen peygamber tarafından açıklanan Kur’ân-ı Kerîm belagat ve fesahatıyla bütün şâir, hatip ve nâsirleri aciz bırakmıştır. Ayrıca Allah-ü Teâlâ’nın iradesiyle birçok mucize göstermiştir. Hicret ettiklerinde saklandıkları mağaranın girişinin örümcek ağıyla kapatılmasına bağlı olarak müşriklerin mağara girişine kadar gelmelerine rağmen ağdan dolayı geri dönmeleri de çarpıcı bir mucize örneğidir. Yine Hz. Muhammed’in Mirac’a çıkması gibi birçok mucize ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹ Peygamberler, gösterdikleri mucizelerle peygamberliklerini ispat etmiş olmaktadır. Ayrıca Şîa inancına göre; elçiliği kesin delillerle ispat edilmiş olan bir peygamberin, ondan sonra gelecek olan peygamberden haber vermesiyle de peygamberlik ikna edici bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Hz. Muhammed’in peygamberliği, Hz. İsa tarafından açıklanmış ve müjdelenenmiştir. Tanıkların peygamberin iddialarının sahih olduğuna şahit olmasıyla, bu kanıtları peygamberin yaşayışı da örnek teşkil etmektedir. Mucize gösterme delili, genel bir anlam taşımaktadır ve risâlet tarihi boyunca insanlar, elçilerini tanımak için mucize göstermelerini bekleme yolunu tercih etmiştir ve elçilerde risâletlerini ispat etmek için bu yöntemden yararlanmışlardır.¹⁹⁰

Mezheplerin kelim kitaplarında sık sık ele alınan risâletin vehbîliği ve kesbîliği, tartışmalı bir konudur. Ehl-i Sünnet ve Şîa’ya mensup âlimlerin kaleme aldığı eserlerinde bu konu, aşağı yukarı aynı yaklaşımla ele alınmaktadır. Yalnızca risâletin vehbî değil kesbî bir makam olduğunu ifade eden Şîa’ya mensup İsmâiliyye kolu, Şîa’nın genel yaklaşımından farklı görüşlere sahiptir.¹⁹¹ Yani Ehl-i Sünnet ile Şîa mensupları risâletin vehbî olduğu konusunda hemfikirdirler. Sadece Şîa’nın İsmailiyye ekolu risâletin kesbî olduğunu belirterek farklı bir düşünceyi ortaya koymuşlardır.

Şîa okulu vahiy kavramını; “işaret vasıtasıyla bir şeyi gizli bir şekilde birisine ulaştırmak” ifadeleriyle açıklamıştır. Allah’ın melekler vasıtasıyla veya ilham edilmek suretiyle Allah’ın emir ve yasaklarını bildirmesi halidir.

Şûrâ Suresi 51. ayette insanın, Allah ile sadece vahiyle, perde arkasından veya Allah’ın izniyle gönderilmiş olan bir elçinin vasıtasıyla irtibata geçebileceği ifade edilmiştir ki sözü edilen ayette vahiy kavramı, ilham kavramına uygun şekilde yorumlanmıştır. “*Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğine vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet*

¹⁸⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 263-264.

¹⁹⁰ Ca’fer es-Sübhani, *Akâid-i İmamiyye*, çev. Cafer Bendiderya (İstanbul: 12 İmam Yayınları, 2022), 121-122.

¹⁹¹ es-Sübhani, *Akâid-i İmamiyye*, 121-122.

sahibidir.”¹⁹² Zebûr’un, Hz. Dâvud’a ilham edilmek suretiyle verildiği:” *Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin rabbindir. Doğrusu biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd’a da Zebûr’u verdik.*”¹⁹³ Hz. Mûsa’ya perde arkasından seslenildiği, Hz. Muhammed’e ise Cebrâil vasıtasıyla Kur’ân-ı Kerîm’in gönderildiği belirtilmiştir. Vahiy olayı, Kur’ân-ı Kerîm’de 63 yerde geçmiştir. Cebrâil, vahyin vekili, yani Allah’ın hükümlerini elçilere bildirme görevi olan melektir.¹⁹⁴

Ebû Ca’fer ise vahiy kavramını şu ifadelerle açıklamaktadır; İsrâfil isimli meleğin iki gözünün arasında bir levha bulunmaktadır. Allah, vahiy aracılığıyla konuşmak istediğinde, levha İsrâfil isimli meleğin alnında ortaya çıkar. Bundan sonra O, levhaya bakarak içindekilerini okur. Ardından Mikail isimli meleğe ulaştırır; Mikail ise Cebrâil’e ulaştırmaktadır. En sonunda da Cebrâil, peygambere ulaştırmaktadır.¹⁹⁵ Şîa inancı tarih boyunca çok sayıda peygamberin gönderildiğini ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’deki ifadeler de bu doğrultudadır. Ancak peygamberlerin sayısı, Kur’ân-ı Kerîm’de kesin olarak belirtilmiş değildir. Bir rivayette, peygamber sayısının 124.000 olduğunu ifade edilmiştir.¹⁹⁶ Şîa inancı, melek ve peygamber ile imamları kıyaslama noktasında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu hususta ortaya üç farklı görüş¹⁹⁷ konulmuştur:

- 1- İmamların, peygamberlerden üstünlüğü olmadığını fakat meleklerden üstün olduklarına inananlar vardır.
- 2- İmamların, peygamberlerden de meleklerden de üstün olduklarını, imamlardan daha üstün kimsenin olamayacağını ileri sürenlerdir. Marjinal bir grup olarak kabul edilen *Gulat-ı Şia*, bu görüşü savunmaktadır.
- 3- Peygamber ve meleklerin imamlardan daima üstün olduklarına inanan Şîa okulunun kelimcileri bu konuda çeşitli görüşler bildirmişler, bir fikir birliğine varamamışlardır.¹⁹⁸

Bu hususta Mu’tezile mezhebi ile aynı görüşte olan Şîa Okulu meleklerin peygamberlerden daha üstün oldukları kanısındadır. Şîa inancına göre imam olanlar, faziletleri bakımından

¹⁹² eş-Şûra, 42/51

¹⁹³ el-İsrâ, 17/55

¹⁹⁴ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 274-275.

¹⁹⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbnBâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Şii İmâmîyye’nin İnanç Esasları*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 105.

¹⁹⁶ Buhârî, *Tevhîd*, 19

¹⁹⁷ Emrullah Yüksel, “İmamiye Şiasında İnanç Esasları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, 1/ 29.

¹⁹⁸ Şehrazat Z. Karayılan, *Şia Kelâmında İlahi Sıfatlar* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 56

insanların en üstün olanlarıdır. Tıpkı Allah'ın peygamberleri gibi imamlar da insanların en faziletlieleridir. Pasif birisinin peygamber olamaması gibi imam olması da mümkün değildir. Şîa'nın İmâmiyye kolu, imamların faziletleri hakkında fikir birliğine sahip olmalarına rağmen, imamların faziletlerinin dereceleri hakkında bir ihtilaf vardır.

Şîa okulu, Hz. Ali'nin kendi devrinin en faziletli kişisi olduğu kanısındadır. Bunu ispat etmek amacıyla da bu hususta Hz. Muhammed'den aktarılan rivayetleri dayanak göstermektedirler. Mübâhale ayetinde: *"Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim."*¹⁹⁹ Şîa'da "Hz. Peygamber efdaldır" (faziletli, seçkin, üstün); efdalle aynı olan da efdaldır", şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Şîa Hz. Ali'den, Hz. Muhammed ile eşit biri gibi söz etmiştir. Hz. Ali'nin âlim yönü, iman konusundaki önceliği, bütün savaşlara katılmış olması ve elinde mucizelerin olması bunun delili olarak görülmüştür. Hz. Ali'nin önceki peygamberler ile eşit fazilete sahip olduğunu ileri sürmektedirler.²⁰⁰

Şîa, üstünlük konusunda Hz. Muhammed'i bilgisi bakımından üstün tutmaktadır. Ama bazı rivâyetlere göre imamları Hz. Muhammed'le eşit tutulmakta, hatta imamlar daha üstün sayılmaktadır. Onlara göre bu durumun nedeni, İmamların kendilerini öteki peygamberlerden üstün hale getiren bilgilerin tamamını, Hz. Muhammed'den almış olmalarıdır.²⁰¹ Bir rivâyet, Hz. Muhammed'in bilgisi bakımından önceki peygamberlerden üstün olduğu, Hz. Ali'nin ise sahibi olduğu ilmi ondan aldığı belirtilmektedir. Şîa inancına göre; Kur'ân'dan da anlaşılacağı üzere; beş peygamber dışında hiçbir peygamber din ve şariat getirememiştir. Ülü'l -azm ve şariat sahibi, sadece beş peygamber vardır. Sözü edilen peygamberler; Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed'dir.²⁰²

Şîa inancına göre; Allah, insanları hidâyete davet amacıyla görev verdiği elçilerin içinden, *"İşte peygamberlerin bazısını bazısından üstün ettik ve bazılarını dereceler bakımından yücelttik."*²⁰³ Ayetinde verilen anlam gereği bakış açısındaki düzeylerden ötürü bir üstünlük vaz' etmiştir. *"Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık,"*²⁰⁴

¹⁹⁹ Âl-i İmran, 3/61

²⁰⁰ Yüksel, "İmamiye Şîasında İnanç Esasları", 30.

²⁰¹ Metin Bozan, "İmamiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9 (2006), 105.

²⁰² Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, çev. Kadir Akaras-Abbas Kazimi (İstanbul: Kevser Yayınları, 1993), 57-59

²⁰³ el-Bakara, 2/ 253

²⁰⁴ el-İsrâ, 17/55

buyrulmaktadır. “Biz vaktiyle peygamberlerden dîni tebliğ ve tatbik edeceklerine dair sağlam söz almıştık: Senden, Nuh’tan, İbrahim’den, Mûsâ’dan ve Meryem oğlu İsa’dan. Evet, biz onlardan gerçekten çok ağır ve sağlam bir söz aldık.”²⁰⁵ buyurularak yine Hz. Muhammed’in yanı sıra Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa’nın adı verilmektedir. Adı verilen bu beş elçiye “Artık sen de peygamberlerden azim sahibi olanlar nasıl sabrettilerse sabret.”²⁰⁶ Ayeti Kerîmesinde izah edildiği gibi bu peygamberlere “Ülû’l- azm” adı verilir ki bu sığata layık peygamberler, diğler elçilerden üstün mertebesi olan şariat sahibi kişilerdir.²⁰⁷

Şîa inancına göre bütün elçilerden daha üstün olan peygamber, Hz. Muhammed’dir. Allah katında en yüksek mertebesi olan elçidir.²⁰⁸ “O (Hz. Muhammed), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.”²⁰⁹ “Bütün insanlara, İlâhî bir lütufla müjdeleyici, aynı zamanda da azapla da korkutucu olarak irsal edilmiştir.”²¹⁰ Câfer-i Sâdık’a göre; Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed resul ve nebîlerin efendileri olan beş kişidir. “Ülû’l- âzm” sıfatına sahip olan söz konusu peygamberler, sürekli vahiy alan peygamberlerdir. Câfer-i Sâdık, kendisine yöneltilen: “Allah’ın Resulü, Âdemoğullarının efendisi miydi?” sorusuna cevaben: “Allah’a yemin ederim ki Hz. Muhammed O’nun yarattığı bütün mahlûkatın efendisiydi; Allah-ü Teâlâ, Hz. Muhammed’den üstün bir varlık yaratmamıştır, ” demiştir.²¹¹ Şîa inancına göre, Hz. Muhammed son peygamber ve Allah tarafından yaratılmış en şerefli kuldur; bununla birlikte Allah’ın gönderdiği peygamberlerden en üstün olanıdır.²¹²

Sonuç olarak Ehl-i Sünnet ve Şîa’nın kelim âlimlerinin eserlerine göre bu okullardan her ikisi de, Hz. Muhammed’in peygamber olarak diğler tüm peygamberlerden üstün olduğunda mutabıktır, bu tür ortak düşünceleri eserlerinde ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı Eş’arî âlimleri, bu konuya meleklerin üstünlüğü konusunu, Şîa âlimleri ise imamların üstünlüğünü dahil etmişlerdir. Bunun yanında iki ekol de isimleri geçen beş peygamberin “ülû’l- azm” peygamber olduğunu ifade etmişlerdir.²¹³

²⁰⁵ el-Ahzab, 33/7-8

²⁰⁶ el-Ahzab, 33/ 33-35

²⁰⁷ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 259.

²⁰⁸ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 260.

²⁰⁹ el-Enbiyâ 21/107

²¹⁰ Sebe 34/28

²¹¹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 260.

²¹² Mehmet Atalan, *Şîiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca’fer es- Sâdık’ın Yeri* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 103.

²¹³ Atalan, *Şîiliğin Farklılaşma Sürecinde*, 104.

Ehl-i Sünnet ile Şîa okulları, resullerin erkeklerden seçildiği konusunda hemfikirdirler. Kadın “Nebî” konusu ise tartışmalıdır. Eş’arî, “*Hani bir vakit melekler; ‘Ey Meryem, Allah seni seçti, seni tertemiz büyüttü, seni âlemlerin kadınları üzerine mümtaz kıldı demişti,*”²¹⁴ “*Ona (Meryem’e) ruhumuzu (Cebrail’i) gönderdik*”²¹⁵ gibi benzer ayetleri delil olarak ileri sürerek Hz. Meryem’e nübüvvet vazifesi verildiğini iddia etmiştir. Eş’arî âlimleri kadın nebî gönderildiğini ancak resûl gönderilmediğini de ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Eş’arîler nebî ve resul kavramlarının birbirlerinden farklı olduğu kanaatinde dirler.

Eş’arî âlimlerine göre nebî, tebliğ göreviyle görevlendirilmiş olsun ya da olmasın şahsına vahiy gönderilmiş olandır. Resul ise, şahsına hem mesaj gönderilmiş olan hem de tebliğ vazifesi verilmiş olan kişidir. Sonuç olarak Ehl-i Sünnet mezhepleri, kadınların peygamberliği hakkında kendi aralarında da bir ihtilaf içindedirler. Şîa okulu da tıpkı Mâtürîdî mezhebi gibi kadınların peygamber olarak gönderildiğini kabul etmemişlerdir.

Şîa, nübüvvetin ulaşmadığı kişilerin durumunu açıklarken Mu’tazile’nin yaklaşımı ile paralel ifadelerde bulunmaktadır. Şîî âlimlerden Tabâtabâî; Allah’ın birliği, risâlet ve meâdın (kıyametin) varlığı gibi meseleler, aklın yalnız başına kavramasının mümkün olduğu asli dini meseleleridir. İnsanın bu hususları peygambere ihtiyaç duymadan aklıyla idrak etmesi mümkündür. Çünkü peygamberin beyanlarının doğruluğu, akla ve delile bağlıdır. Şayet akla uygun delillerin sıhhati, sadece şer’i delillere bağlı olsaydı teselsülü gerekli kılacaktı ki bu da batıl bir durumdur. Öte yandan bütün Şîa mensuplarının kanaatleri bu doğrultuda değildir. İmâmiye Şîa’sı tarafından benimsenen görüşe göre bilgi edinmede ve hüküm vermede aklın dine ihtiyacı vardır.²¹⁶

Şîa’nın peygamberlerin ismet sıfatı hakkındaki görüşleri, Ehl-i Sünnet okullarından farklıdır. Şîa’ya mensup âlimlere göre ismet: Nefste bulunan ve sahibinden günah işlemesine engel olan melekedir. Onlar, peygamberlerin daha peygamber olmadan önce “ismet”(korunmuşluk, masumiyet) sıfatına sahip oldukları görüşündedirler. Yani onlar, vahiy öncesinde ve sonrasında büyük ve küçük günahlardan mahfuzdur. Bunun yanında Şîa mensubu kelam âlimleri, bu özelliğin peygamberle birlikte imamlarda da olduğu kanısındadırlar. Yani imamların da tıpkı peygamberler gibi Allah tarafından küçük ve büyük günahlardan korunmuş, masum olduklarına inanmaktadırlar.²¹⁷ Peygamberlikle ilgili bir

²¹⁴ Âl-i İmran, 3/42

²¹⁵ el-Enbiyâ, 21/91

²¹⁶ Tabâtabâî, *İslâm’da Şîa*, 57-59

²¹⁷ Abdurrahman Ubeydullah Çil, *Ehl-i Sünnet ve Şîa’da Nübüvvet Problemi* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 81.

diğer husus olan Hatm-i nübüvvet konusunda ise Şîa'nın farklı görüşleri vardır. Şîa'nın mutedil kanadı, hatm-i nübüvvet anlayışını kabul etmekte, bazı kolları ise Ehl-i Sünnete paralel düşünerek Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle peygamberlik makamının sona erdiği düşüncesini paylaşmaktadırlar. Şîa ekolü, ağırlıklı olarak Hz. Muhammed'i Allah'ın son elçisi olarak kabul etmektedir. Yine onlar, kıyamet kopana kadar Hz. Muhammed'den sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceğine inanmaktadır. Şîî'lerin Hz. Muhammed sonrasına yaklaşımları, İmâmet nazariyesiyle birlikte değişmiştir. Bazı Şîî âlimleri, nebînin hüccet olarak, yerine bir vasi ya da imam bıraktığı inancındadır. Bu yaklaşımla birlikte risâlet ile imâmet eşdeğer makamlar haline gelmektedir. İmâmet makamı, risâletin devamı şeklini almakta, dini usullerden biri olarak kabul edilmektedir. Allah, nasıl insanların içinden elçilerini seçmişse, nasıl peygamberlerin izinden gitmeyi farz kılmışsa; elçisine de ümmetine Hz. Ali'nin imamlığı hakkında bilgi vermesini, kendisinin ardından onun imam olduğunu bildirmesini emretmiştir. Bilhassa Ğulat-ı Şîa ve İmâmiyye gibi kollara göre ise “sürekli nübüvvet” anlayışı vardır ve bu nedenle peygamberlik makamı, Hz. Muhammed'in ardından imamlar vasıtasıyla devam ettiği düşüncesindedirler.²¹⁸

2.3.1. Şîa'nın İmâmet Anlayışı

İmâmet meselesi, hiç kuşku yok ki Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında farklılık gösteren bir meseledir. Bu konuya iki mezhebin farklı yaklaşımları, bu ayrılığın temel nedenidir. Namaz kıldırان kişiye imam, bu yaptığı göreve de imâmet denildiği için genel olarak devlet başkanlığı gibi anlamlara gelen imâmet Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam toplumunun idaresini en üst seviyede üstlenen kişinin görev ve makamını ifade eder. Bu makamı ifade etmek için kullanılan “hilâfet” ile eş anlamlı kullanılmış olsa da hilâfet daha çok fiili otoriteyi, imâmet ise nazari manada devlet başkanlığını belirtir.²¹⁹ Şîa inancına göre imâmet meselesi, onları diğer düşünlerden ayıran bir esastır. İmâmiye, bütün konuları nübüvvet, risâlet ve imâmet üzerine kurmaktadır. Bu yaklaşıma göre imam; tıpkı peygamberler gibi yasa koyucu konumundadır. Peygamberler gibi vahiy almaktadırlar, meselelerin çözümünü vahiy yoluyla bulabilmektedirler. Kulların yöneticisi konumunda olan yani imam olan kişi, siyaset ve eğitim işlerinden mesul kişidir.

²¹⁸ Ahmet Karadağ, “Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası Arasında İhtilâf Edilen Bazı Konuların Tahlili”, *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2017), 105.

²¹⁹ Mustafa Öz, Avni İlhan, “İmamet” *DİA*, 22, 201

İmamlar fetva vererek hükümleri açıklamaktadırlar. Bundan dolayı insanlar mutlak suretle imama tabi olmalıdır. Durumun özelliklerine göre, imam olan kişinin insanları takiiye yapmaya yükümlü kılması da mümkündür.²²⁰

İmâmet meselesi, Şîa okulunun esasını oluşturmaktadır. Şîa inancı, Şîî okulunun ilk nüvesinin Hz. Muhammed'in zamanında atıldığına inanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in emriyle Hz. Muhammed Hz. Ali'yi İmâmet makamına atamıştır. Müminlere dini ve dünyevi konularda liderlik edecek kişi, Hz. Muhammed vasıtasıyla Allah-ü Teâlâ tarafından gerçekleştirilmiştir. Şîa okulunun kaynakları, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kendisine halef olarak belirlediğini ilan ettiği gün olan Gâdir-i Hum olayını bu hususun başlangıç noktası olarak kabul emektirler. Hz. Muhammed Allah'tan aldığı emirle Hz. Ali'yi imamet makamına tayin etmiş ve böylece Şîa okuluna göre din tamamlanmıştır.²²¹

Şîa okulu, imâmetin gerekli ve vacip olduğu düşüncesindedir. İmâmet, bir bakıma peygamberlik makamının devamı niteliğindedir. İmam, kulları iyiye ve güzele davet etmek ve onlara doğru yolu göstermek noktasında elçilerin yerine geçmektedir. Her zaman adaleti sağlayan kişi olarak imamın bulunması icap etmektedir. Ümmetini elçisiz bırakmayan Allah, elçinin ardından da imam tayin etmek suretiyle ümmetini de rehbersiz bırakmamıştır.²²²

Şîa inancına göre; İmâmet makamı, peygamberlikte ikinci cephedir. Peygamberler Allah'tan vahiy ve kitap almaktadır fakat onların vefatının ardından vahiy kesilmekte tebliğ görevi bitmektedir. Ne var ki İslâmiyet'in hükümlerini halka duyurmak, insanları ekonomik ve sosyal bakımdan o hükümler çerçevesinde dünyada elçinin sünnetine göre hareket etmelerinde öncü olmak, hükümleri Allah'ın emrine uygun şekilde uygulama görevi de imama aittir. Nasıl ki elçiler halkın oyuyla seçilemiyorsa peygamberin şeriatının hiçbir noktasını göz ardı etmeden uygulamak ve halkı idare etmek görevinde olan imam da peygamberliğin idari cephesi olduğu için halkın oyuyla seçilemez. Son peygamberin vefat etmesiyle risâlet sona ermiştir. Ancak İslâmiyet, İslâm şeriatı ve tebliğ ettiği hükümler, kıyamete dek bâki kalacaktır. İmamlar, peygamberden sonra İslâmiyet'in emirlerini uygulayacak kişidir.²²³

İmâmet hususunda Şerîf el-Murtazâ, Mu'tezile okuluna muhalif olmasına rağmen özellikle İmâmetin gerekli olduğu noktasında Mu'tezile mezhebinin izlerini taşımaktadır. Çünkü

²²⁰ Ahmet el-Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik İslâm Birliği*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları, 2013), 20-21.

²²¹ Yüksel, "İmamiye Şîasında İnanç Esasları", 129.

²²² Gölcük - Toprak, *Kelam*, 59.

²²³ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, 284-285.

görüşlerini kanıtlamak için Mu'tezile mezhebi tarafından kullanılan yöntemleri kullanmak suretiyle meseleyi peygamberlikle kıyaslamıştır. Lütuf teorisiyle imam göndermenin Allah-ü Teâlâ'ya vacip olduğunu ifade etmiştir.²²⁴

İmamın akli olarak gerekli olduğunu iddia eden Şeyh Murtazâ ile Şeyh Müfid (ö. 1022), İmâmeti ispat etmek için Mu'tezile mezhebinden edindikleri akılcı görüşlerden yararlanmışlardır. Esas itibarıyla Mu'tezile mezhebine ait "peygamberliğin maslahat ve adil olmasından dolayı vacip olduğu" yaklaşımını İmâmete tatbik etmişlerdir.

İlahî lütuf kaidesini birkaç aşama ileri götüren Şerif el-Murtazâ, akıl açısından İmâmet makamının mecburi bir kurum olduğunu ispat etmek için büyük bir çaba göstermiştir. İnsanlar için imâmet makamının vazgeçilemeyecek bir zorunluluk olduğunu ifade eden Murtazâ, buradan hareketle Allah'a imam tayin etmenin gerekli olduğu kanaatine varmaktadır.²²⁵ O, aklî olarak insanlar arasında bir yönetim makamının bulunmasının vacip olduğuna inanmaktadır. İmâmet konusunda Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın ayrıldığı noktalar şu şekildedir:

- 1- Şîa'da imam kullar tarafından değil, Allah tarafından seçilmektedir. Ehl-i Sünnet Okulu ise; imamlık tayini konusunda nassın yeri olmadığı kanısındadır; yalnızca müminlerin seçimiyle olmaktadır. İmam, imâmet makamına, düşünce birliği ve seçimle oturmaktadır. Ehl-i Sünnet, eğer imam nass yoluyla tespit edilseydi, bu konunun sahabelere gizli kalmayacağı düşüncesine sahiptir. Çünkü Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra Hz. Ebû Bekir'e imamlığı konusunda görüş birliğine varılmazdı. Hz. Ebû Bekir'in tavsiyesine bağlı olarak Hz. Ömer'e ve Hz. Osman'a biat etmezlerdi.²²⁶
- 2- İmâmet makamında oturan imamın bilgisinin kaynağı, ilahi ilimdir ve hata içermemelidir.
- 3- İmam, ismet sıfatına sahiptir, günahlardan muhafaza edilmiştir.²²⁷

Şîa, ismet sıfatını sadece peygamber ve imamların bir sıfatı olarak görmez; örneğin Hz. Meryem ve Hz. Fâtıma gibi kişilerin de bu sıfata sahip olduklarını düşünmektedirler.

²²⁴ Niyazi Kahveci, *Mu'tezile ile Şîa Arasındaki Siyasal Tartışma* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2006), 142

²²⁵ I.K.A. Howard, "Şî'î Kelâm Edebiyatı", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, çev. M. Ali Büyükkara, 2 (1992), 225.

²²⁶ Neşet Çağatay - İ. Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1976), 177.

²²⁷ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde*, 357.

Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile okulları "ismet" sıfatının sadece peygamberlere verildiğini düşünmektedir. Hatta bu konuda daha da ileri giden Hişam b. Hakem imamların mutlak suretle ismet sıfatını taşıyacaklarını, öte yandan peygamberlerin bu sığfata sahip olamayabileceklerini ifade etmiştir. Çünkü âsi oldukları dönemlerde peygamberlerin vahiyle uyarılması mümkündür. Halbuki imâmet görevindeki imam, vahiye muhatap olmadığı için böyle bir duruma muhatap olmaz. Bu nedenle imamın masum olma şartı mutlak bir durumdur.²²⁸

Şîa inancı, resul ve nebilerde olması gereken bütün şartların imâmet içinde gerekli olduğu ve elçilerin varlıklarını zorunlu kılan tüm gereklerin imamın varlığını da zorunlu kıldığını ifade etmektedir. İmâmet ile elçiler arasındaki tek fark, makamdır. Yani nübüvvet ya da risâlete sahip elçiler vahiy alırlar ve dinin kurucusu konumundadırlar. İmâmet ise; dini muhafaza eden, uygulayan ve müfessir konumundadır.

2.4. Mu'tezile'ye Göre Risâlet

Mu'tezile okulu, öteki İslam mezhepleri ve okullarında benzer şekilde, risâleti temel inanç esaslarından biri olarak kabul etmiş, risâletin gerekli olduğunun gerekçeli bir şekilde ortaya konulmasına gayret etmiştir. Mu'tezilî okuluna mensup müellifler, bu konuda eserler oluşturmuş veya bazı eserlerinde bu konuya özel bölümler ayırmışlardır. Bu çerçevede Câhız (ö.255/868) tarafından yazılan "Kitabu'l-Hücce ve'n-Nübüvve" ile Kâdî Abdülcebâr (ö.415/1020) tarafından yazılan "Tesbitu Delaili'n-Nübuvve" adlı isimli eserler öne çıkmaktadır.²²⁹

Mu'tezile'nin risâleti aklen vacip görmesi, adalet ilkeleriyle yakından ilgili bir konudur. Allah'ın iman edecek insanlar için elçilik edecek peygamberler göndermesi, onların yararını gözettiğinden dolayı vaciptir. İman etmeyecek insanlar için peygamber göndermesi ise, kıyamet gününde onların sığınacakları herhangi bir özür bırakmamak içindir. Bu nedenle peygamber gönderme, "hasen/güzel fiil" kategorisinde yer almaktadır. Mu'tezile'de risâlet konusu, Allah'ın kulları için en faydalı ve aslah olanları yaratmasıyla ilgili bir konudur. Bunun tersi bir hal, Allah'a zulmün isnadı anlamını taşımaktadır.²³⁰ Mu'tezile âlimleri, genel anlamda risâleti, "Allah'ın yeteri kadar ilmi olan ile onda sebat edenlere yüklediği bir

²²⁸ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde*, 357

²²⁹ Osman Aydınli, "Mu'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/7 (2006), 8-9.

²³⁰ Aydınli, "Mu'tezilî Düşüncede", 1/ 9

emanet” şeklinde tanımlayarak bunu delilleriyle ortaya koyduktan sonra Hz. Peygamber’in risâletinin ispatına ilişkin düşüncelerini açıklamaktadırlar. Onlar, son peygamber Hz. Muhammed’i, döneminin en erdemli insanı olarak kabul etmektedir ve onlar Kur’ân-ı Kerîm’i onun en önemli mucizesi olarak görmektedirler. Kur’an, muhtevası bakımından birbirleriyle çelişmeyen doğru bilgilerden oluşmaktadır.²³¹

Hüsûn ve kubuhun eşyanın zati özelliklerinden olduğu anlayışına sahip olan Mu‘tezile, aklın kimi iyi ve kötüyü ayırt edebileceğini, iyi olanı yapıp kötü olandan uzaklaşabileceğini kabul etmiş olsa dahi, şer‘î anlamda sorumluluğun, ancak şer‘î bildirimden sonra mümkün olacağını ifade etmiştir. İbadetleri ne zaman ve ne şekilde yapacaklarına dair bildiriler onların bu kabullerinin temeli olmuştur. Buna göre dinin bildirilerinden önce varlık ve olaylarda hüsûn ve kubuh vardır. İnsan akıl vasıtasıyla bunları bilebilir. Fakat fiillerin bütün yönleri ile bilinebilmesi için ilahi vahye de ihtiyaç vardır. Buna göre Mu‘tezile’nin aklî iyilikler ve kötülükler; şer‘î iyilikler ve kötülükler şeklinde bir ayrım yaparak izah ettikleri görülür.²³² Peygamberin şer‘î olarak iyi ve kötüyü bildirmesi, mesaj özelliği taşıyan vahyin olmazsa olmaz parçasıdır.

Risâleti, adalet ilkesi bağlamında değerlendiren Mu‘tezile, Yüce Allah kulları için iyi ve güzel olanı yapmak zorundadır kanaatine sahiptir. Onları iyiliğe yönlendirecek ve kötülükten uzak tutacak unsurları da kuluna sağlamak zorundadır. Mu‘tezile’ye göre peygamberliğin kulluk ile olan bağlantısı da bu noktadadır. Buna rağmen aklı en çok önceleyen Mu‘tezile bile vahyin gerekliliğini gereksiz görmez.

Mu‘tezile, güzelliğin ve çirkinliği eşyanın zatında olduğu düşüncesi ile aklın doğruyu bulma noktasında büyük oranda başka bir rehber ihtiyacı duymadan kendi kendine yeterli olduğunu söyler. Mu‘tezile’ye göre vahiy olmasa da akıl, Allah’ın varlığı, birliği ve özellikleri konularında doğruya ulaşabilir. Çünkü akıl, iyi-kötü ve ödül-ceza konularında hakikatin bilgisine ulaşabilen insana bahşedilmiş üstün bir özelliktir. Mu‘tezile’nin görüşüne göre Allah’ı bilmek başta olmak üzere birçok konuda aklın yeterliliği söz konusudur. Mu‘tezile açısından peygamber göndermek mümkün ve caizdir. Fakat salah-aslah kuramı gereği Mu‘tezile, şayet kulun maslahatına daha uygun ise peygamber göndermek mubah ve caiz

²³¹ Aydınli, “Mu‘tezilî Düşüncede”, 1/9

²³² Kâdî Ahmed Abdülcebbâr, *Şerhu’l Usûli’l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/33

olmakla kalmaz, vacip olur der. Çünkü onlara göre Allah kulları için en iyiyi yapmak durumundadır.²³³

Buna karşın Mâtürîdî kelimciler, Allah'ın, hiçbir şeye mecbur olmadığını ifade ederek peygamberliğin bir imkân dahilinde olduğunu ifade etmişlerdir.²³⁴ Dolayısıyla risâletin, Allah'a bir zorunluluk gerektirmediğini, aksine onun insanlığa verdiği lütuf olduğunu savunarak küçük bir ayrıma gitmişlerdir.

Mu'tezile, hüsûn ve kubuhun eşyanın zatında olduğu anlayışı ile akla büyük bir önem ve ağırlık yüklemiştir. İlahi vahiy olmasa bile akıl, Allah'ın varlığı, birliği ve nitelikleri konularında doğruya ulaşabilir. Aynı zamanda akıl, iyi-kötü ve ödül-ceza konularında da hakikatin bilgisine ulaşabilir. Mu'tezile Allah'ı bilmek başta olmak üzere birçok konuda aklın yeterliliğinden söz eder. Akla verdiği önemin yanı sıra vahyin insanlık için önemini ve gerekliliğini de kabul eder.

İsmet sıfatı ise mana olarak: Peygamberin gûnahtan ve masiyetten korunmuş bir insan olması demektir. Bu sıfatla ilgili olarak kimi kelimciler peygamberler, vahiy geldikten sonra korunmuştur derken; kimileri de vahiyden önceki hayatlarında da onların gûnahtan korunduğunu, masum olduklarını söyler.²³⁵

Mu'tezile kelimcilerine göre resul ve nebî arasında fark yoktur ve her ikisi de "Allah'ın vahiy yoluyla yeni bir şariat ile gönderip, bunu insanlara tebliğ etmekle görevlendirdiği elçi" olarak ifade etmişlerdir.²³⁶ Kelamcıların çoğunluğuna göre, Allah'ın yeni bir peygamberi mutlaka yeni bir şariatı tebliğ amacıyla göndermesini hikmete daha uygun bulmuştur. Mu'tezile, lütuf ve ihsan kavramı çerçevesinde şefaatin, inananların cennetteki derecelerinin yükseltilmesi anlamına geldiği görüşündedir ve günahkâr kimselerin affedilmesi anlamına gelen bir şefaati İslam dindarlığı içerisinde kabul etmez.²³⁷ Çünkü cezayı hak eden bireyin, başkalarının haklarını gasp ettiği, bu yüzden de cehennemde olduğu varsayılır. Böyle bir durumda, birilerinin aracılığı ya da duası ile cezadan kurtarılması Allah'ın ihsan ve merhametinin değil, adaletinin konusudur. Oysa Allah zulümden münezzehtir. Fakat kişi cenneti hak etmiş ise Allah ona dilediğini lütfeder. Bu durumda konu adalet ile ilişkili olmaktan çıkar diye düşünürler. Bu yüzden Mu'tezile şefaet konusunu

²³³ Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûli'l-Hamse*, 114

²³⁴ En-Nesefî, *Bahru'l-Kelam*, çev. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010), 2-28

²³⁵ Mustafa Akçay, "Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/24 (2011), 1-3.

²³⁶ Kakarash K. Hamad, *Kadı Abdülcebâr'ın Nübüvvet Hakkındaki Görüşleri Ve Hristiyanlara Reddiyesi* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2017), 16.

²³⁷ Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûli'l-Hamse*, 218

cennete giren birinin makamının yükseltilmesi olarak ele almış, fakat büyük günah işleyenlerin cehennemden azadını, şefaatin konusu olarak ele almamışlardır.

Peygamberliğin delillerinden biri olan mucize ise; ‘a-c-z’ kökünden türemiştir, mucize kavramının insan açısından “acziyet meydana getiren bir şey” olmasına vurgu yapılmıştır. Sınırlı bir şekilde yaratılan insanın gerçekleştirmesi mümkün olmayan bir fiil olarak görülen mucize, kelamcılar tarafından Allah’a ait bir fiil olarak görülmüş ve bu konuda kelamcılar arasında bir uzlaşma meydana getirmiştir. Aciz bırakmak anlamına gelen mucize kavramının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı, peygamberliğe dair bir delil olan mucize anlamında değil, çaresiz ve aciz bırakmak anlamına vurgu yapar. Mu’tezile’ye göre mucize fiili insanın sınırlarını aşan bir olaydır, dolayısıyla failin insan olamayacağı yönünde bir çıkarımda bulunmamızı sağlar. Mucize peygamberin elinde gerçekleşmiş olsa da nihayetinde Allah’ın izin verdiği bir vakiadır ve risâletin ispat edilebilmesi için gereklidir.

Mucize Kur’ân-ı Kerîm’de kimi zaman “ayet” kavramı ile karşılandığından dolayı, kanıt, delil anlamı ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Zira kelamcıların mucize ile risâlet arasında kurdukları ilişki; mucizenin, risâlete dair bir delil ve bir işaret olduğudur.

Hz. Sâlih’in devesi, *“Ey kavmim! İşte bu, sizin için bir mucize olmak üzere Allah’ın gönderdiği dişi devedir. Onu kendi hâline bırakın, Allah’ın arzında yesin içsin. Sakın ha, ona bir kötülük yapmayın; yoksa çok geçmez, sizi bir azap yakalayacaktır.”*²³⁸ Hz. Mûsa’nın âsası, parlayan eli:

*“Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allahım. Asânı yere bırak!” Mûsâ asâyı yılan gibi kıvrılır görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. “Ey Mûsâ! Beri gel, korkma, çünkü sen güvendesin. Şimdi elini koynuna sok; bir hastalık yüzünden olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılıp savrulan kollarını normal konuma getir” (sakin ol). İşte bu ikisi Firavun ve adamlarına karşı göstereceğin, rabbın tarafından iki kesin delildir. Onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.”*²³⁹

Hz. Îsâ’nın sıra dışı olayları: Meryem oğlu Îsâ şöyle yalvardı: *“Allahım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir şölen ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısısın.”* Ve başka bir ayette *“Onu İsrâiloğulları’na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek:*

*“Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah’ın izni ile derhal kuş olur; yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltir; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.”*²⁴⁰

²³⁸ Hûd, 11/64

²³⁹ el-Ârâf, 7/106-108; Hûd, 11/ 96; el-Kasas, 28/31, 32, 35

²⁴⁰ el-Mâide, 5/112-115; Âl-i İmrân 3/49-50

İfadeleri peygamberlerin insanüstü olayları gerçekleştirdiklerine birer delildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET KELAMINA GÖRE RİSÂLET

İslam kelimelerinde ulûhiyet, meâd ve risâlet, dinin temel unsurları olarak usûlî's-selâse biçiminde sınıflandırılmış, peygamberlik konusu da risâlet/nübüvvet şekilleriyle dinin söz konusu temelleri arasında ele alınmıştır. İnsanın sorumlulukları bakımından anahtar bir role sahip olan peygamberlik konusu dinin Allah'tan insana ulaşması noktasında önem taşıdığı kadar, mesajın yaşama geçirilmesi aşamasında da önemli bir göreve sahiptir. Risâlet, peygamberlik kurumunun karşılığını ifade eden bir kavramdır.²⁴¹

İslam dindarlığı insan sorumluluğunun bireysel temelini akıl balığ, rüşd dolayısıyla temyiz ve akli yetkinlik olduğuna kanaat getirmiştir. Bu teklifin bireysel zeminini oluşturur. İnsanın sorumluluk sahibi olmasının dini temelini vahiy olduğu sözü edilen teklifin vahiyle başladığı, insanın ancak ilahi bir bildirimle karşılaştığı ifade edilmiştir. Çünkü insana emredilenlerin ve yasaklananların bildirilmesiyle dinî sorumluluğun başladığı kabul edilmiştir. Kelam okullarında “fetret ehlinin konumu” söz konusu meseleyle bağlantılı tartışılmıştır. Meseleyle bağlantılı olarak kelimeler alanındaki diğer bir tartışmada Hz. Muhammed'in daveti olan İslamiyet'ten haberi olmayan veya İslamiyet'e dair olumsuz bir mesajla karşı karşıya kalmış kişinin durumunun ele alınması da yine peygamberlik kurumunun dini sorumlulukla olan çok önemli rolü nedeniyle.²⁴²

Resul, Allah'ın kendisini vazifelendirdiğini vahiy yoluyla kesin olarak bilmektedir. Bu çerçevede iddia eden herkesin peygamber olmadığı iddiayı ileri sürenin muhatabına kesinlik ifadesi olan kanıt sunmasının gerekli olduğu görülür. Kur'ân-ı Kerîm'de insan sorumluluğu ile risâlet kurumu arasında ilişki kurulduğu ayetlerde de nebînin söz konusu anahtar rolü

²⁴¹ Bayram Çınar, “İslâm Kelamı Açısından “Nübüvvet” Kurumuna Çağdaş Bir Yaklaşım”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* (2021), 143

²⁴² Çınar, “İslâm Kelamı Açısından”, 143-176.

vurgulanmıştır. “İnsanın Allah’a karşı sunacağı herhangi bir bahanesinin kalmaması” temeli etrafında şekillenen ifadeler, risâletin insan sorumluluğunu ortaya koyan tek kaynağı teşkil etmediği, daha ziyade risâlet yoluyla insani teklifin diğer unsurlarına katkıda bulunduğu kabulüne kaynaklık etmiştir.

*“Eğer biz, vahiyden önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Ne olurdu, bize bir elçi gönderseydin de, şu kötü duruma düşmeden önce ayetlerine uysaydık!”*²⁴³ ifadelerini taşıyan ayetler ise insanların Allah-ü Teâlâ’nın varlığına akılları yoluyla ulaşmalarının mümkün olabileceği ancak beşerî emir ve yasakları bilmeleri noktasında peygamberin ve vahyin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır.

3.1. Eş’arîyye’ye Göre Risâlet

Klasik kelim düşünce çerçevesinde risâlet meselesi hakkında doğru tespitler yapabilmek için peygamberlik ve vahiy olgularını kapsam ve hüküm açısından iki ayrı konu olarak ele almak gerekmektedir. Selefî Eş’arî okuluna mensup âlimler, bu açıdan beşeriyete sunduğu bilgisel içerikler bakımından akliyyât ile sem’iyyât şeklinde bir ayrıma gitmezler. Eş’arîler, hüsûn-kubuh yani iyilik ve kötülük olgularının eşyanın zatında değil, Allah’ın emir ve yasaklarıyla ilişkili olduğu kanısına sahiptir. Bu bağlamda; emredilen şeyler “hasen”, yasaklanan şeyler ise kabih’tir. Bu durumun örnekleri, mensûh edilmeden önce bir şey Allah’ın emri ile hasen olarak değerlendirilmektedir, ama bir nesh edici düzenleme sonrasında onunla amel etmek kabih statüsündedir. Buna göre bir şeyle ilgili hükümde değişiklik olunca, hüküm konusu olan varlığın sıfatında değişme olur, hasen iken kabih olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁴

Bu anlayışa göre insanların sorumluluğu açısından emir ve yasaklardan kaçınmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütün bunların ardından İslam kelim ilmi geleneğinde bütün okullar peygamberlik kurumunun teolojik gerekliliğini farklı ifadelerle onaylamıştır. Eş’arî okulunun söz konusu ifadeyi kullanmakta ortaya çıkan çekincesi, peygamberin olmaması halinde dinin olası ve olanaklı kabul etmelerinden dolayı değil, Allah’la ilgili olarak “gerekli” ifadesi kullanma ya da kullanmama noktasındadır.

²⁴³ Tâhâ, 20/134

²⁴⁴ Ebû Muhammed İbn Fûrek, *Mücerredü Makalati’ş-Şeyh Ebi’l-Hasan el Eş’ari*, thk. Daniel Gimaret (Beyrut: Dâru’l-Maşrik, 1987), 200

Eş'arîlere göre; peygamberlik aklen mümkün ve caizdir. Allah'ın peygamber göndermediği hallerde insanların bir dini teklifinin söz konusu olamayacağını iddia etmektedirler. Çünkü onların yaklaşımına göre din (işitilerek öğrenilebilen, nakle bağlı olan) semîyyat'tır. Kendisine emir ve yasaklar vahiy yoluyla bildirilmediği sürece aklın, dinî olarak bir şeyin vacip olduğuna dair bir karara varması mümkün değildir.

Bundan dolayı da kendisine peygamber gönderilmeyen insanların eylemlerinden sorumlu tutulamayacağı görüşünü savunmaktadırlar.²⁴⁵

Mâtürîdî okulunda, birey kendi yararına olan şeyi tercih etmiş olsa bile, onun söz konusu tercihler kümesinin dindarlıkla aynı kabul edilemeyeceği şeklindedir. Bu yönüyle Eş'arî yaklaşımında dindarlık anlamındaki çözümün, dinde yer bulan emir ve yasakların sınırlarının vahiyle tespit edildiği yönündedir. Bu yaklaşım, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren, kişinin kanuna itaat etmesinden ve kanunsuz davranış göstermesinin iddia edilmesiyle aynı temelden beslenmektedir. Kulların fiilleri yalnızca Allah'ın kudretindedir.²⁴⁶

Kadınların peygamber olup olmadıklarına ilişkin tartışmalar, “Allah kimi peygamber seçeceğini size mi soracaktı, o dilediğini seçmiştir, ” şeklindeki Eş'arî gelenekteki yaklaşımın Kur'ân-ı Kerîm tarafından sunulan perspektifle uyum gösterdiği kabul edilebilir. Gelenekte bu durumun nedenlerine dair ileri sürülen varsayımlar, genel olarak dinin değil, geleneğin zihinlere bir yansımasıdır ve söz konusu algı büyük ölçüde kültürelidir. “Allah'ın kadın nebî gönderdiğini; ancak kadın resul göndermediğine dair kanaatini ifade etmiştir.” Eş'arîler imamın bu görüşüne istinaden bir nedenle büyük ihtimalle, Hz. Mûsa'nın annesi ve Hz. Meryem gibi kimi kadınlara Kur'ân-ı Kerîm'de vahiy edildiğinin bildirilmesini, kadınlardan peygamber gönderilebileceğinin kanıtı olarak değerlendirmişlerdir.²⁴⁷ Konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ise: “Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahiy ettiğimiz erkeklerden (ricâl) başkasını peygamber göndermedik.”²⁴⁸ Ve “Senden önce de, kendilerine vahiy ettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, ehlu'l-zikre (bilenlere) sorun, ”²⁴⁹ ifadeleriyle açıklama yapılmıştır. Eş'arî

²⁴⁵ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Kırk Gece Yayınları, 2010), 3/424

²⁴⁶ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 244

²⁴⁷ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 390

²⁴⁸ Yûsuf, 12/109

²⁴⁹ Nahl, 16/43

okuluna nispet edilmiş olan diğer bir görüş ise onun ayette açık bir şekilde ifade edilen: “Allah’ın sadece erkeklerden peygamber gönderdiği” yönünde de bir görüş taşıdıklarıdır.²⁵⁰

İslam geleneğinde Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımına göre resul ve nebinin aynı veya farklı anlamlarda olduğunu iddia edenler olmuştur. Resul ve nebi ayrımı yapan Eş’arî okuluresulün köle ya da kadın olmasını kabul ermediği gibi, eksik hislere sahip olmasını da onaylamamaktadır.²⁵¹ Nebî ile resulü iki farklı kavram olarak kabul eden Eş’arî kelamcılar, bununla ilgili farklı yaklaşımlar da bulunmuşlardır. Bu çerçevede, resulün nebîye göre daha genel bir anlama sahip olduğunu belirtmişlerdir. Nebînin, Allah’ın vahiy yoluyla belirli bir konu hakkındaki bilgileri bildirdiği insan olarak tanımlamış, nebinin aldığı vahiyleri başka insanlara tebliğ etme yükümlülüğü olmadığı yargısına varmışlardır. İbn Fûrek vahiy almış dört kadın nebînin olduğunu ifade etmiştir. Resulün ise nebîye göre daha genel bir anlam taşıdığı ve kadın resul gönderilmediğini belirtmiştir. O “ırsal” fiilini ele alırken “resul” anlamını kastetmiştir. Ayrıca ona göre her resul nebîdir, fakat her nebi resul değildir.²⁵² Aslında kelamcıların geliştirdiği bu genel özellik bağına göre bütün resullük iddiaları mutlaka risâleti gerektirmekte, bundan dolayı da yeni bir risâlet iddiasını dışlamaktadır. Çünkü risâlet, Hz. Muhammed’den sonra sona ermiştir. Ne var ki tarih, sözü edilen mantıksal çıkarımı dikkate almayan bir çerçevede şekillenmiş ve Bahaîlik gibi grupların ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Ve söz konusu iki kavramı farklı zeminlerde ayırıştırma ihtiyacı ve gayreti gündeme gelmiştir.

Resul ve nebî ayrımı yapan bazı yaklaşımları şöyle ifade etmek mümkündür: “Nebî” kendisine Allah tarafından kitap ve şariat gönderilmeyen elçidir. Buna göre nebinin yükümlülüğü, insanları, önceki devirde ya da yaşadığı çağda şariat ve kitap verilmiş bir resulün dinine davet etmektir. Kendisine bir kitap gönderilmemiş fakat Allah’tan kullara mesaj ileten peygamber olarak kabul edilmiştir. “Resul” ise Allah’ın yeni bir şariat ve kitap gönderdiği kişidir; önceki resullerin şariatını ve kitabını kısmen ya da tamamen geçersiz kılabilir. Nebî Allah tarafından yalnızca müminlere gönderilen elçiyken; resul kâfirleri hak dinine davet etme görevi verilen kişidir. Nebî, Allah tarafından sadece insanlar arasından seçilen elçiyi ifade etmektedir, resul ise meleklerden seçilmiş elçileri ifade etmek için de kullanılmaktadır.²⁵³ Eş’arîlerin yaklaşımına göre resul, Allah tarafından kendisine risalet görevi yüklenen peygamberdir. Halkın da resul tarafından tebliğ edilene uyması ve

²⁵⁰ Vezir Harman, *Hz. Peygamberin Dindeki Yeri* (İstanbul: Hikav Yayınları, 2018), 95.

²⁵¹ İbn Fûrek, *Mücerredü Makalat*, 176.

²⁵² İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî*, 174.

²⁵³ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî*, 174.

ona itaat etmesi emir olunmuştur. Öte yandan nebiye risâleti yayma görevi verilmemiş olması da mümkündür. Yani kendisine tebliğ yapma görevi de verilmeyebilmektedir.

Risâlet konusunda kelimciler tarafından ele alınan temel alanlardan biri de şefaati bahsidir. İslam kelam geleneği içinde bütün Ehl-i Sünnet okulları şefaati kabul etmektedir. Bu konuda bütün okullar uzlaşmış içindedir. Fakat kelimciler arasında şefaatin kapsamı ve imkânları hakkında bir birlik söz konusu değildir. Kelamcılara göre şefaatin, kabul edilen iki şekli birincisi âhirette günahkâr müminlerin günahlarının affedilmesi; ikincisi ise cennetlik olan kişilerin derecelerinin yükseltilmesi için Allah tarafından izin verilmiş kişilerin duacı ve kurtarıcı olarak aracılık yapmaları şeklindedir.²⁵⁴ Mu‘tezile okulu gibi bazı kelimciler, bu konuyu Allah’ın adaleti bağlamında tartışmış ve konunun adaletle ilgili olmaktan ziyade, ilahi lütuf ve rahmet bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Eş‘arî ve Mâtürîdî kelimciler şefaati, kulların âhiret azabından kurtarılması noktasında bir ara formül gibi düşünmüş ve bu çerçevede tartışmıştır. Allah’ın kullarına merhamet etmesinin “birilerinin aracı olmasına” bağlanmış olması, bu algıdaki temel teolojik sorundur.²⁵⁵

Eş‘arîler peygamberlerin peygamberlikten sonra yanlışlıkla büyük günah ve kasten küçük günah işlemeyecekleri görüşündedir.

Peygamberlerin yanlışlıkla küçük günah işlemesi ise ashabımızın çoğunluğu ile Mu‘tezile’nin çoğunluğunun görüş birliğiyle mümkündür. Ancak aşağılayıcı küçük günahlar bunun dışındadır. Bunlar, bir tanenin veya bir lokmanın çalınması gibi fâilini rezil ve sefil duruma düşüren ve onun aşağılık ve asalak olarak görülmesine yol açan günahlardır. Kuşkusuz bunlar, gerek kasten gerek yanlışlıkla olsun kesinlikle mümkün değildir. Sözü edilen görüş birliği, namahreme bakmak ve kavgada alışılmadık kötü sözler söylemek gibi bunların dışındaki küçük günahlar hakkındadır.²⁵⁶

Eş‘arîler peygamberlerin masum olduklarını savunmuşlardır.

Mucizenin peygamberliğe dair bir delil olduğu konusunda kelimciler arasındaki uzlaşının, mucize kavramının tanımından kaynaklandığını söylemek bu açıdan mümkün görünmüyor. İslam kelam geleneğinde mucizenin gerçekleşmesinin risâletin ispatına yönelik olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fakat farklılaşan tarafları da vardır. Bu ayrım mucizeyi diğer harikulâde olaylardan farklılaştırır ve türünün yegânesi yapar.

3.2. Mâtürîdîyye’ye Göre Risâlet

²⁵⁴ Ebu Mansur Abdülkahir el-Bağdadi, *Ehl-i Sünnet Akaidi, Kitabu Usuli’d-Din*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 245, 246.

²⁵⁵ Çınar, “İslâm Kelamı Açısından”, 168.

²⁵⁶ Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, 492

Mâtürîdî âlimleri, risâleti teolojik bilginin değil, ahkâm bilgisinin kaynağı olarak konumlandırmaktadırlar. Kullara adalet ve doğruluğu gösterme, kötülüğün ve yalanın göstergelerini anlatmak bir de anlaşılmayan konuların açıklığa kavuşması amacıyla peygamber gereklidir derler.²⁵⁷ Mâtürîdîlerin yaklaşımına göre aynı anlamda kullanılmakta olan din, iman ve İslâm terimleri kullanılarak belirtilen inanç sahasına ilişkin Allah'ın birliği, varlığı ve sıfatları, ilahî fiiller ve yaratma, irade ve kader konuları, teklif, vahiy iletme ve peygamber gönderme, hüküm ve isimler gibi meselelerde temel ve öncelikli kaynak akıl ve çıkarımdır. İbâdetler, haram ve helaller, dinî hukuk ve buna bağlı cezalar öte yandan ilahî yargılamanın zeminini ve zamanını oluşturan kabir ve âhiret yaşamına ilişkin hususlarla kelimat sistematigi içinde doğrudan bir karşılığı olmayan cin, melek, şeytan, gibi metafizik boyuttaki varlıklar ise aklî delâletin kesin ve tek hükmünden ziyade farklı imkânlarla açık ve çok boyutlu bir mâhiyet taşımaktadır. Bundan dolayı bunlar aklın dışı olmakla beraber doğruluğundan şüphe edilmeyen bir diğer bilgi kaynağı olan vahye dayalı olarak bilinmesi mümkün olan konulara (sem'îyyât) karşılık gelmektedir. Peygamberlik kurumuna olan gereklilik ve kıymet dikkate alınarak bakıldığı zaman ise insanların şahsi ve sosyal hayatlarını sorun yaşamadan devam ettirebilmeleri peygamberler tarafından getirilecek ilke ve normlara bağlı bulunduğundan dolayı insanlar için risâlet olmazsa olmaz bir zorunluluk haline gelir. İnsanların açık ve net bilgiler üzerine şekil verdikleri aklî çıkarımlar aracılığıyla ulaştığı tek yönlü bilgilerin dışındaki ahkâm bilgisine sözü edilen kuvvetli ihtiyaçlar, risâleti ilahî bir fiil olması bağlamında zorunlu kılmaktadır.

Mu'tezile okulunun salâh ve aslah prensibine dayanan ilahî eylemlerin ahlakî zorunluluğu düşüncesiyle örtüşme riskine karşın risâletin vâcip olduğunu ifade etmekten geri durmayan ilk dönem Mâtürîdiyye bilginlerinin aksine geç dönem kimi âlimlerinin Eş'arî okulu yaklaşımını izlemeyi daha güvenilir bir yaklaşım olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Buna benzeyen birçok kelâmî sorunda ortaya çıkan bu tavır farklılığı İslâm düşünce dünyasında etkisini her geçen gün artıran Selefî Eş'arî düşünce (muhafazakâr sünîlik) karşısında geri adım atmak olarak görülebileceği gibi, sözü edilen Mâtürîdîliğin kaynağı niteliğindeki Mâverâünnehir'den kopmak suretiyle batı coğrafyasına taşınmasının neden olduğu olumsuz sonuçlardan biri olarak kabul etmek de mümkündür.²⁵⁸

²⁵⁷ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 275

²⁵⁸ Kılıç Aslan Mavil, "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9 (2017), 76-88.

Risâlete vâcib hükmü vermenin, Cenâb-ı Hakk'ı aklî hikmeti önceleyerek iş yapmakla yükümlü olan bir varlık olarak tanımlamayı gerektirdiği açık bir durumdur. Merkezinde selefi düşüncenin olduğu bir Ehl-i Sünnet tasavvuruna göre aklı naklin önüne koyan buna benzer bir yaklaşımın çok iddialı bir tutum olduğunu söylemek de mümkündür. Mâtürîdîler'in hüsün-kubuh ile ilgili Mu'tezile'ye benzer görüşlere sahip olması, risâlet konusunda da söz konusu iki okulu benzer kanaatlere taşımaktadır. Kendisine ilahi bir mesaj ulaşmamış bir kişi Allah'ı bulmakla mükelleftir demişlerdir. Hiç kuşku yok ki inanç olgusunun aklî bir içeriğe sahip olması, bundan dolayı kendilerine peygamberlerin davetinin ulaşmadığı kişilerin Allah'a imanla mükellef kabul edilmesinin, Mâtürîdî düşünce dünyasında dinî teklifin risâletle ortaya çıkan bir süreç olmadığını göstermektedir. Ne var ki Mâtürîdî okulunda hüsün-kubuh, risâlet ve teklif ilişkisiyle ilgili kapsamlı bir değerlendirmeye gidebilmek için çerçevesi daha geniş araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Doğal olarak Allah'a imanı vahiyden önce aklî bir zorunluluk olarak gören Mâtürîdîliğin benzer şekilde risâleti de zorunlu kabul etmesinin arka planında, dinî yaşamda inançlar (felsefi kanaat) ile ritüel ve ameller (pratik) arasında bir kopmaya fırsat vermeme, şeriatın önce ve sonra gibi bir ayrıma giderek seküler alan bırakmama ile akıl ve nakli birbirlerini tamamlama görevlerine sahip unsurlar olarak bütün insanlık tarihinde her zaman bir arada düşünmek gibi amaçlarının yattığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.²⁵⁹

Mâtürîdî, peygamber ya da vahiy gönderilmeden insanların sorumlu tutularak cezalandırılmasının sadece akıllarına gelmesi mümkün tüm kuşkuların giderilmesi ve bir mazeret sunamayacakları biçimde bütün taraflarıyla aklî delilin ortaya konulması durumunda gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Taftazani'ye göre Allah'ın peygamber gönderme sebebi, dini ve dünyevi meselelerde insanların anlayamadıkları durumlara açıklık getirmektir.²⁶⁰ Dinler tarihine bakıldığında da bu durumun gerçekleştiği görülecektir. Çünkü tevhiid ilkesini delilleri eğer insanlara önceden ulaştırılsaydı, onları dine davet eden peygambere: "Siz de kimsiniz? Bize sizi kim gönderdi?" şeklinde sorular sormaları gerekirdi. Tebliğe muhatap olanlarının bu tarzda soruşturma yapma gereği duymamaları, aklî delillerin kendilerine daha önceden sunulduğunu, ulûhiyet ve nübüvvetle ilgili bazı çıkarım yapmalarını sağlayacak öncüllere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber gönderilmeden hiç kimseye azabın söz konusu olmayacağını belirtmesi²⁶¹ ise Mâtürîdîler'de peygamber gönderilmediği durumlarda da Allah'ı bilme ve

²⁵⁹ Mavil, *Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvet*, 77.

²⁶⁰ Taftazânî, *Kelam ilmi ve İslam Akaidi*, 293-295

²⁶¹ el-İsrâ, 17/15

genel ahlâk ilkelerine göre yaşamak konusunda insanların yükümlü olduğunu; ancak onun bir bütün olarak her şeyi ihata edemeyeceği dolayısıyla peygambere ihtiyaç duyulacağı düşüncesindedir. Ayrıca Mâtürîdî, peygamber göndermeyi, emir ve yasakların ikamesi için gerekli görür, peygamberliğin sabit olduğunu da bir olgu olarak kaydeder. Bu durum peygamberliğin ve ilahi vahyin, ekoller açısından temelini oluşturur. Peygamberlik Allah'ın kullarına gösterdiği rahmet ve lütfun genişliğine işaret etmektedir. Söz konusu açıklama sonrasında Mâtürîdî: “bilgiye konu olmaları bakımından nesne ve olayları:

- 1) Duyuların gözlemi yoluyla bedîhî olarak bilinenler;
- 2) Düşünce ve nazar (gözlem) yoluyla idrak edilip farkına varılanlar;
- 3) Sadece haber verme ve bildirme vasıtasıyla bilinenler” olarak üçe ayırmaktadır.²⁶²

Mâtürîdî, risâletin gerekli olduğu ve olanaklarına ilişkin tartışma öncesinde evrende bir varoluş halinin değil, yaratma halinin olduğunun belirlenmesi gerektiğini, ancak daha sonra yaratıcı olarak Allah varlığının ispat edilmesinden sonra da peygamber göndermenin gereklilik durumuna ve olanaklarına dair tartışmanın yapılabileceğine işaret etmektedir.²⁶³

Mâtürîdîler; insanların, peygamber gönderilmediği hallerde de Allah'ı bilmek ve genel ahlâk ilkelerine uymak konusunda sorumluluk sahibi olduğunu; fakat bir bütün olarak onun her şeyi çevreleyemeyeceğini, bundan dolayı da peygambere ihtiyaç olacağı düşüncesiyle diğer okullardan farklılaşmaktadırlar.²⁶⁴ Bu durum risâletin ve vahyin, söz konusu kelim okulları açısından temelini oluşturmaktadır.

Birey, kendisinin yararına olanı bütün durumlarda tercih etmiş olsa bile, onun söz konusu tercihler kümesinin dindarlıkla eşit kabul edilemeyeceği, bu okul içinde tedirginliğe neden olan şeydir. Bu yönüyle Eş'arî tezinde dindarlık anlamındaki çözümün, dinin emirlerinin ve yasaklarının sınırlarının vahiyle tespit edildiği yönündedir.²⁶⁵

Kelam âlimlerinin genel kanaatine göre “Allah'ın maslahatı bakımından peygamber göndermek vacip değil, caizdir, kulların maslahatı bakımından ise vaciptir, ” şeklinde ifade edilen farklı iki bakış açısının neden olduğu bir ihtilaf da bulunmaktadır. Ancak bu, aslî bir tartışma değildir, lafzî bir tartışma seviyesindedir. Her iki yaklaşım da zâtî itibarıyla Allah'ın hüküm ve fiilinde zorunlu değil isteğe bağlı olduğu, peygamber gönderme durumunun

²⁶² İmam Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu-Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010), 8/243

²⁶³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 247

²⁶⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 252-253.

²⁶⁵ İbnFûrek, *MücerradüMakâlâtî*, 285.

gerçekleşmesi olanaksızdeğil, kulların maslahatı bakımından ilahi bir lütuf ve zorunlu bir gereksinimi olduğu konusunda ittifaka varmışlardır. Allah'ın fiili sıfatlarına ilişkin îtikadî sorulara çözüm yolunu Eş'arîler Allah'ın mutlak kudretini, Mu'tezile adaletini, Mâtürîdîlerise hikmetini vurgulayarak aramışlardır.²⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm tarafından sunulan perspektife göre vahiy almak, peygamberin temel hususiyetlerinden biri değildir. Çünkü peygamber olmamalarına karşın kendilerine vahiy edilen kişilerden de söz edilmektedir.²⁶⁷ Peygambere gelen vahyinin ayırıcı niteliği, peygamber gelen vahyi alması halinde bu vahyi tebliğ etmeye memur olmasıdır. Durumun böyle olması, “peygamberlere tebliğ etmeye zorunlu olmadıkları vahiylerde verilmiş midir” sorusunu akla getirmektedir. Peygamber mutlak suretle vahiy almaktadır, vahiy alınmadan peygamber olunması kurumun doğası itibarıyla imkân dahilinde değildir. Çünkü peygamber olduğundan onun haberdar edilmesi gerekmektedir. Ne var ki öte yandan vahiy alan herkesin de peygamber olmaması gibi bir durum söz konusudur. Bu bağlamda peygamber olanla peygamber olmayan arasındaki fark, vahyin niteliği noktasındadır, demek mümkündür.²⁶⁸ İki vahiy ile ilgili bilinen fark, tebliğe memur edilmek ve memur edilmemek arasındaki farktan ibarettir. Nitekim açıkça ifade edilmemekle birlikte Mâtürîdî de vahyin tek başına peygamberlik iddiasında yeterli olmadığı kanaatinde; vahyin bir mucize gibi olağandışı bir fiille desteklenmesi gerektiğine kanidir.²⁶⁹

Kadınların peygamber olup olmadıklarına dair tartışma, Eş'arî okulun “Allah seçeceği peygamberi size mi soracaktı, o istediğini seçmiştir” ifadelerini içeren okumanın Kur'ân-ı Kerîm'in sunduğu perspektifle uyumlu olduğunu varsaymak mümkündür. Gelenekte bunun nedenlerine dair ileri sürülen varsayımlar dinden ziyade, geleneğin zihninin bir yansımasından ibarettir ve bu algı büyük ölçüde kültürelidir.²⁷⁰

İsmet sıfatı ile ilişkili olarak kelamcılardan bazıları “peygamberler, vahyin gelmesinden sonra muhafaza edilmiştir derken; bazıları da onların vahiyden önceki yaşamlarında da günahattan muhafaza edildiğini söylemektedir.²⁷¹ Mâtürîdî, peygamberlerin küçük günahlar ile olan ilişkilerini, şefaitle ilişkilendirmek suretiyle hikmet ilkesiyle bağını kurmuştur. Mâtürîdî, peygamberin ilkesel olarak masum olduğunu, ondan başka teklif yöneltilmiş olan

²⁶⁶ Vezir Harman, “Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/13 (2017), 51.

²⁶⁷ Meryem, 19/16-34; el- Kasas, 28/7

²⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, *Vahiy ve Peygamberlik* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 357

²⁶⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 254.

²⁷⁰ İbnFûrek, *Mücerredü Makalat*, 176

²⁷¹ Akçay, “*Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri*”, 1-33.

diğer hiçbir varlığın masum olmadığını dile getirmiştir. İsmet, emri yerine getirmesi ve yasaktan kaçınması için kişinin koruma altına alınması demektir. Günahlardan korunuş olması sınava tabi olmasına engel değildir.²⁷² Allah, emir, nehiy ve yasaklarını kullarına tebliğ etmek, onlara kurtuluş yolunu işaret etmek ve örnek şahsiyetler olmaları için gönderdiği elçilerini insanlardan seçmiştir. Allah-ü Teala dünyada yaşamakta olan ve kendilerine peygamberler tarafından mesaj iletecek kitlenin insan olmasını açıklamıştır.²⁷³

Mâtürîdî, kavramların etimolojik temelini esas alarak şu şekilde bir ayırıma gitmiştir; kendisine tebliğde bulunmak amacıyla değil kendi nefsi için vahiy edilmiş olana nebî, tebliğ etmesi, bildirmesi için kendisine vahiy edilmiş olana ise resul denir demiştir. Bu bağlamda, kendisine haber verilen nebî, tebliğ etmesi için kendisine bir mesaj verilen ise resuldür. “Peygamberliğin kesbî (sonradan kazanılmış, doğuştan olmayan) olmaktan ziyade, vehbî (Allah'ın ihsanıyla olan, doğuştan) olduğu konusuna vurgu yapan kelimcilerin, onlar hakkında fazilet sıralaması yapma gayretine girmeleri büyük olasılıkla “*onlardan bazılarını bazılarına üstün kıldık*”²⁷⁴ anlamına gelen Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinden kaynaklıdır. Ne var ki bu konu tartışılırken özellikle Mâtürîdî âlimleri, Hristiyanlara karşı Hz. İsa ile diğer peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin büyüklüğü üzerinden tartışmıştır. Bu durum ise tartışmacıları “daha büyük mucize gösterenin makamı daha yücedir” şeklinde ifade edilebilecek bir reaksiyona neden olmuş ve bu yönde iddiaları içeren metinlerin alanda yaygın hale gelmesine imkân sağladığı gözükmetedir.

Mâtürîdî okulu, peygamberin karşı karşıya olduğu tabloyu betimleyerek erkek olmanın peygamber olma şartlarından biri olduğunu ileri sürmektedir.²⁷⁵ Öte yandan Mâtürîdî bu konuda, ayette yer alan “ricâl” terimini en başta insan türünü işaret eden bir kavram olarak değerlendirerek, toplumlara gönderilecek elçilerin melek ya da cin değil, insan olabileceğine vurgu yapmaktadır. Mâtürîdî okulu, “ricâl” kavramının peygamberin “erkek” olması şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiş görünmektedir. Bu okula göre; zorlu bir görev olan peygamberlik, erkekler için daha uygun bir görev olarak görülmüştür.²⁷⁶ Mâtürîdî okulu kelimcileri, kadınlara göre erkeklerin daha güçlü olduğunu kabul etmiş ve bu ağır görevi ifa etmek için kadınların uygun olmadıkları ön kabulüyle kadın peygamber gönderilmesinin

²⁷² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’ân*, 252

²⁷³ el-Bakara, 2/151; Âl-i İmrân, 3/ 144- 164; et-Tevbe 9/128

²⁷⁴ el-Bakara, 2/ 253

²⁷⁵ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni ilmi Kelam*, nşr. Sabri Hizmetli (Ankara: Umran Yayınları, 1981), 72

²⁷⁶ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, 111

tercih edilmediğini ifade etmişlerdir. Ne var ki söz konusu yorumların teolojik olmaktan ziyade, kültürel yorum olma niteliği taşıdığını da ifade etmek gerekmektedir.²⁷⁷

Ehl-i Sünnet kelim âlimleri Hz. Muhammed'in insanlık için gönderilen son peygamber olduğuna inanmayı zarûrât-ı dîniyye'den saymışlardır. Onlara göre risâlet Allah vergisidir. Allah'ın rahmeti ve manevi bir lutuftur. Bu makamı Allah kimi dilerse ona verir.

3.3. Peygamberlerin Genel Özellikleri

“Ulaştırmak, haber almak ve Allah ile insanlar arasında elçilik yapmak gibi anlamlara gelen peygamberlik kurumu İslam itikadının en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtildiği üzere Yüce Allah tarih boyunca, insanoğluna hakikati ve iyiliği anlatması için peygamberler göndermiştir. Peygamber kavramı tezde anlamlarını açıkladığımız “nebi, resul” kelimeleri yerine kullanılan Türkçeye Farsçadan geçen “haber” anlamındaki “peygam/peyam” ve taşıyan manasındaki “ber” den oluşturulmuştur.²⁷⁸ Peygamber Allah'ın elçilik, tebliğ göreviyle kullarına gönderdiği Allah tarafından seçilen kimsedir.

Peygamberler dinin anlaşılmasında ve hayata geçirilmesinde vazgeçilmez önderlerdir. Çünkü insan beden yönüyle maddi olduğu kadar, ruhi, manevi hissiyata da sahip bir varlıktır. Bu yüzden insanın, Allah ile iletişimde, dinin emir ve yasaklarının açıklanmasında muhakkak bir yol göstericiye ihtiyacı vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah “*Allah Peygamberlik görevini kime vereceğini hakkıyla bilendir*” buyurmuştur.²⁷⁹ Yani bizzat Allah tarafından seçilmiş son derece yüksek ahlaki vasıflara sahip kişilerdir. Peygamberler zühd ve takva sahibi uhrevi işlerinde olduğu gibi sosyal ve dünyevi işlerinde de güzel ahlak sahibi örnek kişilerdir. Bu makama ancak Allah'ın dilediği kişiler geçebilir. Yani peygamberlik kesbî değil vehbîdir.²⁸⁰

Peygamberlerin Beşer Oluşu: Peygamberin bir model olması, muhatapları tarafından kabul görmesi gönderildiği varlığın cinsinden olmasını gerektirmiştir. Çünkü bu onları anlaması, tebliğ ve tebyîn faaliyetini gerçekleştirebilmesi için çok önemlidir. İnsanüstü olan melek vb. bir varlığın sınırlı yaratılmış olan insana örnek olması düşünülemez.

²⁷⁷ Çınar, “İslâm Kelâmı Açısından Nübüvvet Kurumuna İlişkin Çağdaş Bir Yaklaşım,” 165

²⁷⁸ Süleyman Uludağ, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 185

²⁷⁹ el-En'am 6/124

²⁸⁰ Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi*, çev. Kemal Kuşçu (İstanbul: İrfan Yayınları, 1976), 88

Kur’ân-ı Kerîm’in peygamber için “kendi nefislerinden olan” ifadesini kullanması da bu durumu açıklamaktadır.²⁸¹ Peygamberin insan cinsinden gelmesini yadırgayan müşrikler “bize melek gönderilseydi veya Rabbimizi açıkça görseydik gibi bahaneler öne sürmüştür. Yüce Kur’ân-ı Kerîm ise:

---“Bir de peygambere bir melek indirilse de görsek ya diyorlar. Eğer böyle bir melek indirseydik iş bitirilmiş olur sonra da tövbeleri için kendilerine göz bile açtırılmazdı. Eğer peygamberi bir melek yapsaydık yine onu bir adam şeklinde gönderirdik de düşmekte oldukları şüpheye onları yine düşürürdük.”²⁸²

Diyerek cevap vermiştir. Allah peygamberleri insanlar arasından seçmekle insanlara kolaylık olmasını dilemiştir.

Kur’ân-ı Kerîm “Ben ancak sizin gibi bir beşerim” ve “Biz onları yemek yemez birer ceset kılmadık ve onlar ölümsüz de değillerdir”²⁸³ ifadeleriyle peygamberlerin de ölümlü varlıklar olduğuna dikkat çekmiş, ilahlaştırmalarının da önü kesilmiştir. Yahudilerin Hz. Üzeyir’i, Hristiyanların Hz. İsa’yı tanrının oğlu olarak kabul etmesi²⁸⁴ eleştirilmiş peygamberlerin de yalnız Allah’ın kulu oldukları hatırlatılmıştır. Onların da yiyip içtikleri, çarşıda dolaştıkları ifade edilmektedir.²⁸⁵ Peygamberler kendilerine aşırı insanüstü vasıflar verilmesini istememiş ve kavimlerini bu konuda uyarılmışlardır.

Yine peygamberlerin kendi kavimlerinin dilleriyle gönderilmesi de Allah’ın bir lütfudur. “Allah’ın emirlerini onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”²⁸⁶ “Biz bu Kur’ân’ı yabancı bir dil ile ortaya koysaydık derlerdi ki: Ayetleri uzunca açıklanmalı değil miydi? Bir Arap’a yabancı bir dille söylenir mi?”²⁸⁷ ayetiyle insanların itiraz gerekçesini ortadan kaldırmıştır.

Peygamberlerin Örnek Hasletleri: Peygamberlerin üstün ahlaki hasletlere sahip olmaları onların risâlet görevleriyle yakından alakalıdır. Davranışlarında içten, samimi, ihlâslıdır. Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı uman Allah’ı çokça zikreden kimseler için onlarda güzel bir örnek vardır.²⁸⁸ ayetinde de açıkça peygamberler insanlara bir model olarak gösterilmiştir.

²⁸¹ el-A’raf, 7/35

²⁸² el- En’am, 6/8-9

²⁸³ Âl-i İmran, 3/144

²⁸⁴ et-Tevbe, 9/30-31

²⁸⁵ el-Furkân, 25/20

²⁸⁶ İbrâhim, 14/4

²⁸⁷ el-Fussilet, 41/44

²⁸⁸ el-Ahzâb, 33/21

Peygamberler her türlü zorlukta dahi görevlerini yerine getiren son derece sabırlı ve azimli insanlardır. Yüce Allah'ın Hz. Peygamber için “inanmıyorlar, “mü'min olmuyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin” demesi üstün çabasına örnektir.²⁸⁹ Yine Hz. Eyyûb'un başına gelen belalar ve sıkıntılar noktasındaki sabrını övmüş ve ne güzel bir kuldur demiştir.²⁹⁰

Eyyûb'u da an. Hani Rabbine “Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün” diye niyaz etmişti.²⁹¹ Bunun üzerine biz tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.²⁹²

Yine Hz. Yâkub çok sevdiği oğlu Yusuf'un kanlı gömleğini gördüğünde artık bana düşen güzel bir sabırdır”²⁹³ diyerek musibetlere karşı nasıl davranılması gerektiğini öğretmiştir.

Allah onları insanlığa uyarıcı ve müjdeleyici olarak göndermiş vahyi ile de desteklemiştir.²⁹⁴ Nankörlük Allah'ın hoşnut olmadığı bir haslettir. O rızasını isteyen kullarına” *Bana şükredin sakın bana nankörlük etmeyin buyurmuştur.*²⁹⁵

Hız. Peygamber çok fazla ibadet ederdi. Bir Hadis-i Şerif'te: Hız. Âişe “Ey Allah'ın Resulu geçmişte ve gelecekte işlenmesi muhtemel bulunan günahlarını Allah Teâlâ bağışladığı halde, niçin bu kadar yoruluyorsunuz? Diye sordu.O'da Rabbime şükreden bir kul olmayayım mı diye cevap verdi.²⁹⁶ Şükürün 3 çeşidi vardır. Dilin şükürü, kalbin şükürü bedenın şükürdür. Kalbin şükürü, rızkı verenin Allah olduğunu bilmektir. Dilin şükürü, Allah'ın verdiği nimeti zikrederek O'na hamdetmektir. Bedenin şükürü ise Allah'ın yasakladıklarından uzak durup, emirlerine uymaktır.²⁹⁷

Nitekim tevekkül etmek de bize peygamber öğretisidir. Allah, kulun üzerine düşen çalışmayı yaptıktan sonra kendisine dayanıp güvenmelerini istemiştir. Hız. İbrâhim Allah'ın emriyle eşi Hâcer ve oğlu İsmâil'i çöl olan Mekke'ye bırakmış, ancak duayı ve yalvarmayı elden bırakmayıp ve Rabbine dayanıp sarılmıştır. “ *Rabbim ben çocuklarımdan bazısını senin kutsal evini yanında ekin bitmez bir yere yerleştirdim. Rabbimiz namazı dosdoğru kılmaları*

²⁸⁹ el-Kehf, 18/6

²⁹⁰ Sâd, 38/44

²⁹¹ el-Enbiyâ, 21 /83

²⁹² el-Enbiyâ, 21 /84

²⁹³ Yûsuf, 12/18

²⁹⁴ en-Necm, 53/56; el-Fâtır, 35/23-34

²⁹⁵ el-Bakara, 2/152

²⁹⁶ Müslim, Sıfatül Münafikin, 81

²⁹⁷ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları, 1992), 309

için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”²⁹⁸

Mucize peygamberlerin genel özellikleri arasında yer alır. Çünkü her peygamber mucize göstermiştir zira Kur’ân-ı Kerîm pek çok peygambere mucizeler verildiğini ifade eder. Mucizeler sadece peygamberlere has bir olgudur. Mucize peygamberlerin elinde cereyan eden ve alanında uzman kişilerin bile güç ve kudretinin ötesinde öğrenilme yoluyla da ortaya konulması imkânsız olan harikulade olaylardır”²⁹⁹ Mucizeler peygamberliği ispat eden, bir beşerin benzerini getirmekten aciz kaldığı olağanüstü olaylardır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu tür olaylar “ayet” olarak isimlendirilir. “ Ayetlerimizi yalanladılar bunun üzerine Allah onları günahları nedeniyle yakalayiverdi”³⁰⁰ şeklinde geçmektedir. Mucize gösterebilme peygamberlere Allah tarafından verilen bir güç ve peygamberlik delilidir. Mucizeye ilk kısımda genişçe yer verdiğimiz için burada kısaca değinmekle yetindik.

3.3.1. Peygamberlerin Sıfatları

Yüce Allah peygamberleri, akıllı zeki, üstün ahlaklı olmaları gibi bir takım üst düzey niteliklere sahip kılmıştır, insanları dini konularda eğitmek ve onlara önderlik yapmak için Allah onları görevlendirmiştir.

Peygamberlerde bizim gibi oturup kalkar, yemek yer, gezer ve evlenirler. Bu cihetle insani yönden aramızda fark yoktur, fakat onlar Allah tarafından seçilmiş, en sevgili kullardır. Haset etmek yalan söylemek gibi kötü huy ve hasletlerden hiçbiri onlarda bulunmaz. Peygamberlerde bulunması gereken bir takım sıfatlar vardır. İsmet, tebliğ, emanet, sıdk ve fetânet peygamberlerde zorunlu olarak bulunması gereken sıfatlardandır. Peygamberlerin sahip oldukları bu sıfatları ele alarak kısaca açıklamaya çalışacağız. Bu sıfatları bilmek, nübüvvete iman hususunda çok önemli bir yere sahiptir, çünkü bu sıfatlar peygambere inanmayı ve davetine icabet etmeyi gerekli kılan özelliklerdir.

3.3.1.1. Sıdk

²⁹⁸ İbrâhim, 14/37

²⁹⁹ Mâtürîdî, *Kitabut Tevhid*, 189

³⁰⁰ Âl-i İmran 3/11

“Sıdk” kavramı, doğruyu söylemek, gerçeği dile getirmek, içtenlik, hak ve hakikatli olmak anlamındaki “s-d-k” fiilinin mastarıdır.³⁰¹“Sıdk” kelimesi terim olarak hükmün olaya uygun olması demektir. Peygamberler için kullanıldığında ise onların vahiy ve nübüvvet hakkındaki sözlerinin gerçek olduğunu ve asla yalan söylemediklerini ifade etmek için kullanılır. Sıdk peygamberlerde bulunması gereken bir kavramdır ve vahye itimat için bir zorunluluktur.

Peygamberler vahyi aldıkları gibi tebliğ etmişlerdir. “Allah’a karşı yalan uydurandan veya Onun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim biri olabilir mi? ayetinde ve *“Eğer peygamber kısmen dahi söylediğimiz sözleri uydurarak bize isnat etseydi, onu kısıkrak yakalar ve şah damarını koparırdık da, sizden hiç kimse buna engel olamazdı.”*³⁰²âyetinde de belirtildiği gibi Allah peygamberlerinden bu konuda dikkatli ve duyarlı olmalarını istemiştir.

Sıdk vasfı peygamberlerde fitri olup; hiçbir peygamberde bunun zıddı olan “kızb” yani yalancılığın olması düşünülemez.³⁰³ Dürüstlük, doğruluk her insan için istenen bir özelliktir, bu sıfatın peygamberde olması ise vaciptir. Zaten topluma önder ve örnek olan bu kişilerin yalancılık gibi meziyetlerinin olması beklenemez. Örneğin Hz. Muhammed gönderildiği toplumda peygamber olmadan önce de güvenilirliği ve doğruluğu ile şöhret bulmuştu. Onun söz ve davranışları ile çevresindekilere güven vermesi ilahi mesajın tebliğine uygun zemini hazırlamış, peygamberliğine olan itimadı kolaylaştırmıştır. Genel olarak bütün peygamberlerin güvenilir oldukları hem ayetlerle sabittir, hemde yaşadıkları toplum itibarıyla kabul görmüştür. Güvenin olmadığı yerde hayat devam edemez. Kişilerin, sağlıklı bir şekilde hayatlarına devam etmesi ve toplumun mutluluğa ulaşmasında doğruluğun rolü çok büyüktür. *“Size Rabbimin vahiy ettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir elçiyim”*³⁰⁴ ayeti gerek peygamberlerin doğru sözlü olduğunu ve gerekse tebliğlerinin eksiksiz ve yalansız olduğunu ortaya koymaktadır. Peygamberler insanların en doğru en dürüst olanıdır. Doğruluk, dürüstlük sadakat onlar için vaciptir. Peygamberler için doğruluk, görevleri itibarıyla büyük önem taşımaktadır, çünkü onlar aynı zamanda vahyin uygulayıcısı konumundadır ve bu doğruluğu ihlal edecek her türlü uygunsuz davranıştan kaçınmış, korunmuşlardır.

³⁰¹ İbn Manzûr, *Lisanül Arab* “sıdk”.

³⁰² Yûnus, 10/17; el-Hakka, 69/44-47

³⁰³ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 592

³⁰⁴ el-Â’raf, 7/68

“Şüphesiz ki Allah’tan başka daha doğru sözlü olan kimdir?”³⁰⁵ Allah, en doğru sözlerin kendisine ait olduğunu söylemiş, peygamberlerine de doğruyu vahyetmiştir. Allah’ın kelamı en doğru ve en güzel sözlerdir, bu yüce makamın elçilerinin de doğru sözlü olmaları bunun tabii bir sonucudur. Peygamberlerin vahiy olarak ifade ettikleri her söz, doğru ve hakikattir.

Emânet sıfatı ile yakın ilişkili olan sıdk sıfatı, vahyin yalan, uydurma veya başka birinden aktarma olmadığını ortaya koymak içindir. Bu nedenle peygamberlerin mesajları, şiir, büyü, kehanet, kuruntu değil bizzat Allah’tan gelen bir vahiydir. “Allah’a karşı yalan uydurandan veya O’nun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim biri olabilir mi?”³⁰⁶ ayeti itibariyle de Yüce Allah peygamberlerini yalanlayanları ikiyüzlü ve yalancı olarak nitelemiştir.

Sonuç olarak, en basit fenlerde, en basit işlerde bile üstada, rehberine muhtaç olan biçare insanlar, nasıl olurda ilahi bir ilimde, en mühim bir konuda, gayb âlemine ait gerçeklerde, bir rehberine ihtiyaçtan kendilerini uzak görebilirler.³⁰⁷

3.3.1.2. Emânet

“E-m-n” kelimesinin asıl anlamı, gönül huzuru ve korkunun bertaraf edilmesidir. “Emn” ile emânet birer mastardır.” Emânet” kavramı “emin, doğru, güvenilir olmak, güvenmek” anlamlarına gelen “emniyet, barış, güvenlik, korkusuzluk, emin olmak, huzur, sükûn” anlamlarıyla korkunun zıddıdır.³⁰⁸

Emânet; eminlik güvenilirlik, dürüstlük manasındadır. İman insanın Hakka boyun eğişini ifade eder, inanmak demektir. Buda üç unsurun bir arada bulunmasıyla mümkündür. Kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların buna uygun amel işlemeleridir. Çünkü Mü’min; içtenlikle inanan, güven veren, gönülden benimseyen, kimse demektir.³⁰⁹ Mü’min olan kimsenin söylediği ve inandığı şeyler eylemlerine de yansır, ona uygun bir yaşayışla hareket eder.

Emânet güvenilir olmak demektir ve peygamberlerde olması gereken sıfatlardan biridir. Güvenilir olmak demek kendisine emânet edilenleri en güzel şekilde korumak, sahibine tam bir şekilde ulaştırmaktır. Peygamberlerin tümü de bu husus doğrultusunda Allah’tan aldıkları vahiyleri eksiksiz bir şekilde insanlara bildirmişlerdir.

³⁰⁵ en-Nisâ, 4/87

³⁰⁶ Yûnus, 10/17

³⁰⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2003), 38

³⁰⁸ İsfahâni, *Müfredât*. 98-101

³⁰⁹ İsfahâni, *Müfredât*. 98-101

Peygamberler kavmine “*Bakın ben size gelen güvenilir bir elçiyim*”³¹⁰ diyerek kesin ve güvenilir olduklarını vurgulamışlardır. Bu söylemle elçi hem kendisinin Allah tarafından gönderildiğinden emindir hem de bu söz muhatabına güven vermesi açısından önemlidir.

*“Allah’ın kendisine farz kıldığı bir şeyi yerine getirmede peygamber üzerine hiçbir güçlük yoktur. Daha önce gelip geçen ümmetlerde Allah’ın bir sünnetidir. Allah’ın emri, takdir edilmiş bir kaderdir. Ki onlar (peygamberler) Allah’ın risaletini tebliğ edenler, O’ndan içleri titreyerek korkanlar ve Allah’ın dışında hiç kimseden de korkmayanlardır. Hesap görücü olarak Allah yeter.”*³¹¹

ayetinde de bahsedilen husus gelmiş geçmiş bütün peygamberler sadece Allah’tan korkmuşlar, başka hiç kimseden korkmamışlardır.

Onlar zor durumlarda dahi vahyi ulaştırmaktan vazgeçmemiş, kendilerine duyulan güveni sarsmadan en güzel şekilde ortaya koymuşlardır. Yüce Allah Hz. Peygamberle ilgili “*O Peygamber nefsinden bir şey konuşmaz, ancak kendine vayhedileni söyler*”³¹² ayetiyle de bütün peygamberlerin rotasını belirlemiştir.

Sonuç olarak peygamberlerde ihanet ve hıyanet bulunmaz³¹³ onlar toplum içinde güvenilir şahsiyetlerdir. Hz. Muhammed risâletten önce Mekke’de El-Emîn lakabıyla anılıyordu, insanlar kıymetli eşyalarını bile ona emanet edebiliyorlardı. Hz. Muhammed’te bu vasfın bulunmasının, risâlet görevini ifa ederken insanların ona inanmasında büyük rolü vardır.

Münafıklığın belirgin özelliklerinden biride güvenilir olmamaktır. Bu yüzden Yüce Allah emânet vasfına diğer insanların da sahip olmasını istemiştir. Emânet edilenler bir eşya, kıymetli bir şey olmayabilir söz de bir emanettir. İnsanlarla iletişim kurarken sarfettiğimiz cümleleri veya işittiğimiz her şeyi emanet bilinciyle taşımamız. Toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde yürüebilmesi bu ahlakî erdemin olmasıyla mümkündür. Aksi halde bir toplumda güven olmazsa kaos ortamı hakim olur ve buda insan hayatını çekilmez kılar.

3.3.1.3. Tebliğ

“Tebliğ” kelimesi; ulaşmasını sağlamak, götürmek, iletmek, bilgilendirmek, anlamındaki “b-l-ğ” kökünden tef’il babının mastarıdır.³¹⁴“Duyurmak, bildirmek” anlamlarına

³¹⁰ eş-Şuarâ, 26/125

³¹¹ el-Ahzab, 33/38-39

³¹² en-Necm, 53/3-4

³¹³ Âl-i İmran, 3/163

³¹⁴ Muhammed Alies-Sâbuni, *Kuran’ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev. Suat Cebeci – Bilal Delice (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 2022), 63

gelmektedir. Terim olarak, peygamberlerin vahiy ile Allah'tan aldıkları ilahi hükümlerin hiç birini saklamadan, eksiltmeden ve herhangi bir eklemeye bulunmadan aynen insanlara iletmesine denir.³¹⁵

Peygamberler aynı zamanda ilahi vahyi bildiren, açıklayan tebliğ eden anlamında mübelliğdirler. Bu görev sadece peygamberlere hastır ve vaciptir.

İnsanların dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşması, fikrî ve ahlaki olgunluğa erişmesi, tebliğ ve ilahi vahiyle mümkündür. Peygamberler Allah'ın din ve ahkâmını insanlara tebliğ etmişler ve inanmayan inkarcılara karşı harikulade çaba göstermişlerdir. Allah'ın emirlerine itaat edip uyanları cennetle müjdelemişler, itaat etmeyip inanmayanları ise cehennemle uyarılmışlardır. Zira peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olduğunu Yüce Allah Kur'an'ı Kerîm'de vurgulamıştır. *“Bu Kur'an, Rahman ve Rahim olan Allah'ın katından indirilmiştir. Bilmek isteyenler için ayetleri apaçık hale getirilmiş ve Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler”*.³¹⁶

İlahi emirleri muhataplarına tebliğ edip açıklamak, ahiret hayatının mutlaka geleceğini vurgulayıp cennete girmeye vesile olacak olan davranışları tanıtmak ve bu davranışları bizzat uygulayarak insanlara örnek olmak peygamberlere ait görevlerdendir.

Kur'an-ı Kerîm, insanları, var oluşun ve hayatın anlamını düşünmeye davet eder. Hak ve batılı insanlara tanıtip hak olanların benimsenmesini batıl olanların ise terk edilmesini ister.

Tebliğ duyuru, bildiri demektir. Peygamberler tebliğ görevini yerine getirirken her türlü zorluğa göğüs germiştir ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştır. *“Ey peygamber! Rabbin tarafından sana indirileni tamamen tebliğ et. Eğer tebliğ görevini tam olarak yapmazsan Allah'ın elçiliğini tam olarak yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüpheli yok ki Allah kâfirlere muvaffakiyet vermeyecektir”*³¹⁷ ayetinden de anlaşılacağı üzere Kur'an'da peygamberlere tebliğ etmeleri emredilmekte, görevlerinin tebliğ olduğu vurgulanmaktadır. Ve aynı zamanda tebliğ görevini yerine getirmek peygamberlik görevini yerine getirmekle eşdeğer olarak kabul edilmiştir.

Peygamberler ilahi mesajı Allah'tan aldığı şekliyle insanlara ulaştırmak zorundadır. Onlar Allah'tan aldıkları vahyi gizleme, nakletmeme hakkına sahip olmamakla birlikte onların insanları baskı ve zorla hak yola iletme gibi bir üslupları da yoktur. Kur'an insan

³¹⁵ İsfahâni, *Müfredât*, 167-168; İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 637.

³¹⁶ el-Fussilet, 41/1-4

³¹⁷ el-Mâide, 5/67

özgürlüğüne önem vermiş, peygamberlerin ilettikleri tebliğ mesajını kabul edip etmemeyi insanın kendi iradesine bırakmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *“Ve biz size açıkça tebliğ etmekten başka bir şeyle mükellef değiliz.”*³¹⁸ *“Sen onlar üzerinde zorba değilsin”*³¹⁹ *“Sen onları hiçbir şekilde zorlayamazsın”*³²⁰ *“Peygamber'e düşen sadece tebliğdir”*³²¹ *“Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır.”*³²² *“Ve deki: Hak Rabbinizdendir. Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin”*³²³ ayetleri bu hususu açıklamaktadır.

Yüce Allah peygamberlerinden, tebliğ görevini yerine getirirken, muhataplarına güzel bir dille, öğüt ile davette bulunmalarını, kırmadan ikna edici bir dil kullanmalarını istemiştir. *“Sen, Rabbi'nin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara karşı öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzel, en etkilisi olsun!”*³²⁴ Bu ayetle davet metoduna ne denli önem verildiğini görebiliriz.

Tebliğin önemi, insana eksiksiz ve en güzel biçimde ulaştırılmasıdır. Bu zor görev karşısında da hiçbir talepleri olmamıştır. Herhangi bir bedel ve ücret talep etmemişlerdir.

Kaygıları sadece Allah'ı razı edebilmek görevini en layıkıyla yerine getirebilmektir. *“Ey kavmim çabama karşılık sizden bir bedel beklentisi içerisinde değilim. Benim çabamın karşılığı Allah'a aittir.”*³²⁵ Baskılara rağmen bile hiçbir karşılık beklememeleri bu davetin kaynağının ilahi olduğunun apaçık göstergesidir. Peygamberlerin bu davetleri dünyevi bir menfaate dayalı olsaydı vahiy kesintiye uğrardı. Örneğin Hz. Muhammed'e kavmi, davasından vazgeçmesi için, Mekke'nin yetkisini sana verelim. Yüklü maddi kazanç gibi çok büyük tekliflerle gelmişlerdi. Hz. Muhammed'in bütün bu teklifleri reddetmesi davetin gerçek ve ilahi olduğunun göstergesidir.

Tarih boyunca peygamberler, görevlendirildikleri kavimleri tarafından çeşitli iftiralar ile karşı karşıya kalmışlardır. Onlar dönemlerinin en zalim ve en acımasız olarak bilinen ve maddi gücü elinde bulunduran insanlara ve tâğutlarakarı dini tebliğ etmekten çekinmemişlerdir. Ne olursa olsun peygamberler istisnasız bu önemli vazifeyi harfiyen

³¹⁸ el-Mâide, 5/99

³¹⁹ el-Ğaşiye, 88/22

³²⁰ Kâf, 50/45

³²¹ Nûr, 24/54

³²² el-Bakara, 2/256

³²³ el-Kehf, 18/29

³²⁴ en-Nahl, 16/125

³²⁵ Hûd, 11/29

yerine getirmiştir. İlahi emirlerin tebliğ edilmesiyle birlikte artık insanların Allah’a karşı söyleyebilecekleri her hangi bir mazeretleri kalmamıştır.

3.3.1.4. Fetânet

“Fetânet” kıvrak zekalı, zeki, anlamak, kavramak, bilmek, bilincinde olmak anlamındaki “fetâne” kavramından türemiştir. “Akıllılık, zekilik, uyanıklılık” manasında olup ahmaklık, anlayış eksikliği veya az anlayışlılığın tam zıddıdır. Peygamberlerin zeki, söz ve davranışında bilinçli ve dikkatli olduklarını belirten bir sıfattır.³²⁶ Sorulan sorulara keskin zekalarıyla anında cevap verebilmeleri manasına gelir.

Akıl insana bahşedilen en önemli özelliktir. Akıl aynı zamanda kişinin davranışlarından sorumlu olmayı da zorunlu kılar. Akıl ve bilgi insana değer kazandıran vasıflardır. Peygamberler insan olmaları yönünden diğer insanlarla eşit olmalarına rağmen, akıl, zeka, görgü ve bilgi yönünden toplumun genelinden daha karizmatik donanımlı kişilerdir. Çünkü kendilerine vahyedileni anlamaları ve başkalarına anlaşılır haliyle anlatabilmeleri belli bir incelik ve zekayı gerektirmektedir. Fetânet kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de açık bir şekilde geçmemektedir lakin peygamberlerin söz ve davranışlarında açıkça görülmektedir. Hz. İbrâhim’in putlar konusunda kavmiyle mücadelesi ve onlarla olan konuşması,³²⁷ yine Nemrud ile olan konuşması bu duruma örnektir.

Allah’ın kendisine verdiği iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim “Rabbim hayat veren ve öldüren” deyince o, “Hayat veren ve öldüren benim” dedi. İbrâhim “Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir” dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez.³²⁸

Aynı zamanda Hz. İbrâhim’in hikmetle Allah’ı bulması ve tevhide olan bağlılığı doğru akıl yürütmenin ve fetânet sıfatının en güzel örneklerinden biridir.

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.” “Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”³²⁹

Yine Hz. Nuh’un kavmiyle olan konuşması ve Allah’ın o inkâr edenleri helak etmesi de yine Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan olaylardandır.

³²⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2020), 667

³²⁷ el-Enbiyâ, 21/51-58-67

³²⁸ el-Bakara, 2/258

³²⁹ el-En’am, 6/76-79

“Onlara Nûh’un kıssasını da oku! O, kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah’ın âyetlerini bildirmem zorunuza gidiyorsa, bilin ki ben yalnız Allah’a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın. Şayet yüz çevirirseniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok; benim mükâfatımı ancak Allah verir. Bana (Allah’a) teslimiyet içinde olanlardan biri olmam emredildi.” Yine de onu yalancılıkla itham ettiler. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık, âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk; yerlerine bunları geçirdik. İşte gör, o uyarılanların sonu nice oldu! Onun ardından da birçok peygamberi kendi topluluklarına gönderdik; onlara açık mucize getirdiler. Fakat onlar daha önce (atalarının da) yalan söylediklerine bir türlü inanmak istemediler. Sınırı aşanların kalplerini işte biz böyle mühürleriz.”³³⁰

Birtakım mesleklerin piri kabul edilmesi hasebiyle Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman’ın işlerinde maharet sahibi olmaları da akıllı, zeki ve işlerinde ehil olduklarını göstermektedir.

“Dâvûd’u ve Süleyman’ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların hükmüne tanık idik. Süleyman’ın dava konusunu iyi anlamasını sağladık. Her birine de hükmetme yeteneği ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Dâvûd’un buyruğu altına soktuk. Bunları yapan bizdik.”³³¹ “Ve Lût’a da sağlam bir muhakeme yetisi ve ilim verdik.”³³²

Hz. Muhammed kendisine vahiy gelmeyen konularda da hükümler vermiş ve kendisine arz edilen birçok konuya çözümler getirmiştir. Cebrâîl’in kendisine getirmiş olduğu ayetleri hemen ezberliyor ve aktarıyordu. Bütün bunlar Hz. Muhammed’in kuvvetli bir zekaya sahip olduğunu gösterir. Peygamberler Allah’tan kendilerini daha çok bilgilendirmesini istemişlerdir. *“Ey Rabbim, benim ilmimi artır! de.”³³³* ayeti fetânet sıfatına misaldir. Peygamberlerin toplumu düzeltme, ıslah etme kabiliyetlerinin temelinde akıllı ve zeki olmaları vardır. Eğer bu özellikte olmasalardı insanları ikna edemez toplumsal düzeni kuramazlardı.

3.3.1.5. İsmet

Peygamberde bulunması vacip olan sıfatlardan biri olan ismet, Arapça bir kelime olup masum olmak demektir. Kelime olarak “A-s-m” fiilinden türemiş olup³³⁴ lügatte, “önlemek, engel olmak, mani olmak, himaye etmek” anlamlarına gelir.

İsmet kavramı “engelleme, durdurma, himaye etme, savunma, günahsızlık, günahattan korunmak ” anlamlarına gelmektedir. ³³⁵ İstılahta ise “peygamberlerin günahlardan, yanlışlıklardan korunmuş olması” demektir. İsmetin zıddı olan mâsiyetten Allah’ın

³³⁰ Hûd, 11/32

³³¹ el-Enbiyâ, 21/78-79

³³² el-Enbiyâ, 21/24

³³³ Tâhâ, 20/114

³³⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 574

³³⁵ İsfahâni, *Müfredat*, 69-570

peygamberlerini koruması demektir.³³⁶ Cürçânî (ö. 816/1413) ismeti peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalması olarak tanımlamıştır. Kur’ân’da ise ismet korumak, engel olmak, kurtarmak; koruyucu ve kurtarıcı anlamlarında kullanılmıştır.³³⁷ Peygamberlerde birer insandır zaaf ve nefis taşımaktadır, ama bilerek hiçbir günah işlemeye yeltenmeyecek kadar iradelerine hâkim olup Allah’tan sakınırlar. Zira peygamberler insanlık için, uyulması istenen en mükemmel örnek ve önder kişilerdir.

İslam âlimleri ismetin peygamberlere has bir sıfat olmasında hem fikirlerdir. Hataları varsa bile vahiyden önce olduğunu vahiyden sonra hata yapmalarının asla söz konusu olmayacağını söylemişlerdir. Peygamberlerde büyük hata sadır olmaz, zelle denilen bazı fiiller söz konusu olabilir. Kimi zaman vahiy sonrasında da yanlışlar, kusurlar olmuştur. Nitekim Hz. Âdem ve eşinin Allah’ın emirlerini unutarak yasaklanmış olan şeyi yapması, *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette otur, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz”* dedik.³³⁸ Hz. Yunus’un kavmine sinirlenip görevini terk etmesi, Hz. Musa’nın bir şahsı yumrukla öldürmesi, Hz. Muhammed’in soru soran âmâ birine yüzünü dönmemesi gibi hataları Kur’ân-ı Kerîm haber vermektedir.

İsmet sıfatıyla ilgili, Ebû Hanîfe el-Fıkhü’l-Ekber ‘de peygamberlerin masum olduklarına değinmiştir.³³⁹ *Peygamberlerin gûnahtan korunmaları, vicdanlarının saf ve temiz olması, her an Allah’ın huzurundaymış gibi hissetmeleriyle oluşan bir iradeyle mümkün olmaktadır. Onlar ahlaken olumsuz davranışlarda bulunmazlar. “Ancak O, tek bir ilahtır ve şüphesiz ki ben, O’na ortak koştuklarınızdan berîyim/uzacağım.”*³⁴⁰ Kur’ân’da sabit bir şekilde kendisine uyulması emredilen peygamberin, inanç ve ahlakının, söz ve davranışlarının Allah’ın emrine uygun olması, günah olan durumların kendisinde bulunmaması gerekir. Peygamberlerin kötü davranışlardan korunmaları peygamberlik öncesi ve sonrası içinde geçerlidir. Zaten eğer peygamber hatalı bir davranışa yönelmiş ise, Abese Suresi’nde olduğu gibi uyarılmıştır.³⁴¹ *Yine ‘Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, neredeyse onlara birazcık meyledecektin’*³⁴² ayetinde Hz. Peygamber’in Allah tarafından korunmuş olması ismet sıfatıyla ilgilidir.

³³⁶ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 324

³³⁷ el-Mâide, 5/67; Yûnus, 10/27; Hûd, 11/43; el-Ahzab, 33/17; el-Mü’min, 40/33

³³⁸ el-Bakara, 2/35

³³⁹ Ebû Hanife, *İmam-ı Azam’ın Beş Eseri*, çev: Mustafa Öz (İstanbul: MUIF Yayınları, 1992), 73

³⁴⁰ el-Bakara, 2/151

³⁴¹ Abese, 80/1-11

³⁴² el-İsrâ, 17/74

Yine Hz. Yûsuf'un Züleyha ile olan diyalogunda '*İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.*'³⁴³ ayeti Hz. Yûsuf'un bu kötülükten uzaklaştırıldığını ve korunduğunu göstermektedir. Bütün bunlardan, peygamberlerin günah işlemesinin Allah tarafından engellendiği peygamberlerin masum olduğu büyük günah işlemekten ise mutlak surette korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kasıt olmaksızın insan olmaları sebebiyle sehven ve dalgınlıkla bazı küçük hatalar yapabilirler. Bunlara "zelle" denir.

Ebu Hanîfe'ye göre peygamberlerin hepsi büyük küçük bütün günahlardan beridirler. Ancak onlarda bazen zelle ve küçük hataların vuku bulması mümkündür.³⁴⁴ Mâtürîdî'ye göre, peygamberlik öncesinde nadir de olsa bazı küçük yanlışlıklar yapabilirler. Ama peygamber olduktan sonra kendi başlarına bırakılmazlar. Onların hal ve hareketleri bizzat Allah tarafından düzeltilir, koruma altındadır ve kesinlikle büyük günah işlemezler. Ancak sehven zelle denilen küçük hatalar meydana gelebilir."³⁴⁵

İsmet sıfatı aslında peygamberlerin imtihanının irade ve doğruluklarının bir sonucudur. Şu noktayı belirtmeliyiz ki masumiyet peygamberlere günah işleme ruhsatı vermez, aksine onlar vahyin kontrolündedir ve hiç günah işlememeye çalışma, uyarı almama gayreti içindedirler. Peygamberler sadece Allah'ın korumasıyla masum değillerdir. Aynı zamanda günah işleme potansiyeline sahip oldukları halde kendi iradeleriyle bunlardan uzak durmuş nezih ve temiz bir hayatı seçmişlerdir.

3.4. Risalet Olan İhtiyaç

Peygamberler bulundukları toplumda güzel ahlakları ve seçkin kişilikleriyle, toplumun sevgisini kazanan önder şahsiyetlerdir. İlk peygamber olan Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamber gelmiştir. Kesin sayıları net olmamakla birlikte Kur'an-ı Kerîm'de 25 peygamberin adı zikredilir. Bunlar Âdem, İdris, Nuh, Hûd, Salih, İbrâhim, Lût, İsmail, İshâk, Yâkub, Yûsuf, Şuâyib, Eyyûb, Zülkifl, Musa, Harun, Dâvud, Süleyman, İlyas, Elyâse, Yûnus, Zekerîyyâ, Yahyâ, Îsâ ve Muhammed'tir. Dinimizde peygamberlere inanmak farzdır. Kur'an'da adı geçen Üzeyir, Lokman, ve Zülkarneyn'in ise peygamber veya veli mi oldukları ihtilaflıdır. İslam dini bütün peygamberlere inanmayı iman

³⁴³ Yûsuf, 12/23

³⁴⁴ Bayazîzâde Ahmet Efendi, *Ebu Hanîfe'nin İtikadi Görüşleri*, çev: İlyas Çelebi (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 42-43

³⁴⁵ es-Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akaidi*. 121-122

esaslarından saymıştır. Yahudiler Hz. Mûsa'ya inanır, Hz. İlsâ ve Hz. Muhammed'i inkâr ederler. Yani peygamberler arasında ayırım yaparlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de “Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, ‘Peygamberlerin kimine inanırız, kimini inkâr ederiz’ diyenler ve böylece bu ikisinin arasında bir yol tutmak isteyenler var ya; işte onlar gerçekten kâfirlerdir”³⁴⁶ buyurması peygamberlerin hepsine iman etmenin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayırım yapanları ise kâfir olarak nitelemektedir. Bazı toplumlar ise kendilerine gönderilen peygamberleri inkâr edip onlara karşı çıkmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de gurlanan ve peygamberlere inanmayıp kibirlenen inkârcıların, ahret de durumlarının ne olacağı ve nasıl cezalandırılacakları anlatılmaktadır.³⁴⁷

“Biz seni gerçek ile birlikte müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir topluluk yoktur ki, içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.”³⁴⁸ Her millete muhakkak içlerinden bir uyarıcı gönderildiği ayette açıkça ortaya konmuştur. İslam ise bütün peygamberlerin tebliğ ettiği dinin ortak adıdır. Çünkü bütün peygamberler insanlara tevhidi inancı, ahlaki ilkeleri anlatmak için gelmiştir. Ancak Hz. Muhammed bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir.³⁴⁹

Peygamberlerin gönderiliş amacı Yüce Allah'ın dinini insanlara ulaştırmak ve onların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamak içindir. “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, ‘Şüphesiz, benden başka hiçbir ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet edin diye vahyetmişizdir.’”³⁵⁰ Yüce Allah kendisine imanla birlikte âhiret inancını ve iman esaslarını yüksek ahlaka sahip peygamberler vasıtasıyla bildirmiştir. “Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanıfler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”³⁵¹ Ayetin ifade ettiği üzere insanların dünya ve din işlerinde ihtiyaç duyacakları gerekli hususların açıklanması için peygamberlerin varlığı gereklidir. “O ki, hanginizin daha güzel işler yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. Kudreti dâimâ üstün gelen ve günahları çok bağışlayan yalnız O'dur.”³⁵² İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?³⁵³ Yüce Allah insanoğlunun niçin varım, niçin var oldum gibi sorularının cevabını ayetlerde ifade etmiştir. Allah inancı

³⁴⁶ en-Nîsa, 4/150-151

³⁴⁷ el-En'am, 6/11

³⁴⁸ el-Fâtır, 35/24

³⁴⁹ el-Âraf, 6/158

³⁵⁰ el-Enbiyâ, 21/25

³⁵¹ el-Beyyine, 98/5

³⁵² el-Mülk, 67/2

³⁵³ el-Kıyâmet, 75/36

insanı ahlaken yüceltmekte ve ruh yönünden de olgunlaştırmaktadır. Kişi âhiret fikri sayesinde başıboşluktan kurtulur ve amellerini düzene koyar. Kur'ân-ı Kerîm ve diğer kutsal kitapların hepsinde kulluk bilinci ve ibadetler konusunda pek çok incelikler ve yükümlülükler vardır. İnsan ibadetler ile ilgili sorumluluğunu peygamberler vasıtasıyla öğrenmiştir. Peygamberlerin dine davetleri sonucunda insanlar yaratıcısını tanır, inanç esaslarını bilir, ölüm sonrası olan âhiretten haberdar olur, sorumlu oldukları iş ve amelleri öğrenir, haramlar ve helaller doğrultusunda ahlakı hayatlarında tesis etmeye çalışırlar ve bu sayede dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşırlar. *“Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için sizin üzerinize melekleri ile rahmet eden O’dur. O müminlere çok merhametlidir.”*³⁵⁴ Yüce Allah insanlara karşı merhametli ve affedici olduğunu pek çok ayette belirtmiştir. Bütün peygamberlerini de insanları karanlıktan, küfürden kurtarmaları için ilahi kurallar ile göndermiştir. Bu ilahi kurallar bütünü ise dini teşkil etmektedir.

Birçok düşünür insanın kendi çabası ile nasıl kulluk edeceğini bilmesinin tam mümkün olmadığını ifade etmişler ve ilahi emirleri insanlara ulaştıracak olan peygamberlerin gerekli olduğunu ortaya koymuşlardır.³⁵⁵ Yüce Allah hak ve batılı insana açıklayarak aynı zamanda lütufta bulunmuştur. Tabiatı gereği insan çevresini anlamlandırma gayesindedir. Bu gayeyi körükleyen temel güdü ise, belirsizlikten ve bilinmezlikten kurtulma, yani tanımadır. Birey bu anlamlandırmayı yaparken benliğine dair ben kimim, nereden geldim, nereye gidiyorum, niçin yaşıyorum gibi birçok soruyu kendisine sormakta ve yaşamı boyunca bunlara cevap bulmaya çalışmaktadır.³⁵⁶ Her alanda doyurucu cevaplar veren din, anlam arayışındaki insana varlığı ile ilgili cevaplar vermektedir. Aynı zamanda din biliminin açıklayamadığı metafizik sorulara da cevap vermektedir. Eğer naklî bilgiler olmasaydı cennet, cehennem gibi gaybî konulara vakıf olmak mümkün olmayacaktı çünkü insan aklıyla birçok şeyi bulabilir, araştırabilir ama bu tarz bilgiler gücü dâhilinde olmadığı için bir bilinmez olarak kalacaktı. İnsan bir yaratıcıyı aklıyla bulabilir, ama ibadetlerin ne zaman nasıl ne şekilde yapılacağını aklıyla bulamaz ilahi bir emre ihtiyacı vardır. Peygamberler ibadetlerin nasıl olacağını ne zaman yapılacağını ve birçok mevzuyu muhataplarına açıklamışlardır. Dinin inanç esasları tutarlı ve sistematik bir şekilde oluşturulmalı, inananlar üzerinde aynı his ve fikir uyandırılmalıdır. Dolayısı ile din kendisini açıklayacak, iletecek bir aracıya ihtiyaç duymaktadır. Bu da ancak peygamberlerin önderliği ile mümkündür. İnsandaki ebedilik arzusunu dizginleyen âhiret inancıdır. Bu yüzden âhiret inancıyla ilgili bilgiler insanlara

³⁵⁴ el-Ahzâb, 33/43

³⁵⁵ Matürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 221-232.

³⁵⁶ Abdulkerîm Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 163.

peygamberler tarafından iletilmektedir. İnsan âhirete olan imanı sayesinde dünya hayatını bir zindan olarak görmeyecektir. Çünkü hayatı çekilmez hale getiren ölüm korkusu bu vesileyle insandan uzaklaşmış olur.³⁵⁷ Her türlü noksanlıktan münezze olan³⁵⁸ Allah’a karşı, insan sınırlı, zayıf ve aciz yaratılmıştır. Rab ile kul arasındaki bu varoluşsal farklılıktan dolayı iletişim peygamberler vasıtasıyla sağlanmıştır. Ve aynı zamanda peygambere bağlılık Allah’a duyulan sevginin bir göstergesidir. “*De ki: Eğer siz Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki; Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir*”³⁵⁹ Ayette ifade edildiğine göre peygambere itaat Allah’a itaatin şartıdır ve Allah peygambere bağlı olmayı emretmiştir. Nübüvvet konusu iman esaslarındandır ve tereddütsüz kabul edilmesi gerekir. Allah’ın peygamber göndermesi ise aklen imkan dâhilindedir ve mümkündür. Allah’ın peygamber göndermesinde bir imkânsızlık ve çelişki yoktur.³⁶⁰ Zira akıl tek başına insan için faydalı olan şeyleri seçmede yetersiz kaldığı gibi âhirette de insanı kurtaracak çözümleri bulamaz.³⁶¹ Peygamberin varlığını yok saymak kurulması gereken Allah insan ilişkisini de yok etmektedir. Çünkü kutsal kitaplar kaza ve kader, âhiret, salih amel gibi hususlar anlamını yitirecek ve anlaşılması mümkün olmayan karmaşık bir hale gelecektir. Öyleyse diyebiliriz ki hem dinin anlaşılması için, hem de insanın dünya ve âhiret saadeti için peygamberlik bir zorunluluktur. Vahiy bir halkadır, Allah’tan gelen bu ilahi mesajın zincirlerini Cebrâil ve peygamber oluşturmaktadır. Bu halkada insana anlatma, öğretme zinciri verilen peygamberi kabul etmemek bütün bir işletimi bozmaktadır. Şayet Hz. Muhammed gönderilmemiş olsaydı, düzensizliklerin, adaletsizliklerin, bozulmaların ve ahlaksızlığın zirve yaptığı cahiliye dönemi zihniyeti 1400 sene katlana katlana günümüze kadar gelecekti. Bugün sosyal hayat yaşanmaz bir hal alacak belkide evden dışarı dahi çıkmamız mümkün olmayacaktı. Bu toplumsal eşitsizlik ortamında zayıfların, fakirlerin, düşkünlerin yaşaması mümkün dahi olmazdı, güçlüler her zaman ezmeye devam ederdi. Çocukların ve kadınların hakları olmaz, ezilmeye ve kullanılmaya mahkûm edilirdi. İşte bu yüzden insanlık olarak İslam’ın getirdiği hak ve adalete çok şey borçluyuz. Peygamberler bütün iftiralara ve engellere rağmen görevlerini hakkıyla ifa etmişlerdir. Zaten Kur’ân’ın söz konusu iftiralara ve sözlere cevap verdiği görülmektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki peygamberler insanlık için bir rahmettir, bir amaç ve gaye için hikmet ile gönderilmişlerdir.

³⁵⁷ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat* (Konya: Esra Yayınları, 1997), 19-20.

³⁵⁸ el- İsrâ, 17/1

³⁵⁹ Âl-i İmran, 3/31

³⁶⁰ Gölçük - Toprak, *Kelam*, 267

³⁶¹ Ebu Hamit Muhammed Gazali, *İhyâu Ulumi’ d-Din*, çev: Abdullah Aydın (İstanbul: Ayfa Basım, 2020), 1/319

Onlar özellikle insan aklının yetersiz kaldığı âhiret, ibadet gibi noktalarda insanları bilgilendirirler.

İnsanlar biz haberdar değildik gibi bir bahaneye kaçmasınlar diye Yüce Allah bir rehber ve bir yol gösterici olarak peygamberlerini insanlar arasından seçmiş ve risâlet ile görevlendirmiştir. İnsanın gerçek manada dünyevi mutluluk ve huzura ulaşması için peygamberlik elzemdır. Peygamberlerin görevi insanları dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Peygamberler her iki hayat için de gerekli olan birer aydınlatıcı, insanlara yol gösterici uyulması gereken örnek şahsiyetlerdir Elçilerin getirdikleri din ve şariat, insanların sadece belirli bazı alanlarıyla ilgili değildir, din hayatı şekillendiren ve yeni değerlerle donatan bir yaşam tarzıdır.

İçinde yaşadığımız evrene ibretle ve hikmetle bakan akıl sahibi kişilerin kabul etmesi gereken bir gerçek vardır ki kâinat üstün ilim ve kudret sahibi Yüce bir Zât tarafından yaratılmıştır. Güzel bir manzara resmi kağıda dökülen boyaların kendince şekil almasıyla oluşamayacağı gibi kainat üzerindeki bu muhteşem manzaraların da kendi kendine oluşması beklenemez. İşte bu muhteşem manzaraların olduğu kâinatın ve dahi insanın yaratıcısı Allah'tır. Mükemmel işleyen bu evrene baktığımızda görüyoruz ki Allah insanlığı başıboş bırakmış, boş yere yaratmış olamaz. Bu Allah'ın rahmetinin ve adaletinin gereğidir. Öyleyse, niçin bu evreni var ettiği, insanı neden yarattığı, zalimlerin sonunun, mazlumların durumunun neler olacağı gibi pek çok hususta Allah insanlarla iletişim kurmuş olmalı, manayı onlara ulaştıracak peygamberler göndermiş olmalıdır. Allah'ın bilinmek için âlemi yarattıktan daha sonra peygamberler göndermeyerek kendini bildirmemesi mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

Peygamberliği ifade etmek için Kur'ân-ı Kerîm'de resul ve nebi kavramları geçmektedir. "Resul" elçi anlamında Allah'ın kendisine vahyettiği ilahi emirleri tebliğ etmekle sorumlu olan kendisine kitap ve şariat verilen peygamberlerdir. "Nebi" ise Allah'ın yeni bir şariat vermeden ilahi bilgileri tebliğ etmek üzere gönderdiği peygamberlerdir.

İslam düşünce sisteminde bütün peygamberlerde; sıdk, emanet, ismet, fetânet ve tebliğ olmak üzere vacip sıfatların bulunması gerektiği konusuvurgulanmış ve kabul edilmiştir. Bu sıfatlar sadece peygamberlere hastır. Daha önce gönderilmiş olan peygamberlerdehangi sıfatlar varsa Hz. Muhammed'de tamamı mevcuttur. Bu konuda bütün Kelam okulları aynı görüştedir.

Peygamberler vahyi ulaştırma anlamına gelen tebliğ göreviyle birlikte aynı zamanda kapalı olan kısımları açıklamakla yani teybin görevi ile mesuldürler. Ve neredeyse hayatları boyunca insanlara rehberlik edip temsil görevlerini yerine getirirler.Peygamberler ilahi vahyin somut birer halidir, vahyin uygulama alanı, teoriğin pratiğe aktarılması için gereklidir. İlk insandan Hatemü'n-Nebiyyîn olan Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler insana nasıl bir hayat yaşayacağını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak ve onu ulaşması gereken olgunluk seviyesine ulaştırmak için çaba harcamışlardır.Kur'ân-ı Kerîm'de, peygamberlerin vahiy aldıkları ve onlara itaat edilmesi gerektiği vurgulansada aynı zamanda bir beşer olduklarına dikkat çekilmiştir, ölümlü olmaları bunun bariz kanıtıdır. Peygamberlik müessesesinin gereği vahiydir, peygamberlerin vahiy almalarının yanında temiz ve günahsız olmaları, mucize gösterebilmeleri onları diğer insanlardan ayıran özelliklerdir. Mucizeler tabiat kanunlarının dışında gerçekleşen doğaüstü olaylardır ve peygamber dışında herhangi bir insanın bunu gerçekleştirmesi mümkün değildir. Mucize konusunda mahiyeti itibariyle İslam düşünce okullarında farklılık olsa da genel olarak baktığımızda hem kelimacılar hem de filozoflar mucizeyi peygamberliğin kanıtı için gerekli görür ve kabul ederler. Hepsi de peygamberliğin ispatına yarayan bir delil olarak

görmüşlerdir. Ve sadece Allah'ın isteğiyle peygamberlere özel olan bir durum olarak açıklarlar. Peygamberler Allah'tan aldıkları emirleri tebliğ etmekle, insanları Allah'a çağırarak ve iyiliği emredip kötülükten men etmekle görevlidir. Onlar Allah'ın özel koruması altında olup; günah, hata, kusur, gibi fiilleri işlemekten uzaktırlar. Hakikate aykırı beyanlarda bulunmaları mümkün değildir. Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye göre bu sıfatlar sadece peygamberlere özel olmasına rağmen Şia, imamlarında bu özelliklere sahip olduğunu imamların da masum olduklarını iddia etmiştir. Ehl-i Sünnet kelamcıları, peygamberlerin masum oldukları ve korundukları noktasında görüş birliği içindedir. Mu'tezile âlimleri de peygamberlerin masumiyetini ve husun-kubuh prensibinden hareketle peygamberlerin büyük günah işlemekten korunduklarını kabul etmişlerdir.

Nübüvvet meselesi gerek kelamcılar gerekse İslam filozofları tarafından ele alınmış dönemlerinde peygamberliği reddeden Bêrahime, Sümeniyye gibi oluşumlara karşılık, düşünürler İslam'ın ana kaidelerinden biri olan nübüvvetin varlığını savunmuşlardır. Çalışmada risâlet konusu kelamcıların, İslam filozoflarının ve tasavvufçuların disiplininde incelenmiş ve sunulmuştur. Müslüman düşünürlerin her biri de bu makama önem vermiş, İslam düşüncesine has nübüvvet teorileri geliştirmişlerdir.

Nübüvvet konusunu farklı bir şekilde ele almaları bakımından İslam filozoflarına ve Mu'tezile'ye karşılık kelamcılardan ve tasavvufçulardan ciddi tenkitler olmuştur. Onların bu farklılıkları konuya felsefi yöntemleri kullanarak yaklaşmalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Onlar daha akılcı ve kendi disiplinleri etrafında konuyu yorumlamışlardır. Esasen hem kelamcılar hem de felsefeciler peygamberliğin varlığını kabul etmektedirler. Ayrıldıkları noktalar peygamber göndermenin imkanı ile peygamberliğin vehbî mi kesbî mi olduğu yönündedir. Kelamcılardan bazıları bu konuda akli saf dışı bırakırken bazıları ise aklın sınırlılığına dikkat çekmiştir. Kelam okulları peygamberliğin gerekliliği konusunda aynı görüştedir ancak peygamberliğin Allah'a izâfî konusunda ayrılmaktadırlar.

Kelam ekollerinden biri olan Eş'arî düşünceye göre peygamberlik aklen mümkün ve caizdir. Bu Allah'ın iradesi ve dilemesiyle olan bir şeydir, zorunluluk ifade etmez. Eş'arîler Allah böyle olmasını istediği için peygamber göndermiştir diyerek Allah'a bir zorunluluk içermediğini ifade etmişlerdir. Bu yüzden peygamber gönderilmeyen insanların herhangi bir sorumluluğu yoktur çıkarımında bulunurlar.

Mu'tezilî düşünceye göre peygamber göndermek mümkün ve caiz hatta vaciptir. Çünkü salah-aslah kuramı gereği Allah kulları için en iyi olanı yapmalıdır. Peygamberin varlığı

insanlık için faydalı bir şey olduğundan dolayı peygamber göndermek Allah'a vaciptir hükmünü vermişlerdir. Akıl bazı gerçekleri kavraya da âhiret, ibadet gibi konularda yetersiz kalmaktadır. Aynı zamanda peygamberlerin büyük günah işlemekten korunduklarını ve masum olduklarını kabul ederler.

Ehl-i Sünnet içinde daha akılcı yorumları olan Mâtürîdî düşüncede ise peygamber gönderilmeyen durumlarda da insan aklıyla Allah'ı bulabilir ve genel ahlak ilkelerine göre yaşamak zorundadır. Aynı zamanda Mâtürîdî'ler Allah'ın peygamber göndermesini aklen mümkün görür. İnsanların ona ihtiyaç duymaları nedeniyle Allah'ın hikmeti açısından vaciptir derler. Mu'tezile ise peygamber gönderilmesini direk Allah'a bir zorunluluk olarak görür. Mu'tezile'ye göre peygamber göndermek Allah için vaciptir. Çünkü insanların faydasına olan bir durumu Allah'ın yapmaması düşünülemez diyerek savunmuşlardır. Mâtürîdî peygamberliği Allah'ın hikmeti açısından zorunlu olarak görmüştür. Mâtürîdî'ye göre, Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak, yasakladığı şeylerden kaçınmak için Allah'ın peygamber göndermesi haktır diyerek peygamberliği mümkün ve gerekli görür.

Şîi düşüncede özellikle Zeydiyye ve İmâmiyye kolu ise peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğu kanaatini taşır. Şîa, Ehl-i Sünnetten farklı olarak imâmet konusunu da nübüvvet gibi inanç esaslarından saymıştır. Şîa'da imâmet çok önemlidir, imâmet nübüvvetin bir devamı olarak görülmüştür. Peygamberlerin günahlardan korunmuş ve masum olduklarını kabul ederler. Şîa'ya göre peygamberlik Allah tarafından verilen ilahi bir luttur. İmamiyye kolu ise Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerden üstün olduğunu ve en büyük mucizesinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu kabul eder.

Kelamcılar prensipleri gereği nakli esas almışlardır. Ve nübüveti ilahi bir lutuf olarak görmüşlerdir. İslam filozofları nübüvveti sosyolojik açıdan temellendirmiş naklin anlaşılmasında akli yorumlardan faydalanmışlardır.

Muallim-i Sani (ikinci öğretmen) olarak anılan Fârâbî, nübüvveti Faal Akıl ile açıklamıştır. Sudûr teorisine göre, Allah'tan sudûr eden Faal Akıl ay altı âlemle iletişim kurar, kendindeki yetkinlikleri fiziki âleme verir, insanın mütelayıyla yetisine etki etmesiyle vahiy olgusu gerçekleşmektedir. Vahiy alabilmek için kazanılmış akıl (müstefâd) seviyesine ulaşılmış olması gerekmektedir. Bu anlamda bakıldığında nübüvveti sadece vehbî olarak düşünmemiştir. Kemale, hakikate ulaşmak ve aynı zamanda ideal devletin oluşabilmesi peygamberlerin varlığıyla mümkündür. İbn Sînâ'nın dabu konudaki görüşleri Fârâbî'ye yakındır. İbn Sînâ'ya göre vahiy alma peygamberin yüksek sezgisiyle gerçekleşir. Bu kutsal

sezgiye sahip bir kişi peygamber olarak adlandırılır. O insanı toplumsal bir varlık olarak görür. İnsan türünün devamı için adil bir yöneticiye ve yasalara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ay üstü âlemle iletişimde olan ve en üstün varlık olan peygamberin yasa koyan bir yönetici olması gereklidir. O toplumsal olarak insanların birlikte güvenli ve mutlu yaşayabilmeleri için peygamberliği gerekli görmüştür.

Çalışmamızda nübüvvet konusunu tasavvuf açısından da ele aldık. Derin bir ilim olan tasavvufunbakış açısını sunduktan sonra konuyu tasavvuf felsefesinin önemli şahsiyetlerinden olan İbn'ül-Arabî ve Sadreddin Konevî üzerinde sınırlandırdık. İbn'ül Arabî nübüvvet konusuna farklı bir açıdan bakmıştır. Nübüvveti “velayet” kavramı üzerinden değerlendirmiştir. “Veli”ve “velayet” kavramı tasavvuf literatürü içinde doğmuş bir kelimedir. İbn'ül-Arabî'ye göre peygamberlerde velayet ve nübüvvet yönü birlikte bulunmaktadır. Onlarda, velayet yönleri nübüvvet yönlerinden daha üstündür. Çünkü nebilik ve resulluk sona ermiştir ancak velayet devam etmektedir. Ona göre velilik daha geniş bir kavramdır. Ona göre her nebi velidir, ama her veli nebi olamaz. İbn'ül-Arabî'ye göre nübüvvet Allah vergisidir kesbi değildir, tamamen Allah'ın iradesine bağlıdır. Hz. Peygamber'in son peygamber oluşunu “Hatmi Nübüvvet” kavramıyla açıklar. Ona göre, nebiler her durumda Allah'ın korumasındadır ve masumdur. Mucize gösterebilmeleri de Allah tarafından mümkündür ve zaruri değildir. Sadrettin Konevî ise özgün bir yanı olmakla birlikte İbn Arabî'nin görüşlerini takip eder. Peygamberliğin vehbî olduğunu ve Allah'ın tayin etmesiyle olacağı görüşündedir.

Çalışmada bahsedilen İslam geleneği içerisinde oluşan düşünce sistemleri incelendiğinde görmekteyiz ki peygamberlik kurumuna ilişkin gerek felsefî gerek teolojik açıdan farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülkahir el-Bağdadi, Ebu Mansur. *Ehl-i Sünnet Akaidi, Kitabu Usuli'd-Din*. çev. Ömer Aydın: İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Ahmet Efendi, Bayazızâde. *Ebu Hanife'nin İtikadi Görüşleri*, çev: İlyas Çelebi. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Akbulut, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.
- Akçay, Mustafa. “Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/24 (2011)
- Akgül, Muhittin. *Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Peygamber*. İstanbul: Işık Yayınları, 2002.
- Akkanat, Hasan. *Klasik Dönem İslâm Felsefesinde Tümmeller*. İstanbul: Karahan Kitabevi, 2017.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslam Dini*. Ankara: DİB Yayınları, 1993.
- Altıntaş, Hayrani. “*Din Psikolojisi ve Tasavvuf*”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, 4 (1980)
- Arslan, Ali. “Âmirî (ö. 381/992) ve Hârizmî'nin (ö. 387/997) İlimler Tasnifinde Hadis İlminin Yeri”. *Diyanet İlmî Dergisi*, 56, (2020)
- Atalan, Mehmet. *Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es- Sâdık'ın Yeri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Atay, Hüseyin. *İslam'ın İnanç Esasları*. Ankara: AUİF Yayınları, 1992.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları, 1992.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an Ansiklopedisi*. İstanbul: Kuba Yayınları, 1997.

- Aydın, Mehmet. *Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Saadet Kavramı, İslam Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000.
- Aydın, Salih. “Fârâbî'nin Sisteminde Nübüvvet ve Filozofi”. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/2 (2011)
- Aydınlı, Osman. “Mu'tezilî Düşünce'de Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed”. *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/7 (2006)
- Aydınlı, Yaşar. *Fârâbî'de Tanrı-insan İlişkisi*. İstanbul: İz Yayınları, 2008.
- Aydoğan, Recep. *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*. İstanbul: Kİm Yayınları, 2021.
- Bahadır, Abdulkerîm. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Baktır, Mehmet. *Bir Dini Otorite Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.
- Baran, Sedat. “İbn Sînâ'da İdrak Mertebeleri ve İkinci Felsefî Ma'kûller”. *Tasavvur*, 6/1 (2020)
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelam*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1997.
- Bozan, Metin. “İmamiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9 (2006)
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. 8 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/200
- Bulut, Halil İbrahim. "Mucize". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bulut, Halil İbrahim. “Harikulade Olması Açısından Keramet ve Mucize ile İlişkisi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (SAUIFD)* 3/3 (2020)
- Bulut, Halil İbrahim. *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Cabirî, MuhammedAbid. *Felsefî Mirasımız ve Biz*. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Cengil, Muammer. “Tasavvuf ve Tarikatlara Yöneliş Psikolojisi”. *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velayet, Keramet*, ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Kuramer, 2017.

- Cevadi, Muhsin ve Baran, Sedat. “Farabi’nin Saadet Nazariyesinin Analiz ve Eleştirisi”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/15 (2016)
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu’l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Kırk Gece Yayınları, 2010.
- Çağatay, Neşet - İ. Agâh Çubukçu. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi, 1976.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. “İbnü’l-Arabî’nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye’nin Bu Husustaki Eleştirileri”. *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9/21 (2008)
- Çelebi, İlyas. *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Çetinkaya, Bayram Ali. *İhvan-ı Safa’nın Dini ve İdeolojik Söylemi*. Ankara: Elis Yayınları, 2003.
- Çınar, Bayram. “İslâm Kelamı Açısından “Nübüvvet” Kurumuna Çağdaş Bir Yaklaşım”. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, (2021)
- Çil, Abdurrahman Ubeydullah. *Ehl-i Sünnet ve Şiâ’da Nübüvvet Problemi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ebu Mansur el- Mâtürîdî. *Kitabü’t-Tevhid Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM, 2005.
- Ebu'l-A'lâ, Mevdudî. *Tefhîmü’l-Kuran*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Erdoğan, İsmail. “İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mucize”. *F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996)
- Fârâbî, Ebû Nasr. *el-Medinetü’l Fazıla*. çev. Ahmet Aslan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Fârâbî, Ebû Nasr. *Kitâbü’l-Mille*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019.
- Fârâbî. Ebû Nasr, *İlimlerin Sayımı*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap, 2019.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Gazali, Ebu Hamit Muhammed. *İhyâu Ulumi’d-Din*. çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Ayfa Basım, 2020.
- Gölcük, Şerafeddin. *İslam Akaidi*. Konya: Esra Yayınları, 1999.

- Gölcük, Şerafettin - Süleyman Toprak. *Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi, 1998.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Gürsoy, Adnan. “İbn Sînâ’nın Nübüvvet Teorisinde”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2, (2014)
- Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Kemal Kuşçu. İstanbul: İrfan Yayınları, 1976.
- Hanife, Ebû. *İmam-ı Azam’ın Beş Eseri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: MUIF Yayınları, 1992.
- Harman, Vezir. “Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru”. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/13 (2017)
- Harman, Vezir. *Hiz. Peygamberin Dindeki Yeri*. İstanbul: Hikav Yayınları, 2018.
- Howard, I. K. A. “Şi’î Kelâm Edebiyatı”. *Kur’ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2 (1992)
- İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Cafer Muhammed b. Ali. *Şiî İmâmiyye’nin İnanç Esasları*. çev. Ethem Ruhi Fıçlalı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- İbn Fûrek, Ebû Muhammed. *Mücerredü Makalati’s-Şeyh Ebi’l-Hasan el Eş’ari*. thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru’l-Maşrık, 1987.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2018.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Alî. *Lisan’ül Arab*. Beyrut 1414/1994.
- İbn Sînâ. *Kitâbu’s-Şifâ Metafizik*. çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- İbnü’l-Arabî. *Fusûsü’l-Hikem*. çev. Nuri Gencosman. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.
- İbnü’l-Arabî. *Fütûhâtü’l Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.
- İbnü’l-Mutahhar el-Hillî. *El-Babü’l-hadi Aşere*. Meşhed: 1989.
- İbnü’l Arabî, Muhyiddin. *El Fütühat-el Mekkiyye*. haz. Nihat Keklik. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- İbnü’l-Mutahhar el-Hillî. *Keşfü’l-Murâd fî Şerhi Tecridi’l-itikad*. Kum, 1366.

- İsfahânî, Râgıb. *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. çev. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İzmirli İsmail Hakkı. *Yeni İlmi Kelam*. Nşr. Sabri Hizmetli. Ankara: Umran Yayınları, 1981.
- Kâdî Ahmed Abdülcebbâr. *Şerhu'l Usûli'l-Hamse*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kahveci, Niyazi. *Mu'tezile ile Şîa Arasındaki Siyasal Tartışma*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2006.
- Kakarash K. Hamad. *Kadı Abdülcebbâr'ın Nübüvvet Hakkındaki Görüşleri ve Hristiyanlara Reddiyesi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2017.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2015.
- Karadağ, Ahmet. "Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası Arasında İhtilâf Edilen Bazı Konuların Tahlili". *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, (2017)
- Karadaş, Cağfer. *İbnü'l Arabî'nin İtikadî Görüşleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Karayılan, Şehrazat Z. *Şîa Kelâmında İlahi Sıfatlar*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kâtip, Ahmet. *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik İslâm Birliği*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: Mana Yayınları, 2013.
- Kaya, M. Cüneyt. "Peygamberin Yasa Koyuculuğu: İbn Sînâ'nın Amelî Felsefe Tasavvuruna Bir Giriş Denemesi". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (2009)
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Keklik, Nihat. *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kainat ve İnsan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1967.
- Keskin, Halife. *Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Kılıç Aslan Mavil. "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9 (2017)

- Komisyon. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Komisyon. *İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Konevî, Sadreddin. *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Konevî, Sadreddin. *Fatiha Suresi Tefsiri*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları, 2002.
- Konevî, Sadreddin. *Fususul-Hikemîn Sırları*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları, 2002.
- Konevî, Sadreddin. *Kırk Hadis Şerhi*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Konevî, Sadreddin. *Marifet Yolcusuna Kılavuz*. çev. Ahmet R. Akyürek. İstanbul: İz Yayınları, 2002.
- Kur'an-ı Kerîm Meâlî. çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009
- Kutluer, İlhan. *Akıl ve İtikad*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't Tevhîd*. İstanbul: İSAM, 2021.
- Mâtürîdî, İmam. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. thk. Bekir Topaloğlu-Ahmed Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010.
- Muhammed el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhid*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2020.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Şîa İnançları*. çev. A. Baki Gölpınarlı. İstanbul: Zaman Yayınları, 1978.
- Nesefî, Ebû'l Muîn. *Bahru'l- Kelam*. çev. Ramazan Bıçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010.
- Nureddin Ahmed b. Mahmud es- Sâbûnî, Ebû Muhammed. *el Bidaye*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Önal, Recep. "İslâm Kelâmında Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (2013)
- Öz, Mustafa – Avni İlhan. "İmamet". *DİA*, 2022.
- Özbek, Durmuş. *SaduddinTefazanî ve Nübüvvet Görüşü*. Konya: Sebat Ofset, 2002.

- Özcan, İsmail. “Bir Hoşgörü ve Kardeşlik Disiplini: Tasavvuf”. *Gazete Birlik*, (28 Haziran 2016), <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/bir-hosgoru-ve-kardeslik-disiplini-tasavvuf/>
- Özerol, Mehmet Fatih. “Şerif el-Murtazâ’nın Nübüvvet Anlayışı”. *Amasya İlahiyat Dergisi*, (2021)
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Peker, Hidayet. “Fârâbî ve İbn Sina’nın Felsefelerinde Vahyin Kavramsal Muhtevası”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008), 174-175.
- Râzî, Fahreddin. el- Muhassal, *Kelama Giriş*. Çev. Hüseyin Atay. Ankara: AÜGF Yayınları, 1978.
- Sabri, Yavuz Salih. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Sâbuni, Muhammed Ali. *Kuran’ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*. çev. Suat Cebeci – Bilal Delice. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 2022.
- Sachedina, Abdülaziz. *Allah’ın Yelisi ve Peygamberin Vasisi: On İki İmam Şîî İnancında Ali Bin Ebi Talib*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Sübhanî, Ca’fer. *Akâid-i İmamiyye*, çev. Cafer Bendiderya. İstanbul: 12 İmam Yayınları, 2022.
- Şerîf el-Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid. *Kitâbu’t-Târifat*, çev: Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *İslâm’da Şîa*. çev. Kadir Akaras-Abbas Kazimi. İstanbul: Kevser Yayınları, 1993.
- Teftazani, Sâdedin - Mes’ud b. Ömer. *Şerhu’l-Akaid İslam Akaidi*. çev: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Toprak, Süleyman. *Ölümden Sonraki Hayat*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Turan, Abdullah. *Ehl-i Beyt Mektebinde Namaz*. İstanbul: Ali Taha Yayınları, 2005.
- Turan, Abdullah. *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*. İstanbul: Al-i Taha Yayınları, 1999.
- Tutar, Ömer. “İslam Felsefesinde Nübüvvet Teorileri”. *Sabah Ülkesi* 52 (1997).

Uludağ, Süleyman. *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1996.

Vural, Mehmet. *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları, 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki. *İslam'da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Yavuz, Yusuf Şevki. *Vahiy ve Peygamberlik*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.

Yazıcı, Eyüp Bekir. “Şihabuddin Sühreverdi'nin Nübüvvet Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014)

Yüksel, Emrullah. “İmamiye Şîasında İnanç Esasları”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin AdıSoyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapakta ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyordu mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak	